Editura pentru Literatură Universală

Contemporan cu mari scriitori germani ca Thomas Mann, Heinrich Mann, Lion Feuchtwanger și alții, Leonhard Frank a fost unul dintre ultimii reprezentanți ai acestei generații.

Ca și ceilalți scriitori amintiți, Frank părăsește Germania în 1933, îndată după ce Hitler acaparează puterea. După peregrinări, de multe ori dramatice, prin Elveția, Anglia, Franța, ajunge în S.U.A., unde rămîne pînă în 1950, cînd se reîntoarce în Germania.

În ultimii ani ai vieții scrie romanele *Ucenicii lui Cristos* și *La stînga, unde-i inima*, acesta din urmă cu caracter vădit autobiografic.

Cu Leonhard Frank, mort în 1961, a dispărut una dintre figurile de frunte ale literaturii germane din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Lei 5,75

Leonhard Frank

La stînga unde-i inima

Leonhard Frank

La stînga, unde-i inima

Colecția Meridiane

Coperta de *V. Socoliuc*

Leonhard Frank
LINKS WO DAS HERZ IST
Roman

Leonhard Frank

La stînga, unde-i inima

Roman

În româneşte de
Maria Domilescu

Editura pentru Literatură Universală

Bucureşti — 1965

Notă introductivă

Făcîndu-și bilanțul vieții, Michael Vierkant, care nu este altul decît Leonhard Frank, mărturisește în încheierea romanului *La stînga, unde-i inima*: „El crede că orînduirea socială a lui «mai vreau — mai vreau — mai vreau» va fi înlocuită în anul 2000, și fără război atomic, prin organizarea economică socialistă. Crede că urmașii copiilor noștri vor putea fi mai fericiți, decît ne-a fost nouă hărăzit să fim."

Cine este acest scriitor care, în 1952, la vîrsta de 70 de ani, își îngăduie luminoasa profesiune de credință citată?

S-a născut în 1882 la Würzburg, un vechi și frumos oraș german așezat pe malul Mainului, într-o casă de oameni nevoiași, tatăl său fiind calfă de tîmplar. Anii de școală îi lasă urme adînci în suflet, figura monstruoasă a învățătorului Dürr întipărindu-se pentru multă vreme, ca un coșmar, în mintea și conștiința sa. Spre deosebire de acest pedagog de tip prusac se conturează blînda și duioasa imagine a mamei pe care Frank o va purta în inimă pretutindeni, de-a lungul anilor.

Categorisindu-l fără drept de apel ca incapabil, învățătorul Dürr hotărăște drumul pe mai departe al lui Leonhard Frank, îndepărtîndu-l de învățătură, astfel că el încearcă, rînd pe rînd, diferite meserii, lucrînd ca ucenic lăcătuș, muncitor în fabrică, vopsitor, servitor într-o clinică etc.

Simțind chemarea către artă, Frank pornește în 1904 la München, unde, în anii aceia, exista o viață artistică înfloritoare și unde artiști cu idei foarte îndrăznețe căutau să se afirme.

Cu prețul a nenumărate sacrificii, de-a lungul unor ani de cumplită mizerie, ajunge prin 1913 pictor cu oarecare renume, dar își dă seama că nu aceasta este adevărata lui vocație.

La München, în mijlocul boemei artistice, la vestita Cafenea Stephanie, frecventată de adepți înfocați ai celor mai diverse curente, Frank își face „universitatea". Acesta este mediul pe care îl prezintă în primele capitole ale romanului autobiografic *La stînga, unde-i inima*, creionîndu-l cu multă plasticitate și scoțînd în relief cîteva figuri cu influență apreciabilă asupra vieții artistice a Germaniei de dinaintea primului război mondial.

Lumea frecventată în acest răstimp a fost hotărîtoare pentru formația lui Frank. Așa cum spune criticul Gustav Schröder[1] „trecuseră mai bine de zece ani de cînd aceste cercuri (ale boemei artistice) se simțeau atrase de mișcarea muncitorească socialistă. Acum cuvîntul de ordine era individualism, originalitate cu orice preț ; în loc să-l cunoască pe Marx, Frank l-a cunoscut aici pe Freud".

De aceea Leonhard Frank, în ciuda atracției sale structurale față de ideile socialiste, nu și-a putut însuși concepția științifică marxistă. Și totuși e demn de remarcat la el faptul că în toate împrejurările a respins formulele exagerat moderniste în artă. Deși a frecventat cercurile pictorilor abstracționiști, cunoscîndu-l, de pildă, pe Vasili Kandinsky, la München, sau gruparea dadaiștilor, cînd a plecat în timpul primului război la Zürich, fiind prieten cu Tristan Tzara sau cu Hugo Ball, promotorii acestui

[1] Sonntag, nr. 37 din 10 septembrie 1961.

curent, Frank a rămas ancorat puternic în realism, fiind adeptul unei forme clare, clasice, pe înțelesul tuturor.

Din 1910, Frank se mutase la Berlin, unde după ce îndură aceeași mizerie cumplită ca și la München, răzbește în cîmpul literaturii printr-un roman care a făcut mare vîlvă încă de la apariție : *Banda de hoți*.

Un critic german spune foarte sugestiv despre el că : „...la 30 de ani a intrat ca un cuceritor din provincie în capitala literaturii". Într-adevăr, pînă atunci, Frank nu publicase decît vreo cîteva mici povestiri, care trecuseră cu totul neobservate.

Banda de hoți, roman tot cu caracter autobiografic ca și *La stînga, unde-i inima*, este un atac la adresa filistinismului micii burghezii germane, răzvrătirea unor adolescenți împotriva minciunii și ipocriziei.

Curînd Frank primește pentru *Banda de hoți* Premiul Fontane. Izbucnește însă războiul și scriitorul ce se afirmase atît de năvalnic în viața literară a Germaniei este silit, din pricina ideilor sale pacifiste, să-și părăsească patria și să se refugieze în Elveția, unde intră în legătură cu grupările care, ca și el, respingeau războiul.

Aici îl găsește anul revoluționar 1917. Încă de la început, Leonhard Frank salută cu entuziasm Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, deși pacifismul lui burghez și influența ideilor social-democrației germane îl împiedică să înțeleagă pe deplin sensul acestei cotituri în viața omenirii.

De altfel, tributar acelorași concepții ale pacifismului burghez, consideră că în primul rînd ideile și personalitatea unui individ pot avea o influență hotărîtoare în schimbarea mersului războiului. Așa se explică afirmațiile din romanul *La stînga, unde-i inima*, anume că volumul său de nuvele *Omul este bun* (1917) a fost determinant pentru încetarea războiului. Este drept, înșiși cri-

ticii recunosc că alături de romanul *Focul* de Henri Barbusse, această carte a lui Frank a fost „catehismul literar al pacifismului protestatar, în timpul primului război mondial şi imediat după aceea". Dar este ştiut că acest pacifism a fost inoperant şi deci nici cartea lui Frank n-a putut avea rolul activ şi hotărîtor pe care i-l atribuie autorul ei.

În 1918, o dată cu izbucnirea revoluţiei în Germania, Leonhard Frank se reîntoarce în patrie, după ce publicase în Elveţia, în afară de volumul amintit, şi romanul *Temeiul*, o pledoarie împotriva pedepsei cu moartea.

În 1920, i se acordă Premiul Kleist pentru volumul de nuvele *Omul este bun*, ca o recunoaştere a meritelor sale literare şi cetăţeneşti. Devenise un scriitor cu renume.

Urmează, rînd pe rînd, alte romane şi dramatizări: *Cetăţeanul* (1924), o încercare, mai puţin încununată de succes, de a înfăţişa în chip realist clasa muncitoare, în lupta ei. Cu mai multă pătrundere izbuteşte să realizeze acest lucru în nuvela *Prăbuşirea*, scrisă în 1925.

În romanul *Cvartetul vocal bărbătesc din Ochsenfurt* (1927), Leonhard Frank îşi reia eroii din *Banda de hoţi*, fostele piei-roşii, acum nişte bieţi burghezi din Würzburg hăituiţi de inflaţie, care, pentru a-şi putea întreţine familiile, alcătuiesc un cvartet vocal bărbătesc, urmînd ca astfel să încerce a-şi cîştiga o existenţă precară.

În romanul acesta apare unul dintre cele mai izbutite personaje ale lui Frank, Hanna Lux, idealul lui feminin, cea care avea să prindă aievea viaţă în a doua soţie a sa, Charlotte, întîlnită fugar la Berlin prin 1930 şi reîntîlnită douăzeci de ani mai tîrziu în S.U.A., la o fermă.

Tot în 1927, Leonhard Frank publică nuvela *Karl şi Anna*, ulterior dramatizată şi apoi jucată pe scenele multor teatre germane şi străine. Este o poveste de dragoste de un mare dramatism, care se întemeiază pe un fapt

divers citit de Frank într-un ziar şi apoi transpus în domeniul literaturii.

Karl a fost ani de zile prizonier de război într-un lagăr din Rusia împreună cu Richard. Acesta din urmă i-a povestit de-a lungul nesfîrşitelor zile şi nopţi petrecute acolo despre soţia sa Anna, i-a relatat viaţa lor cotidiană, în cele mai mici amănunte, aşa încît Karl se îndrăgosteşte de Anna, fără s-o fi văzut vreodată. Fugind din prizonierat, ajunge în Germania, după multe peripeţii, şi se dă drept soţul Annei. Aceasta e conştientă de substituire, dar inima ei simte că nu e vorba de o înşelătorie, că omul o iubeşte cu o dragoste curată şi că el este în fond cel pe care l-a visat toată viaţa.

În ciuda situaţiei aparent neverosimile — o femeie care ia pe un străin drept soţul ei — nuvela *Karl şi Anna* a fost socotită în momentul apariţiei drept una dintre cele mai profunde şi mai izbutite povestiri cu tematică de război.

În 1933, îndată după venirea la putere a hitleriştilor, Frank este nevoit să-şi părăsească pentru a doua oară patria şi să devină un scriitor german fără ţară.

Cei şaptesprezece ani petrecuţi în emigraţie au fost puţin fructuoşi pentru creaţia sa. Operele scrise în acest răstimp, în care autorul se afla departe de realitatea germană, sînt, într-o anumită măsură, mai puţin semnificative [aşa de pildă romanul *Tovarăşi de vis* (1935) şi *Nuvela germană* (1948), în care Frank, atras de teoria psihanalitică, tratează teme periferice]. Dată fiind situaţia politică deosebit de gravă din anii aceia, ele reprezintă, de fapt, fuga scriitorului din faţa realităţii, sustragerea de la dezbaterea vie a problemelor ce frămîntau omenirea.

După peregrinări, de multe ori dramatice, prin Elveţia, Anglia, Franţa, Leonhard Frank ajunge în S.U.A., unde rămîne pînă în 1950, cînd se reîntoarce în Germania.

În ultimii ani ai vieții scrie romanele *Ucenicii lui Christos* (1949), în care prezintă cu clarviziune tendințele de refascizare a Germaniei, și *La stînga, unde-i inima* (1952).

Critica a considerat, pe bună dreptate, această ultimă operă a lui Frank un fel de bilanț al dezvoltării romanului german : fiecare capitol corespunde unei anumite perioade din istoria Germaniei, amintind totodată și de stilul romancierilor din epoca respectivă.

Una dintre primele opere ale lui Frank purta titlul *Omul este bun*, cartea celui încărcat de experiența vieții se intitulează *La stînga, unde-i inima*, amîndouă dovedind credința de neclintit a celui care, în ciuda unor încercări grele, n-a încetat să nădăjduiască într-o dreptate finală. Acesta este crezul de la care nu s-a abătut.

Frank izbutește să reînvie în paginile cărții atmosfera și oamenii, precum și peisajul fiecărei epoci, țări sau oraș prin care a trecut, îmbinînd desigur ficțiunea cu realitatea, personaje prezentate sub nume imaginare cu cele prezentate sub numele lor reale, dovedind de-a lungul întregii cărți același umanism și aceeași viguroasă împotrivire în fața nedreptății. Căci așa cum a spus Heinrich Böll : „Leonhard Frank este scriitorul care a dat cel mai bine viață expresionismului german și unui profund umanism popular. Iar destinul lui Frank a întruchipat tragedia scriitorilor germani emigrați, care au părăsit Germania în 1933 și n-au mai găsit la întoarcere țara pe care o cunoșteau."

Cu Leonhard Frank, mort în 1961, la venerabila vîrstă de aproape 80 de ani, a dispărut unul dintre reprezentanții de frunte ai literaturii germane din prima jumătate a secolului al XX-lea.

EDITURA PENTRU
LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Soției mele
Charlotte

I

MICHAEL, cel de-al patrulea copil, venise pe lume nedorit, o povară în plus pentru familie. Tatăl său, calfă de tîmplar, care punea şi raşcheta parchete — cîte zece ceasuri pe zi, în genunchi, cu fruntea-n podea, căci trăgea la rindea lemn tare, de fag — cîştiga optsprezece mărci pe săptămînă. La masă, ochii erau plini de nesaţ, dar bucatele puţine. Opt luni pe an, cei patru copii, doi băieţi şi două fete, nu toceau pingele ; dar iarna, cînd se aşternea zăpada şi Mainul îngheţa, nu se mai puteau duce desculţi la şcoală.

Cum de reuşea mama să chivernisească bani pentru lemne şi cărbuni, să-i dea zilnic tatălui — care muncea din greu — cîţiva pfenigi pentru o gustare, să procure ghete şi haine de iarnă pentru doi adulţi şi patru copii şi totuşi să plătească şi chiria şi să pună de două ori pe zi mîncare pe masă pentru ei şase, şi toate astea din optsprezece mărci pe săptămînă, era o curată minune, asemenea celei a făcătorului de minuni Isus, care cu cinci pîini şi doi peşti ospătase cinci mii de flămînzi.

Totuşi, această mamă dibace, călită în luptă şi răzbătătoare, care ştia să facă din resturi pe care alţii le aruncă o mîncare gustoasă şi din zdrenţe o haină arătoasă, nu izbutise de-a lungul întregii copilării a lui Michael să mai pună la

loc banii cheltuiţi pentru o nevoie neprevăzută şi imperioasă. Cînd Michael se îmbolnăvise de difterie, ca să aibă cu ce plăti doctorul şi doctoriile, trebui să amaneteze pentru cinci mărci hainele de sărbătoare ale tatălui. Asta se întîmplase într-o zi de miercuri şi sîmbătă le scosese plătind cinci mărci din leafa lui săptămînală. Drept care, în miercurea următoare, iar nu mai era nici un ban şi nici o bucăţică de pîine în casă. Amanetă din nou hainele de sărbătoare. Şi aşa se petrecură lucrurile şi mai departe, căci cu toată vrăjitoria, mama nu reuşi niciodată să mai economisească cele cinci mărci. În nici o zi de miercuri nu mai era pîine în casă ; an de an, hainele luară drumul casei de amanet şi în fiecare sîmbătă erau răscumpărate, pentru ca în miercurea următoare iarăşi să nu mai fie pîine. Fusese grea crucea pe care curajoasa mamă o dusese toată viaţa pe umeri.

Dar, în anii dinaintea intrării în şcoală, Michael avu totuşi parte şi de clipe de adevărată fericire. Iată, mama se întoarce de la piaţă, cu coşul mare, doldora de cartofi şi zarzavaturi. Încordat, nerăbdător, el o întreabă doar din ochi, dar ea dă din cap cu amărăciune. „Nimic ! Pentru asta nu mi-au ajuns bănuţii !“ Băieţaşul de cinci ani nu-şi pierde însă nădejdea ; cu privirea aţintită dincolo de coşul de piaţă spre îndepărtata împărăţie a speranţelor, scotoceşte cu mîinile prin fasole şi cartofi şi, deodată, găseşte cele cinci prune înfăşurate într-o foaie de salată, în timp ce mama rîde cu lacrimi, căci a izbutit să-i facă o surpriză atît de mare, încît

copilul holbează nişte ochi cît cepele şi rămîne cu gura căscată.

Mama lui Michael, o femeie frumoasă, zveltă, cu ochi mari, strălucitori, îşi iubea soţul şi îl depăşea într-atît cu superioritatea ei, încît el nu ajunse niciodată să-şi dea seama de acest lucru.

Adevărata suferinţă, cea care zdrobeşte inima şi răneşte sufletul, începu pentru Michael de abia la vremea şcolii.

Lovitura în plin obraz, căreia îi premergeau clipe nesfîrşite, privirea furioasă a învăţătorului, pironită în ochii elevului hipnotizat, şi bătaia sălbatică pentru care folosea vergeaua de trestie, ce învineţea degetele şi pumnul sau lăsa pe fund dîre ce se umflau, violet-roşietice şi groase cît un vierme, nu constituiau cel mai cumplit chin pe care învăţătorul Dürr îl pricinuia celor patruzeci de ţapi ispăşitori din clasa sa. Cel mai cumplit lucru era spaima. Folosea ca metodă educativă transformarea băieţilor în nişte obsedaţi de spaimă. Clasa dogorea de spaimă. Spaima îi chinuia pe copii şi noaptea, în vise. Bărbaţi însuraţi, odinioară elevi de ai săi, se mai trezeau speriaţi din cîte un coşmar pricinuit de Dürr, sau săreau ca arşi la o parte cînd, pe negîndite, se întîlneau cu învăţătorul pe stradă.

Pînă şi în ora de religie, cînd le vorbea şcolarilor despre Adam şi Eva în paradis sau despre împărăţia veşnică din ceruri, el se plimba încoace şi încolo ca un îmblînzitor de fiare. Cu vergeaua în mînă, cu un zîmbet fanatic pe buze, vîna de-a dreptul cîte un răspuns greşit, de parcă n-ar fi avut de pregătit pentru viaţă patruzeci

de copii, ci de dresat patruzeci de bestii. Îşi folosea autoritatea covîrşitoare pentru a le nimici personalitatea şi se deda în mod temeinic acestei nimiciri a sufletului. În scurtă vreme, majoritatea şcolarilor era alcătuită din nişte creaturi purtînd stigmatele unor „supuşi", un material gata pregătit pentru autoritatea următoare, plutonierul de la cazarmă, iar cei mai sensibili purtau pe frunte stigmatul unor candidaţi la casa de nebuni.

Zîmbetul lui era temut din cale-afară. Dacă la începutul orei anunţase „calcul mintal", proiecta mai întîi de sus, de la catedră, un zîmbet spre clasa încremenită, pînă cînd cei patruzeci de băieţi deveneau incapabili să mai gîndească; spaima de a fi chemaţi să răspundă le paraliza în asemenea măsură minţile, încît l-ar fi făcut chiar şi pe un Immanuel Kant — în vîrstă de zece ani — incapabil să calculeze că şapte ori opt fac cincizeci şi şase.

Michael, un băiat sensibil, care înainte de a merge la şcoală vorbise curgător, ca urmare a loviturilor învăţătorului începu deodată să se bîlbîie, tulburare pe care avea să o învingă abia după zeci de ani. La lecţie nici nu mai era strigat, deoarece era socotit a fi atît de prost, încît nu era nimic de aşteptat de la el şi, oricum, n-avea să ajungă niciodată nimic. Învăţătorul îl aşezase pe bîlbîit în ultima bancă, singur. Îl mai striga cînd şi cînd, doar spre hazul clasei, care împreună cu învăţătorul avea voie să rîdă de Michael, cînd acesta, bîlbîindu-se, dădea cu chiu şi vai răspunsul său greşit.

După şapte ani, cînd părăsi şcoala, Michael era un adolescent grav traumatizat, care nu-şi pusese capăt zilelor doar pentru că încă nu intuise că atunci cînd omul nu mai poate să îndure viaţa, se sinucide. În mod inconştient făcuse însă mai multe încercări de sinucidere. Credinţa că nu e capabil de nimic, că e cel mai prost dintre toţi, da naştere din cînd în cînd unor crize acute de sălbăticie nestăpînită. Într-o asemenea stare, pentru a-şi dovedi lui şi prietenilor săi de pe stradă că e capabil de orice, trecuse în galop balustrada îngustă a podului de peste Main, la o înălţime ameţitoare deasupra apei, luîndu-se la întrecere cu moartea. Altă dată se căţărase pe turnul bisericii, vreo douăzeci de metri, prinzîndu-se doar de ieşiturile zidului. Michael, care nu ştia să înoate şi voise să demonstreze prietenilor săi că e în stare să treacă înot pe sub o plută, fusese de două ori adus acasă mamei, fără cunoştinţă, ca şi mort.

Abia cînd împlini şaptesprezece ani şi îşi terminase ucenicia la un meşter lăcătuş, luară sfîrşit şi încercările sale inconştiente de sinucidere. În acea perioadă se trezi în el dorul de ceva care încă n-avea un conţinut precis. Tînjea să devină „ceva", dar nu ştia ce anume. Doctor sau avocat, fireşte că nu putea deveni, el care la şcoală şezuse singur, în ultima bancă. Îşi punea neîncetat întrebarea, în van, chinuit de dorul său nedefinit şi fără ţintă şi nu-i găsea răspuns. Starea lui era ca a unei tinere plante, acoperită cu un strat de cenuşă atît de gros, încît nu mai putea răzbi la suprafaţă. Ani de-a rîndul, robotind la menghină, chibzui şi chibzui ce-ar putea să de-

vină şi nu reuşi, datorită acestei obsesii, decît să ajungă un prost lăcătuş. Apăsarea pe care o simţea sub coşul pieptului nu înceta.

Într-o după-amiază de duminecă, aşezat în faţa oglinzii, Michael desenă pe o foaie de hîrtie, în mărime naturală, ochiul său stîng şi deasupra sprînceana, fiecare firicel, fiecare geană. Ochiul stîng, desenat cu maximă precizie, ca iepurele lui Albrecht Dürer, doar că nu atît de bine, îl privea. Fără să-şi dea măcar seama ce-ar putea să iasă de aci, începu să deseneze şi ochiul drept, cu totul întîmplător la distanţa cuvenită de cel stîng. Abia cînd fu gata şi al doilea ochi, Michael se întrebă : „La urma urmei, de ce nu şi nasul între ochi, şi dedesubt gura ?"

După zece ceasuri, Michael, care la început nu voise să deseneze decît un ochi, îşi privi încremenit autoportretul şi fu cuprins subit de o înflăcărare de neînchipuit, cînd îi fulgeră prin minte că ar putea deveni pictor. Această descătuşare lăuntrică îl înălţă de-a dreptul în cer.

În sîmbăta următoare, pe înserat, Michael îşi curăţă ca de obicei bancul de lucru cu un ghemotoc de lînă veche, mătură de pe el aşchiile, şterse şi menghina dinaintea căreia chibzuise zadarnic, ani în şir, ce-ar putea să ajungă şi-i spuse meşterului că de luni nu mai vine. Uluit, acesta îl întrebă din ce pricină, dar el răspunse numai că trebuie să plece din Würzburg. Motivarea nu-l lămuri pe meşter. Deoarece fusese însă întotdeauna de părere că Michael e mai încăpăţînat decît cel mai încăpăţînat catîr, nu încercă să-l reţină.

Luni, Michael îşi luă rămas bun. Mama plînse. Nehotărît încotro s-o pornească, stătea pe stradă, în faţa casei, şi se întreba unde ar putea deveni mai degrabă pictor, mergînd în susul sau în josul fluviului, şi deoarece tocmai trecea un cărăuş ce-şi ducea mîrţoaga de căpăstru la potcovar, în susul apei, porni şi el într-acolo.

Michael îşi făcuse planul să lucreze ca vopsitor la un meşter zugrav, deoarece vopsitorii nu au de lucru în lunile de iarnă, dar, în schimb, sînt mai bine plătiţi în lunile de vară. Cu banii economisiţi, voia apoi să înveţe pictura în timpul iernii. Împlinise douăzeci şi trei de ani.

Micul abator recent construit în Rothenburg pe Tauber se afla la vreo doi kilometri de orăşel, aşezat în mijlocul unor pajişti presărate cu flori, pe un teren împrejmuit cu un gard din leaţuri de lemn şi considerabil mai mare decît curţile tuturor abatoarelor din Chicago.

Acest gard, un uriaş oval de necuprins cu privirea, întocmit din cinci sute de mii de leaţuri, Michael trebuia să-l dea de două ori cu vopsea de ulei, de jur împrejur, de două ori pe dinafară, de două ori pe dinăuntru.

Numai cu un binoclu bun ai fi putut zări din arcul sudic al gardului oval pe omuleţul care, la arcul nordic, mişca într-una pensula, în sus-în jos, în sus-în jos.

Cu leaţurile şi nimic altceva înaintea ochilor, de dimineaţă de la şase, şi pînă seara la şase, Michael reuşise în cele trei luni frumoase din vara anului 1905 să vopsească pînă în cele din urmă o dată gardul de leaţuri, o dată pe dinafară,

o dată pe dinăuntru. Pînă şi noaptea, în somn, visa că vopseşte leaţuri. Nu mai existau decît leaţuri şi spaţiile dintre ele.

Luni dimineaţa la şase, cînd se afla din nou dinaintea gardului, pentru a începe să dea al doilea rînd de vopsea, se uită îngrozit la leaţurile vopsite în verde-aprins şi, printre ele, la leaţurile de partea cealaltă a gardului, la care ar fi trebuit să ajungă de abia peste cîteva luni. Nu putea începe. Îşi scoase caietul de schiţe şi începu să deseneze tufa de păpădie ce înflorea la marginea pajiştii. Desenă fiecare zimţ al frunzelor crestate şi, cu cea mai mare grijă, fiecare petală a florilor învolburate, de culoarea alamei.

— Dacă se mai repetă una ca asta, poţi să te duci dracului, spuse meşterul care se apropiase tiptil de Michael şi, după ce-l urmărise o bună bucată de vreme pe vopsitorul său în timp ce acesta desena, îşi ieşise din fire.

După plecarea meşterului, Michael îşi spuse că artistul trebuie să fie gata de orice jertfă pentru arta sa. Dar jertfa nu trebuie să fie atît de mare, încît artistul să se irosească şi să se tîmpească. Trînti pensula în oală de ţîşni vopseaua afară şi o luă peste cîmp, de data aceasta în josul apei.

După ce, timp de o lună vopsise împreună cu patru colegi — cu vopsea de ulei în culoarea oţelului — podul de fier din Frankfurt pe Main, Michael o porni spre München, purtînd la piept, într-o punguţă, cele şaizeci de mărci agonisite, mai mult decît necesar pentru a deveni pictor, şi, fără îndoială, cel mai renumit dintre ei.

II

CAFENEAUA Stephanie, frecventată de boemă, era alcătuită dintr-o încăpere lăturalnică în care, la mesele de lîngă fereastră, figurile celebre din München jucau în fiecare după-amiază şah, sub privirea trecătorilor de pe stradă, şi dintr-o sală principală, mai mare ; aci se aflau un godin în care ardeau cărbuni, banchete capitonate cu pluş roşu, uzate şi duhnind a mucegai, şi chelnerul Arthur care, într-un caieţel făcut ferfeniţă şi legat cu o bentiţă de elastic, însemna consumaţia de cîţiva pfenigi datorată de clienţi. Plină pînă la refuz, sala principală avea un miros al ei învăluitor, un amestec specific de aburi de cafea, iz greu de mucegai şi fum gros de ţigară. Cine intra aci se simţea ca acasă.

Pe undeva, prin clădire, sau poate sus, în cer, trebuia să existe o centrală electrică. Conectaţi la curent de mare tensiune, clienţii — parcă acţionaţi electric — se răsuceau gesticulînd, la stînga, şi la dreapta, şi înainte, săreau în sus de pe banchetele capitonate, cădeau epuizaţi înapoi, pentru a sări din nou în sus în mijlocul frazei, cu ochii ieşiţi din orbite, în discuţiile lor înfrigurate despre artă. Ici, colo, cîte un tînăr şedea nemişcat, chibzuind la problema ce se isca zilnic din nou, şi anume cum l-ar putea convinge şi

de astă dată pe Arthur că mîine își va plăti negreșit consumația.

În Cafeneaua Stephanie existau „cercuri". Magnetul unuia dintre ele era Johannes Wohl, un fel de Oscar Wilde echilibrat lăuntric, cu ochi albaștri ca de pluș, avînd mereu cu sine un volum de Stefan George[1], și mereu însoțit de un tînăr pederast. Datorită amabilității sale afectuoase, caline și a frumuseții sale gingașe, era în grațiile unor doamne înstărite și cam trecute, care îl și îngrijeau atunci cînd își permitea luxul să fie nițel bolnav și să stea cuminte la pat. Veșnic fără parale, era ca un crin sălbatic ; deși nu semăna, culegea totuși roade și-i plăcea să fie bine hrănit.

Hugo Lück care, îndreptîndu-se spre masa lui, cu capul dat spre spate, se înălța cu mult deasupra oamenilor ce viermuiau în cafenea, nu tolera decît discipoli selecționați, ce știau că biblia lor, *Florile răului* de Baudelaire, nu avea să fie depășită decît de versurile pe care el, Hugo Lück, le va scrie curînd. Împreună cu amanta sa transpunea în practică desenele pornografice ale lui Beardsley[2] și, din turnul său de fildeș mohorît, privea, parcă printr-o lunetă, la contemporanii veacului douăzeci. Nu demult făcuse o excepție, primind în cercul său pe un tînăr pictor plesnind de sănătate, Carlo Holzer,

[1] *Stefan George* (1868—1933), poet german. Opera lui promova cultul eroilor, o estetică esoterică și o teorie a elitelor. Deși împotriva intențiilor sale, aceste teorii au fost folosite de propaganda hitleristă.

[2] *Aubrey Beardsley* (1872—1898), desenator englez.

care era tocmai pe punctul de a inventa avionul pulmonar. Aparatul de zbor n-avea, firește, nevoie de motor ; era de construcție foarte simplă, cu niște supape pentru respirație, nimic altceva decît aceste supape respiratorii, adică plămîni, datorită cărora avea să stăpînească împărăția aerului și să trăiască în acest mediu, tot atît de natural ca o pasăre. Trunchiul păsării și puternicele aripi din care avea să bată, Carlo le și desenase. Cele cîteva mărunțișuri tehnice ale mașinăriei plămînului de oțel mai trebuiau inventate pe baza indicațiilor lui Hugo Lück, care declarase : „Sînt hotărît să vînd Ministerului de Război avionul nostru pulmonar, care reduce Oceanul Atlantic la o băltoacă plină cu apă de ploaie".

Și doctorul Otto Kreuz avea un cerc de admiratori. La masa lui ședeau : un rus înalt de doi metri, numai piele și os, cu un cap minuscul de băiețaș, Fritz, un student chefliu din Karlsruhe, care ratase o încercare de sinucidere și de atunci se îmbăta mereu înveselit, un tînăr anarhist elvețian, uscățiv, cu un nas de muntean din Elveția, care stătuse doi ani la închisoare pentru o spargere comisă în slujba concepțiilor sale anarhiste despre lume, și pictorița Sophie Benz, în vîrstă de douăzeci de ani, o madonă primitivă din secolul al treisprezecelea, cu nas cîrn și ochi de tăietură clasică pe chipu-i feciorelnic și bălai.

Doctorul Kreuz, om la treizeci de ani, căsătorit, studiase psihiatria la Universitatea din Graz. Partea superioară a feței sale — ochi albaștri cu căutătura nevinovată de copil, nas acvilin și

buze pline, ce stăteau mereu întredeschise de parcă ar fi avut de dus pe umeri, gîfîind, pe tăcute, suferinţele întregii lumi — contrasta cu partea inferioară ce trăda slăbiciune, prin bărbia abia schiţată şi care se pierdea, treptat, cu totul. Cine vedea vreodată această faţă de pasăre, plină de fanatism, ce părea a fi turnată dintr-un porţelan în culori pastelate, n-o mai uita niciodată. Doctorul Kreuz era sufleteşte legat de filozofia lui Nietzsche şi era unul dintre primii discipoli ai lui Freud.

În acea seară şedea şi Michael la masa lor. O cunoscuse pe Sophie la şcoala de pictură şi o condusese la cafenea, unde nu mai fusese niciodată.

În sala ticsită de lume se făcu deodată linişte, ca şi cum în aer ar fi apărut, plutind, o stafie. Arthur, ca un Napoleon al imperiului său, cu bărbia împinsă înainte, privi în jurul său la clienţii care parcă muriseră subit. Un bărbat palid îi spuse doctorului Kreuz, în timp ce se strecura tiptil pe lîngă masă :

— Freud, de la un capăt la altul, o inepţie ! Un nonsens !

Tot atît de subit, tumultul discuţiilor reînvie. Răsucindu-şi o ţigară, jumătate tutun, jumătate ceai, doctorul Kreuz zise zîmbind discipolilor săi :

— Celor mai mulţi, concepţiile lui Freud le mai par astăzi nişte inepţii ; eu consider, însă, că prin întregirea lui Nietzsche cu Freud ar putea rezulta cel mai fericit eveniment al secolului al douăzecilea.

Lunganul de rus spuse categoric :

— Neîndoielnic, Nietzsche şi Freud ne fac posibilă pregătirea căii spre supraomul eliberat de complexe şi de inhibiţii. Iată problema arzătoare a epocii noastre. Dacă o rezolvăm, vom trăi într-o atmosferă purificată o viaţă plină de primejdii. Şi proptindu-şi fruntea în palmă, adăugă : Ne stă în cale doar un singur obstacol, ce-i drept, unul foarte serios, deosebit de serios, creştinismul.

Plin de competenţă, anarhistul răspunse calm :

— Datorită lui Nietzsche, creştinismul a început să se clatine. Nietzsche a zdruncinat temelia creştinismului.

— Da, desigur, uitasem, zise rusul ca şi cum asta l-ar fi liniştit.

Îţi făcea impresia că doctorul Kreuz abia îşi reţine o observaţie răutăcioasă ; se strîmbă, încreţindu-şi fruntea, de parcă l-ar fi durut capul de vorbăria discipolilor săi prea savanţi.

Michael, care nici nu auzise măcar de Nietzsche şi Freud, nu pricepu o iotă. Pentru a-şi ascunde ignoranţa faţă de Sophie şi prietenii ei, simulă că ar fi fost distras de la discuţie, preocupat să-şi frece energic încheietura mîinii drepte, din pricina durerii ce o resimţea de pe urma atîtor garduri vopsite.

Henry Ring, un tînăr francez, cu care Michael locuia în acelaşi atelier, intră şi se aşeză de-a călare pe scaun, cu braţele încrucişate pe spetează cu bărbia proptită pe braţe. Doctorul Kreuz îl întrebă politicos de ce preferă Münchenul Parisului. Henry, pe a cărui faţă ca de boboc totul era colţuros — chiar şi gura — zise, zîmbind

amuzat, fără a-și ridica bărbia pătrată de pe brațe :

— Mama are patruzeci și cinci de ani și arată ca de douăzeci și cinci. E de înțeles că nu vrea să aibă un fiu mare în casă. Ar da faliment, căci e curvă.

Băiatul avea șaisprezece ani.

Rusul îi aruncă anarhistului o privire plină de tîlc, vrînd parcă să semnaleze că a și apărut un asemenea supraomuleț în devenire, care și-a înfrînt inhibițiile.

Fără o vorbă, Arthur îi întinse lui Henry nota de datorii și, văzînd că acesta se mărginește să dea ochii peste cap, spuse :

— Îmi trebuie banii, asta-i doar logic. Sînt căsătorit și am patru copii, asta-i doar logic.

— Păi atunci nu trebuia să te însori, asta-i doar logic, îi răspunse Henry rînjind.

Arthur însă își aruncă șervetul sub braț și se repezi la ușă, deoarece tocmai intrau cîțiva clienți, niște burghezi, aparent cu stare, care de bună seamă că aveau cu ce-și plăti cafeaua.

Doctorul Kreuz țîșni de pe scaun, de parcă era gata-gata să fie atins de trăsnet. Toți se ridicară. Arthur se apropie într-o clipă, făcînd plecăciuni de-a-ndaratelea, pe cînd doctorul îi zise :

— Trece totul în contul meu.

Era un client solvabil. Doamna doctor Kreuz apărea din cînd în cînd la Cafeneaua Stephanie și la tutungeriile din vecinătate și plătea datoriile soțului ei.

Se îndepărtară alene spre locuința doctorului, discutînd despre Nietzsche și Freud, o mînă de oameni desprinși de viața cotidiană a străzii.

Invitat prietenos de Sophie, li se alăturase și Michael, care pășea pe un teren nesigur. De cînd venise la München avea senzația că se află într-un titirez care se învîrte laolaltă cu el, trecînd cu o viteză atît de amețitoare pe lîngă imagini de viață noi și mereu altele, încît nu mai reușea să rețină nici una și să cugete asupra ei.

Cînd mergea, doctorul Kreuz se lăsa adînc în genunchi și la fiecare pas, împins parcă de un resort, se sălta pînă în vîrful degetelor, irosindu-și energia într-un necontenit sus-jos.

Blondă ca bobul de porumb — precum era și el — soția lui, o femeie cu picioare groase și un nas cam prea pronunțat — absolut liniar, în prelungirea frunții — arăta ca o Nefertiti[1] durdulie, frumoasă cînd zîmbea și ieșeau la iveală șiragurile dinților mari și regulați. Ea pregăti niște sandvișuri, un munte, căci în lunganul de rus încăpea mult, nu glumă.

Doctorul Kreuz, care stima femeile, sau principiul feminității, cum obișnuia să se exprime, și care era de părere că toate complexele lor sexuale nu trebuie doar analizate, ci canalizate cu toată energia în pat, le făcu semn discipolilor săi să o lase singură în camera cea mică pe Sophie cu Michael. Faptul că Sophie, pe care o prețuia în mod deosebit, era încă fecioară, i se păru primejdios pentru complexele fetei și nedemn de ea. Toți părăsiră valvîrtej odaia, ca

[1] Regină egipteană din secolul al XIV-lea î.e.n., vestită pentru frumusețea ei.

și cum ar fi descoperit dintr-o dată că Sophie are holeră.

— Să sperăm că o va dezvirgina pe Sophie, pentru ca și ea să poată privi problema arzătoare a epocii noastre cu ochii mediei oamenilor, zise rusul, făcînd să-i lunece în gură — cu degetele-i lungi și delicate — o imensă felie de pîine cu șuncă.

Obrajii Sophiei se aprinseseră ca para focului, pînă la rădăcina părului. Michael, care observase privirile doctorului și simțise vag că e vorba și de el, analiza cu mult interes tapetul pereților. Deodată, Sophie își împinse înainte bărbia, cu hotărîre, ca și cum s-ar fi eliberat printr-o sforțare lăuntrică de sfiala ce o stăpînea. Pe cînd îl întreba dacă vrea să meargă la atelierul ei, pe față îi apăru din nou acel surîs fermecător, afectuos, cu care, fără a ști, îl și făcuse prizonier pe Michael, încă la prima lor întîlnire la școala de pictură.

Părăsiră neobservați locuința prin ușa din dos și o porniră tăcuți în josul străzii. Deși Michael era mulțumit că este din nou singur cu Sophie, avea senzația că umblă desculț peste urzici, pentru că nici acum nu îndrăznea să rostească ceea ce voia să-i spună de mai multe zile și anume cît de mult ar fi dorit ca ea să-i devină prietenă.

În atelier se aflau un divan, o ladă și pe ea o mașină de spirt, o masă de desen, lungă de doi metri, o putină de lemn rotundă, pentru baie și o oglindă de înălțimea unui om, alcătuită din trei piese mobile, pe care o cumpărase cu cinci mărci de la un telal. Pe pereți atîrnau, prinse

în pioneze, duzini de studii de nuduri: în tuș, creion, sepia, cretă roșie, unele parțial lucrate în acuarelă, și toate făcute după același trup frumos de fată. Dinaintea oglinzii mobile, Sophie desenase mereu modelul care n-o costa nimic — propriul ei nud — în toate mărimile, de cîteva ori în mărime naturală, în toate pozițiile imaginabile, în genunchi, în picioare, culcată, și din toate unghiurile: o madonă primitivă cu sîni mici, foarte sus așezați și un bazin strîmt, ce avea totuși o arcuire feminină și loc pentru un făt.

Fata puse ceainicul pe spirtieră. Înconjurat de cincizeci de Sophie goale, Michael își plecă adînc capul, dojenindu-se că se poate dovedi atît de vulgar, încît el, pentru care arta ar fi trebuit să fie mai presus de orice, privea nudurile Sophiei altfel decît ar fi trebuit să le privească un pictor.

Drept în fața lui, la mijlocul peretului, atîrnau strîns alăturate două nuduri mai mari de-ale Sophiei, ambele în picioare, unul din spate, unul din față, iar dedesubt, în cretă roșie, un nud în mărime naturală culcat, lucrat pînă în cele mai mici amănunte și plin de plasticitate prin jocul de umbre și lumini. Sophie era culcată pe spate, cu capul plecat peste umăr, ochii închiși și bratul destins, cu mîna pe pîntece, ca Venus a lui Giorgione[1]. Deși Michael își porunci ener-

[1] *Giorgio da Castelfranco* zis *Giorgione* (1478—1510), pictor italian, alături de Tizian principalul reprezentant al perioadei de apogeu a Renașterii la Veneția.

gic să privească această Sophie culcată, goală, în mărime naturală, exclusiv ca o operă de artă, după cîteva clipe o luă din nou razna.

Aşezară lădiţa dinaintea divanului. Sophie turnă ceaiul. Purta o rochie tricotată de culoare trandafirie, perfect mulată pe corp, formînd abia mai jos de coapse nişte cloşuri ce-i îngăduiau fetei să păşească ; partea de sus a rochiei arăta, fără echivoc, că acest trup servise de model pentru rotunjimile fine şi liniile unduitoare ale nudurilor de pe perete.

Sophie avea un cap micuţ şi atît de rotund, pe cît poate fi un cap de fetiţă. Faţa, cu buze bine conturate, pomeţi uşor proeminenţi şi fruntea boltită, era parcă mereu iluminată de un foc lăuntric.

Ridicîndu-se, îl întrebă :

— Preferi lămîie sau lapte la ceai ?

Pînă şi în clipa aceea cînd aştepta răspunsul lui Michael, faţa ei, ba chiar şi trupul — întins ca un arc, gata să se repeadă ca să aducă ceea ce dorea el — îi reflectau trăsătura fundamentală, elanul cu care se dăruia în tot ceea ce făcea.

Aduse laptele şi se aşeză din nou pe divan lîngă Michael. El nu scoase nici o vorbă. Tăcerea lor se prelungi. Într-un tîrziu, Sophie îl întrebă cu desăvîrşită nevinovăţie şi, vădit, doar în calitatea ei de studentă la bele-arte, cum îi plac nudurile.

— Mult, foarte mult ! zise Michael, deşi se simţea stingherit.

Coborî privirea.

— Ştiu că încă n-am izbutit. Ar trebui să mai desenez multe, mult mai multe nuduri, încă ani de-a rîndul, înainte de a pune mîna pe o pensulă. Sophie, fiica unui profesor de liceu, era originară din Ellwangen[1] şi vorbea cu un puternic accent dialectal. Michelangelo a desenat desigur o sută de mii de nuduri, înainte de a-l sculpta pe David şi de a fi pictat Capela Sixtină. Nu-i aşa ?

Lui Michael îi e acum cu neputinţă să discute despre asta. Şi ce-o mai fi vrînd şi cu Capela Sixtină ? Acum e singur cu ea în atelier şi dacă nu-i spune pe loc ce are de spus, poate că n-o să mai aibă niciodată un asemenea prilej. Simte că acum trebuie să se mărturisească. Acum, pe loc ! Dar rosti :

— În ceea ce priveşte Capela Sixtină, evident ai dreptate.

Fără voie, Sophie înălţă capul, privirea i se încrucişă cu a lui, care era atotgrăitoare. Îmbujorîndu-se, ea îşi coborî pleoapele şi strînse cu putere ceaşca de ceai. Michael observă că îi tremură mîinile. Nu pricepu de ce se simte deodată mai stăpîn pe sine. Îi urmări cu privirea mîinile în timp ce-i mai turna ceai şi, după ce îşi mai aruncă o dată ochii pe nudul culcat, în mărime naturală, spuse :

— Şi ai şi nişte mîini minunate ! Apoi, totul merse ca de la sine. Vreau să te întreb ceva, adică, dacă vrei să devii prietena mea.

[1] Localitate în Württemberg.

Pînă şi urechile Sophiei se înroşiră, cînd îşi întoarse spre el faţa aprinsă ca jeraticul. Şi, ca de la sine, braţul lui o cuprinse şi buzele o sărutară. Un sărut de copil. Michael era încă la fel de neştiutor ca şi fata.

Ca şi cum ar fi fost o chestiune de onoare, ca să se arate curajoasă, în clipa aceasta, îl privi zîmbind eroic şi se mai lăsă încă o dată sărutată. Era, de parcă doi copii ar fi mîncat împreună un măr. Nici unul, nici altul nu ştiau ce avea să urmeze. Între ei mai erau încă munţi şi gheţari. Lui i se urcase tot sîngele la cap. Temîndu-se de pasul următor pe care trebuia să-l facă, fără să ştie în ce fel, spuse că trebuie să plece acasă.

Michael, cu părul blond-cenuşiu, cu o statură de tînăr atlet, lat în umeri şi îngust în coapse, avea o faţă prelungă, prea slabă, netedă ca pielea unui sugar, buze foarte subţiri şi deasupra ochilor imenşi nişte bose proeminente, trădînd energie. „O adevărată frunte de gînditor", spusese maică-sa surîzînd, în timp ce-l mîngîia uşor cu vîrful degetului. (Părinţii lui se trăgeau din ţărani originari din Franconia inferioară.)

Pe stradă se aşternuse zăpadă proaspătă. Michael era atît de fericit, încît i se părea că pluteşte. Fulgii mari ce coborau lin păreau să-i binecuvînteze în tăcere fericirea, iar copacii îmbrăcaţi cu omăt, sclipind în lumina lămpilor cu arc voltaic, deveniseră pomi primăvăratici, gătiţi cu toată splendoarea podoabei lor imaculate.

Cînd sosi acasă, Michael îl găsi pe Henry stînd aplecat peste masa de desen. Vînduse în

după-amiaza aceea revistei „Simplicissimus"[1] primul său desen — o uliţă întortocheată din partea veche a Münchenului, în noapte, cu o femeie de stradă la pîndă sub un felinar — şi, entuziasmat de succesul avut, se şi apucase să facă un nou desen.

Întrebat de Henry unde a fost, Michael răspunse degajat, ca un cuceritor priceput :

— Ah, doar la prietena mea, la atelier... Dar tu ? Ce-ai făcut ?

Continuînd să lucreze, Henry zise :

— Am fost la o curvă. Două mărci jumătate. Dar face tot ce pofteşti.

Se lăsa într-una cînd pe un picior, cînd pe celălalt, lipindu-şi pulpele şi îndoind genunchii.

— Hai, cară-te o dată, ce mai aştepţi ? zise Michael.

— Pot să-ţi dau adresa ei. E cît o tobă.

Mai trase o linie, aruncă o ultimă privire asupra desenului, zvîrli creionul şi se repezi afară.

„Ce-o fi vrut să spună cu «face tot ce pofteşti» ?" Ar fi dat mult să ştie cîte se pot face. Dar mîndria lui de bărbat nu-i îngăduia să-l întrebe pe Henry şi să-şi recunoască astfel ignoranţa. Noaptea visă despre Sophie şi despre nudul culcat, în mărime naturală, care se însufleţi şi coborî de pe perete. În vis se amestecară la

[1] Săptămînal satiric ilustrat cu orientare burghezo-liberală ; a apărut la München între 1896—1942, bucurîndu-se de colaborarea unor scriitori ca Thomas Mann, Franz Wedekind şi alţii şi a unor graficieni renumiţi. Din 1954 apare din nou în R.F.G., fără să atingă nivelul şi prestigiul vechii publicaţii.

un moment dat şi cele două mărci şi jumătate, pe care le ţinea în mînă. Fu un vis încîlcit, din care se trezi sleit.

Cînd ajunse dimineaţa, către ora nouă, la şcoala de pictură, Sophie încă nu era acolo. Îşi aşeză şevaletul lîngă al ei şi începu să deseneze după modelul, nud, ce stătea nemişcat pe podium, un tînăr musculos cu o faţă de derbedeu şi buze groase.

Şcoala de pictură se afla pe Georgestrasse, într-o căsuţă de lemn înconjurată de o grădină. Jos era atelierul, din care o scară piezişă, ca a unui coteţ de păsări, ducea spre o galerie de lemn, pe unde pătrundeai într-o minusculă încăpere locuită de proprietarul şcolii, domnul Ažbe. Acesta, cu hainele pe el, stătea lungit pe pat, în somnul dulce al beţiei. Sticla de coniac era alături.

Şcoala sa era renumită. Trecea drept un pedagog genial. Tinerii mai talentaţi părăseau Academia de arte, pentru a studia sub îndrumarea sa. Din toate ţările Europei venea la el lume care voia să studieze pictura. Domnul Ažbe nu întreba dacă elevul poate plăti şi nu ştia niciodată cine achitase taxa şi cine nu. Atîta vreme cît în sertarul noptierei existau bani pentru plata modelelor şi pentru coniac, contabilitatea era în perfectă ordine. Mulţi aşteptau să se elibereze vreun metru pătrat, căci şcoala era supraaglomerată.

— Cine vine mai întîi pictează mai întîi, era gluma sa de totdeauna, pe care el şi elevii care nu puteau plăti, o găseau straşnică.

În vîrful picioarelor, strecurîndu-se pe după godinul încins, Sophie trecu la şevaletul ei. Era

cald şi era linişte. Toţi lucrau. Realitatea de necontestat, că se bucura de aceleaşi drepturi ca şi artiştii printre care se afla şi că, pe deasupra, mai putea acum schimba pe ascuns şi cîte o privire cu Sophie, care îi răspundea surîzînd, îi umplu lui Michael pieptul de bucurie. Viaţa căpătase rotunjimile unei cornute premiată la un concurs.

În liniştea atmosferei de lucru se auzi deodată un scîrţîit. Ažbe apăruse sus, în galeria de lemn, în paltonul lui negru îmblănit, cu guler de blană, cu căciula neagră de blană, înaltă de un cot, trasă pînă pe sprîncene. Îşi ridică în sus pulpanele care-i ajungeau pînă la glezne, coborî treaptă cu treaptă, foarte tacticos, cu mîna pe balustrada de lemn şi se îndreptă încetişor spre un elev, trăgîndu-şi picioarele lui în formă de X, exact ca un copil ce învaţă să meargă pe patine cu rotile.

Ora rezervată corectării lucrărilor — datorită căreia el şi şcoala lui aveau faimă — începea prin coborîrea şevaletului cu vreo patruzeci de centimetri, pînă la nivelul ochilor săi, căci era scund ca un băieţaş de zece ani. Elevii strînşi în jurul său priveau atenţi la nudul care plutise în incertitudine şi care prin numai cîteva linii se realizase într-o armonioasă repartiţie a greutăţii corporale.

— Va să zică, asta ar fi, zise el şi trecu încetişor în faţa şevaletului de alături.

Elevul migălise o săptămînă întreagă la desenul său, nu mai lat de o palmă. Cu cărbunele Ažbe trase tacticos o linie peste nud, de la umărul stîng în jos, pînă la piciorul drept, şi spuse :

— N-are oase, n-are mușchi, n-are anatomie, va să zică.

Și, conturînd cu o linie groasă fotografia minuțios retușată, sub privirea celor ce-l urmăreau apăru aievea modelul ce sta pe podium.

Ažbe era un chirurg care-și opera elevii, operîndu-le lucrările. Cîte unul sucomba sub cuțitul său și părăsea școala ; cei dotați învățau ceea ce se poate învăța de la un maestru.

Următorul, un tînăr brunet cu un nas borcănat și o față suptă și galbenă ca o gutuie, era atît de adîncit în lucru, încît nu ridică privirea decît atunci cînd Ažbe îl ciocăni pe umăr. El nu desenase nudul de bărbat, ci pîntecele unei femei, numai partea dintre ombilic și pulpe, de trei ori cît mărimea naturală. Ažbe, care în blana lui groasă era aproape tot atît de lat pe cît de înalt, și, cu toată căciula lui uriașă nu le ajungea elevilor decît pînă la piept, rîse, scoțînd cîteva tonuri joase îmbibate cu alcool și zise aprobativ :

— Bine, va să zică. Dar să nu te duci la un psihiatru, ci la o femeie, va să zică.

La München, lui Ažbe i se spunea doar „profesorul Va să zică". Din școala lui ieșiseră pictori de vază. Nimeni nu văzuse însă vreun tablou semnat de el. Nimeni nu știa măcar dacă pictase vreodată un tablou. Nimeni nu știa nimic din viața lui anterioară. Cîțiva ani mai tîrziu, într-o noapte geroasă de decembrie, întorcîndu-se acasă, îmbătat cu coniac, căzu în zăpadă și adormi. Fu găsit abia în zori, înghețat. Originea lui rămase necunoscută. Artiștii din München îi urmară sicriul.

Michael nu-și îngăduia să prînzească, deoarece capitalul cu care voise să reziste în toată perioada de studii se și topise în cele trei săptămîni : îi mai rămăseseră doar cîteva mărci. După amiază, pe la șase, mîncă într-un restaurant vegetarian cu cincisprezece pfenigi felul lui favorit, budincă de orez cu compot de caise. Sosind acasă află însă că-și începuse dineul cu desertul. Triumfător, Henry ținea în mînă, sus, două bancnote de cîte douăzeci de mărci, onorariul pentru desenul său. Zece minute mai tîrziu se afla împreună cu Michael la Barul Odeon, cel mai bun și mai scump local din München.

Începură cu stridii apoi, delectîndu-se cu o supă de broască-țestoasă și rasol de păstrăvi, ajunseră pe-ncetul pînă la file de iepure cu afine roșii, și, continuînd cu sufleu de ouă, cu brînzeturi și cu fructe, sfîrșiră în tihnă cu cafea neagră, coniac „Hennessy" și havane originale. Băuseră și o sticlă de vin de viță nobilă de Franconia, „Eschendorfer Lump", recolta 1893, a cărui calitate nu mai fu atinsă în prima jumătate a secolului al XX-lea decît în anii 1911, 1917 și 1921.

— Merită să i te închini, exclamase Michael după prima sorbitură.

Cu o strașnică bună dispoziție, merseră apoi acasă, adică la Cafeneaua Stephanie. Michael zise :

— Există momente culminante în viață, nu crezi ?

Cu cei nouăzeci de pfenigi, rămași din cele patruzeci de mărci, Henry se hotărî să-și achite jumătate din datorii. Arthur, care zăbovea une-

ori şi o jumătate de ceas pînă se îndupleca să servească totuşi cu o cafea pe cîte un datornic nepunctual, aşeză de data aceasta prompt şi cu elan tava pe tăblia de marmură a mesei, îşi făcu plecăciunea şi rămase în aşteptare, cu o privire caldă şi plină de solicitudine. Era un psiholog ce nu da greş. Chiar şi după felul cum un client datornic deschidea uşa şi comanda cafeaua, ghicea că acesta are bani în buzunar.

Hugo Lück păşi spectaculos în cafenea, urmat de prietena sa Lotte şi de Spela Albrecht, cu proaspătul ei soţ. Se căsătoriseră chiar în dimineaţa acelei zile, după ce declaraseră în prealabil ofiţerului stării civile că o fac numai pentru că au simţul umorului.

Lotte era o fată frumoasă, cu coapse înguste de adolescent, păr castaniu mătăsos, tuns scurt, şi un ten palid ca de ceară. Trecînd printre mese, arăta fără echivoc, prin ţinută şi expresia feţei — aplecată înainte, cu umărul stîng ridicat pînă la ureche şi bărbia împinsă pînă la umăr — că era sclava lui Hugo. Spela era durdulie şi foarte mică. Părul ei roşu-ruginiu era pieptănat ca un uriaş turban, de două ori mai înalt şi mai lat ca minuscula ei feţişoară de şoricel, pudrată, albă ca zăpada. Îşi compusese un zîmbet atotştiutor pe care îl arbora permanent, de parcă ar fi purtat pe faţă o mască ce zîmbea atotştiutoare.

Cei patru se aşezară în colţ, lîngă fereastră. Proptindu-şi ceafa de perete, Hugo Lück îşi împinse bărbia înainte şi spuse categoric :

— Tragedia omului modern e camera mobilată.

Faţa sa pămîntie confirma cele spuse.

Cînd Albrecht, care avea la gură o crustă de rană provocată de-o muşcătură, începu să recite o nouă poezie a sa, Michael, trăgînd cu urechea, se strădui să-l urmărească. Era vorba de nişte chiparoase cu parfum dulceag şi greu, care, în mînuţele albe ale Spelei, deveneau bice. Henry spuse calm :

— Rahat !

Lotte îşi suflecă mîneca pînă la subsuoară şi-i arătă Spelei nişte pete rotunde, roşii şi inflamate, mărturie că iubitul îi arsese pielea cu vîrful ţigaretei. Michael nu pricepea nimic.

Compozitorul palid, pe jumătate mort de foame, care spusese doctorului Kreuz : „Freud, de la un capăt la altul o inepţie, un nonsens", veni la masă şi, zîmbind fantomatic, întrebă dacă domnii Goethe şi Schiller ar fi dispuşi să plătească o cafea domnului Beethoven. Lück, care reuşise să-şi omoare foamea trăgînd într-una din ţigară, îşi numără avutul pe masă, patruzeci şi cinci de pfenigi şi, fără un cuvînt, îi împinse domnului Beethoven douăzeci.

Norişori desprinşi din pădurea de ţigări se ridicau în sus, pînă la perdeaua groasă de fum de peste capetele clienţilor, ale căror polemici furtunoase se îmbinau într-un vacarm monoton, aidoma unei cascade. Van Gogh fusese cel care, primul, provocase la începutul veacului al XX-lea un adevărat cutremur la Cafeneaua Stephanie, şi în cîteva minţi străfulgerase încă de pe atunci revoluţia picturii abstracţioniste care, cîţiva ani mai tîrziu, avea să-şi croiască drum cu primele ei încercări.

La spusele lui Henry, că-şi va plăti numai jumătate din datorii, Arthur îl întrebă unde sînt cele patruzeci de mărci de la „Simplicissimus". Evenimentul fusese comentat la toate mesele din cafenea — ba chiar şi în întregul cartier Schwabing[1] — şi tocmai ajunsese şi la urechile lui Arthur. În timp ce după îndelungi tocmeli lîngă bufet ajunseră la o înţelegere, Johannes Wohl netezi părinteşte ciuful din creştetul efebului ce-l însoţea, apoi veni spre Michael, ţinînd în mînă volumul lui George, ca pe o carte de rugăciuni. Avea un început de bărbie dublă sub ovalul armonios desenat. Gura lui ar fi fost o podoabă şi pentru cea mai frumoasă femeie. Privi adînc în ochii lui Michael şi-i spuse :

— Te-ai făcut frumos !

Michael nu ştia încă nimic despre homosexualitate, dar cînd Wohl îi cuprinse tandru umerii, se smuci instinctiv deoparte, cu scîrbă, şi rămase cu ochii pironiţi la el, buimăcit de groază şi mînie.

La un pas de ei, profesorul „Va să zică" se opri şi îi ceru lui Arthur să-i umple paharul cu coniac. Încă zăpăcit, Michael îl salută şi se refugie la toaletă. Vreo zece minute îşi tot pieptănă pletele ca de veritabil artist, apoi o porni spre locuinţa Sophiei, precum se înţeleseseră.

Sosi prea devreme. Cînd bătu la uşa atelierului, Sophie mai şedea în cada de lemn, săpunită toată. Instinctiv îşi acoperi trupul cu mîinile, de parcă tînărul s-ar fi şi aflat în faţa ei, şi îi strigă că trebuie să mai aştepte puţin.

[1] Cartierul boemei din München.

Michael se aşeză pe o treaptă a scării. Subit, simţi din nou braţul lui Wohl. Îi îngheţă şira spinării. Era mai simplu să vopseşti un gard de leaţuri decît să stai în Cafeneaua Stephanie şi să înţelegi cîte se întîmplă aici. Nietzsche. Freud. Va trebui să citească, să citească totul. Lui Wohl o să-i pocnească un pumn în mutră. Şi ce trebuie să-i spună acum Sophiei ? Pumnul în mutră. Ce trebuie să-i spună ? Cel mai bun lucru ar fi să dea bir cu fugiţii. Dar de fapt, cînd e vorba de ea, lucrurile stau cu totul altfel. Şi apoi, a şi sărutat-o de două ori. Ei, o să o sărute iar ! Atîta tot.

Sophie deschise uşa şi scoase capul. Şi iarăşi se ivi acel zîmbet candid, de data asta cu oarecare nuanţă de sfială. Purta nişte papuci din pîslă, fără tocuri şi doar un halat subţire, bine strîns în talie. Michael se simţi îmboldit să o îmbrăţişeze pe loc şi apoi, întîmple-se ce o vrea Dumnezeu.

În răstimpul unei clipe crezu că a nimerit într-un alt atelier, căci fata îndepărtase cele cincizeci de nuduri. Nici unul nu mai atîrna pe perete. Numai pe cel în natură nu-l putuse înlătura, era prezent în toată splendoarea sub rochia de casă, cu faldurile ei învăluitoare.

În colţul încăperii apăruse un ziduleţ din lemne stivuite. Focul trosnea şi pocnea în sobă. Atelierul era încălzit. Mireasma caldă, de răşină, a lemnelor ce ardeau era întrepătrunsă cînd şi cînd de parfumul răcoros şi iute al garoafelor albe de pe planşeta de desen — un buchet imens.

Sophie stătea înaintea lui şi privirea ei era întrebătoare şi plină de necunoscut. Natura, mijlocitoarea cea mai experimentată, făcu în aşa fel ca braţele lui Michael să o cuprindă pe Sophie. De ajutat, fata n-avea cum să-l ajute. Tremura toată.

Cei doi tineri trebuiră mai întîi să înveţe ce e dragostea. Rămase noaptea la ea. Canapeaua era îngustă.

*

La München erau foarte multe ateliere de pictură. Existau şi pictori care-şi plăteau chiria pentru atelier. Foarte mulţi însă nu erau în stare să plătească şi se mutau la fiecare început de lună în altă parte. Şi, pentru că atelierele existau şi unii pictori îşi plăteau într-adevăr chiria, proprietarii de case din München nu încetau să rişte, închiriind. Erau ca nişte jucători. Poate că noul chiriaş va plăti. O chestie de noroc. Riscau miza. Lozul era arareori cîştigător.

La 1 decembrie, Carlo Holzer îşi puse pieptenele, o cămaşă şi desenele într-o mapă şi porni la nu ştia nici el al cîtelea nou atelier. Sulul cu proiectul avionului pulmonar rămase într-un colţ al încăperii. Avionul pulmonar era depăşit. De săptămîni îl preocupa zi şi noapte o nouă idee, inspirată de sandalele mercenarilor din tabloul lui Ferdinand Hodler [1], „Retragerea elveţienilor,

[1] *Ferdinand Hodler* (1853—1918), artist elveţian, autor al unor picturi monumentale pe teme istorice.

la Marignano". Patru săptămîni în şir îl torturase pînă la sînge şi-l adusese în pragul nebuniei pe un biet cizmar, pînă cînd, după mai multe încercări ratate, acesta reuşi cu chiu şi vai să confecţioneze o pereche de încălţări, ce aduceau cu sandalele mercenarilor.

Piciorul omului e lat în faţă, la degete; gheata cu care îşi distruge piciorul încă din cele mai îndepărtate timpuri e ascuţită la vîrf. Curată nebunie! Prin încălţămintea Marignano, arta intervine direct în viaţa practică. Un eveniment, nu glumă! Prin încălţămintea Marignano cizmarul va deveni un deschizător de drumuri pentru omenire. Şi va mîntui omenirea de bătături. Totuşi, cizmarul, care şi aşa era cu nervii la pămînt, stărui să primească un avans la livrare.

Încălţările Marignano aveau în faţă o lăţime de şaisprezece centimetri, tăietura feţei fiind o simplă linie oblică de la degetul mare către degetul mic. Carlo mergea foarte încet căci, cu încălţările Marignano, mersul trebuia de abia învăţat. Toată greutatea corpului cădea cînd pe un picior, cînd pe celălalt şi, exact ca o gîscă cu umbletul ei legănat, Carlo Holzer trebuia să aducă înainte piciorul cu încălţămintea lată cît o scîndură, descriind un arc de cerc.

Reuşi să nu ajungă sub roţile vehiculelor, în timp ce traversa strada, îndreptîndu-se spre Hugo Lück, care stătea în faţa Cafenelei Stephanie. Lück, cu coatele lipite de trup, îi întinse lui Carlo doar vîrful degetelor şi zise :

— În principiu, capacitatea avionului nostru pulmonar e nelimitată. În principiu, putem cons-

trui un aparat pentru o mie de pasageri, pentru cinci mii, în principiu chiar şi pentru zece mii. Şi-l vom face! Nu-i trebuie de fapt decît un număr mai mare de supape de respiraţie, un plămîn corespunzător mai mare.

Carlo dădu aprobativ din cap, în timp ce privea în jos la încălţările Marignano, interesat să vadă cum arată cînd piciorul stă în repaus. Avea faţa unei mici maimuţe, cu un maxilar inferior proeminent şi un năsuc minuscul, parcă lipit niţel strîmb şi adus ca o virgulă.

Lück continuă:

— Am prezis deci, că trupele prusace vor intra în curînd în India, mărşăluind. Prezicerea mea a fost eronată într-un singur punct: trupele noastre nu vor mărşălui spre India; vor intra acolo zburînd. Ei, ce mai spui acum?

Carlo nu răspunse nimic dar, zîmbind, îşi arătă dantura prognată de maimuţă şi strînse cu sinceră admiraţie braţul lui Lück. Nu-l puteai scoate cu nimic dintr-ale lui; închis în sine era izolat într-o lume proprie, ca un animal de pradă captiv, care nu se uită niciodată în ochii omului. Ridicîndu-şi la fiecare pas piciorul ca o coardă de arc, legănîndu-se ca o raţă, el intră în cafenea în urma lui Lück şi trecu agale pe lîngă Sophie şi Michael; aceştia, cu desăvîrşire uluiţi, nu apucară să facă haz de înfăţişarea încălţărilor Marignano.

O cunoştinţă de-a Sophiei, pictoriţa Anna Haag, veni la masă cu două bilete şi-i întrebă dacă n-ar vrea să meargă la un concert dirijat de R... De multă vreme era îndrăgostită fără speranţă de dirijor; îi trimisese de nenumărate ori flori, îi scrisese o sumedenie de scrisori şi nu primise niciodată răspuns. La fiecare concert dirijat de R... cumpăra o duzină de bilete şi le împărţea gratuit la Cafeneaua Stephanie.

Se duseră. R... era un dirijor renumit; sala, plină pînă la refuz. Michael şedea între cele două fete. Pînă atunci nu auzise decît marşuri militare cîntate de fanfara călare a regimentului de artilerie din Würzburg, iar acum, în liniştea absorbitoare, plutiră sunetele Simfoniei a IX-a de Beethoven.

Michael se simţi pătruns de un fior rece, fierbinte, şi apoi i se păru că dintr-o dată a devenit alt om. Ceea ce era împietrit în el se topise şi prinse a miji ceva nou, o simţire nouă, ca o evadare dintr-o încăpere ferecată, ceva minunat, ceva de nedefinit, cu nimic comparabil în viaţă. Îi dădură lacrimile.

În carnetul ei de schiţe Anna Haag îl desena pe dirijor, febril, aşternînd mereu pe altă foaie fiecare gest dirijoral al elegantei siluete tinereşti în frac. Mai avea acasă sute de asemenea schiţe, făcute în vederea unei gravuri de mari proporţii: „Orchestră dirijată de R..." (O săptămînă mai tîrziu, ea îşi trase un glonte în piept. El iar nu-i răspunsese. Zăcu două luni în spital şi, după ce ieşi, era tot atît de pierdută în dragoste ca şi înainte. Dirijorul, cu silueta sa elegantă, îi luase minţile.)

Furat de muzică, Michael plutea deasupra unei mări agitate. Cîntul final nu mai avea pentru el nimic pămîntesc; venea din cerul pe care îl ştie şi cel ce nu crede în cer. În tonurile înalte, mereu mai înalte, tot ce era pămîntesc dispăruse, făcînd

loc unei fericiri divine. Nu-şi dădu seama că apucase braţul Sophiei şi îl strîngea, iar cînd deveni conştient îi luă mîna şi o cuprinse într-a sa.

Pe drum, spre locuinţa doctorului Kreuz, îi fu cu neputinţă să vorbească. Michael n-avea nici un pic de cultură muzicală, dar muzica îl răscolise, îl topise. Nu-şi mai simţea trupul. Mînat doar de simţăminte, mergea alături de Sophie, plutind parcă. Deodată îl năpădi un gînd, primul de acest fel din viaţa sa: „Muzica asta a fost creată de un om? Dacă e aşa, atunci şi un credincios poate să devină necredincios, înţelegînd că în afară de om nu există nici un creator."

Cînd cotiră pe strada în care locuia doctorul Kreuz, Sophie ezită să meargă mai departe, neliniştită la gîndul că doctorul ar putea crede că a devenit prietena lui Michael datorită îndemnurilor sale. Se înţeleseră doar dintr-o privire şi trecură pe lîngă casă.

Doctorul Kreuz, care fusese ani de-a rîndul morfinoman şi care trecuse de cîtăva vreme la cocaină, şedea în camera cea mică şi strîngea cu amîndouă mîinile mîna soţiei lui, în timp ce-i promitea — din propriu imbold — că se va supune unui nou tratament de dezintoxicare, pentru ca apoi să poată avea un copil care să nu fie primejduit în momentul concepţiei. Ochii ei luceau de fericire; ai lui erau sticloşi.

În camera de alături şedeau laolaltă anarhistul elveţian, lunganul de rus şi Fritz, studentul chefliu. Fritz, care o ţinea într-un chef, privi cu oarecare mîndrie spre cele cinci sticle de bere golite şi continuă să bea, zîmbind pe sub mus-

tăţi, în timp ce anarhistul le relata cum aflase că patronul unei mari măcelării, pe nume Rücken, îşi pune în fiecare sîmbătă seara în siguranţă încasările din acea zi, aproximativ opt sute mărci, în sertarul biroului, lăsîndu-le acolo toată duminica, deoarece banca e închisă sîmbăta

Îşi aşeză mîna pe partea turtită a imensului său nas specific de muntean şi îşi ţuguie guriţa, zîmbind.

— Măcelarul şi nevastă-sa se duc în fiecare duminică, între zece şi unsprezece la biserică, în locuinţă nu e nimeni şi sertarul biroului are o broască obişnuită. E o nimica toată să iei banii.

Rusul, care avea dinaintea sa o mică ruletă, o jucărie lăcuită în roşu, nu mai mare decît o farfurioară, spuse pe un ton care nu admitea nici o discuţie:

— Fireşte că vom expropria cele opt sute de mărci; procedăm în spiritul concepţiilor lui Nietzsche. Neîndoielnic, e absolut în spiritul lui Nietzsche!

— Şi apoi, banii ne-ar trebui. Banii sînt întotdeauna necesari, zise Fritz şi turnă în pahare.

Anarhistul zîmbi cu sincer dispreţ.

— Aici nu e vorba de bani; e vorba de o idee, şi anume de a submina stîlpii statului. Cu toate mijloacele! Despre asta e vorba.

— Bineînţeles, exclamă rusul, fără a sta pe gînduri. Şi apoi, dacă vreţi, pot pleca cu banii la Monte Carlo, ca să-i însutesc la iuţeală cu sistemul meu. La iuţeală!

În timp ce le demonstra sistemul său pe ruleta-jucărie, cîştigînd cu cele opt sute de mărci imaginare o avere imaginară, în odaia cea mică,

stînd la fereastră și privind strada învăluită în tăcerea nopții, doctorul era cu gîndul la copilul încă neconceput. Mîna omului, ce sta încremenit, alunecă automat în buzunar. Cu un tubușor de sticlă scoase cocaina din cutie și, apăsînd pe o nară, trase pe cealaltă în sus pulberea albă. Cîteva clipe mai tîrziu, cînd soția lui intră cu tava de ceai, radiind încă de fericire, datorită promisiunii ce i-o făcuse că vor avea un copil sănătos, ochii lui străluceau. Trecură și ei alături, la prietenii lor.

Doamna doctor Kreuz, care crescuse într-un orășel de provincie austriac, educată sever și ocrotită de niște părinți cu vază, asculta zîmbind și plină de curiozitate tiradele revoluționare ale prietenilor soțului ei, dar fără a-și pierde de fel simțul critic.

Michael și Sophie nu mai dădură pe acolo decît după spargere. Doctorul Kreuz trata proaspăta pereche de îndrăgostiți cu o delicatețe și o grijă extreme, ca și cum cei doi ar fi fost niște bibelouri fragile, plăsmuite din sticlă suflată ca o boare. Dar bucuria că Sophie nu mai era fecioară nu și-o putea ascunde, în ciuda tuturor strădaniilor ; iradia de-a dreptul din ochii lui.

Erau acolo Fritz și anarhistul. De la rus venise tocmai o telegramă din Monte Carlo, cu următorul conținut : *„Mă înapoiez diseară* stop *Dorință de moarte“*. Fiecare se întreba ce voia să însemne „dorință de moarte“. Toți aveau presimțiri rele.

În camera de alături, doamna doctor Kreuz îi povesti Sophiei cum reușise să-l convingă pe soțul ei că nu-i este îngăduit să participe la spargerea plănuită.

— Pentru a nu-l ațîța și mai mult, nu i-am spus ceea ce gîndeam de fapt, anume, că o asemenea poveste e primejdioasă ; i-am spus doar, și asta cu toată convingerea : „Nu ești făcut pentru așa ceva“. Și n-aveam dreptate, spune și tu, Sophie ?

Spargerea la măcelarul Rücken se desfășurase conform planului. În acea dimineață de duminică, în timp ce rusul făcea de planton în strada cu totul pustie de lume, patrulînd în fața casei într-un chip atît de voit nebătător la ochi, încît și cel mai idiot polițist ar fi devenit bănuitor, anarhistul și cu Fritz deschiseră cu un șperaclu ușa de la intrare și apoi biroul. În sertar nu se aflau decît șapte mărci.

— Prin jefuirea lui de șapte mărci, acest stîlp al statului oricum nu poate fi subminat, spusese anarhistul, smulgîndu-i lui Fritz banii și punîndu-i la loc în sertar.

În ziua următoare, impresionată de sistemul rusului, soția doctorului Kreuz îi dăruise banii, pentru a-i juca la Monte Carlo.

Aproape de miezul nopții, rusul sosi. Un funcționar al cazinoului îi înmînase un bilet de clasa a III-a, Monte Carlo-München, de abia în gară, îl urcase în tren ca pe un nevolnic și chiar așa și arăta — o fetișoară de băiețaș, devenită parcă și mai mică, verzui-pămîntie, asemenea cadavrului unui înecat. Un Arthur salvator, care potolea foamea flămînzilor, chiar și cînd aceștia nu puteau plăti, firește că nu existase în vagonul-restaurant.

Îl apucă îndată de braț pe doctor și îl trase în camera mică, se plimbă un timp încoace și încolo, dus pe gînduri, apoi, deodată, își înălță capul :

— Desigur, nu există nici o altă explicație ; trebuie să fie o dorință de moarte. De aceea am și pierdut. Trebuia să pierd, firește ! Fără să am habar cum de am ajuns acolo, m-am pomenit deodată în cimitirul sinucigașilor din Monte Carlo, reflectînd adînc la copilăria mea. Își smuci din nou capul și cu un gest al mîinii încetă cu reflecțiile. Indiscutabil, o dorință de moarte ! Bineînțeles că în timpul călătoriei, la înapoiere, am și început cu autoanaliza.

Cu cîteva luni în urmă doctorul publicase, în două fascicole consecutive ale unei publicații științifice săptămînale, o lucrare mai amplă de psihanaliză, privitoare la „dorința de moarte a omului constelat". Lucrarea făcuse senzație. În aceeași publicație apăruse apoi un drastic articol reprobativ al unui tînăr psihanalist, dar Sigmund Freud îi scrisese doctorului o scrisoare încurajatoare și-l invitase să meargă mai departe pe linia ideilor expuse. Rusul citise lucrarea despre dorința de moarte.

Doctorul Kreuz era un teoretician cu idei îndrăznețe și originale, dar în viața de toate zilele cel mai prost cunoscător de oameni, naiv ca un copil care crede totul orbește. Jumătate din noapte discută cu rusul — care, de altfel, era sincer disperat din cauza banilor pierduți la joc — despre dorința de moarte a omului constelat.

În iunie, doctorul plecă spre unul din marile lacuri, pe al cărui țărm împădurit se afla sanatoriul unde voia să se supună tratamentului de dezintoxicare. Trase la un mic han de lîngă lac.

Doctorul nu reușise niciodată să lucreze decît sub beția cocainei. Temîndu-se că după dezintoxicare nu va mai avea capacitatea necesară pentru lucru, așternu pe hîrtie, cu ajutorul unor doze enorme de cocaină, timp de patru zile și patru nopți în șir, ideile și noile sale indicații în domeniul psihanalizei. Rezultă o broșură de treizeci și două de pagini, lucrare pe care o trimise soției sale, cu rugămintea de a tipări pe cheltuială proprie o ediție de o sută de exemplare și de a expedia un exemplar tînărului psihanalist ce îl combătuse în publicația săptămînală.

(Cînd, patru săptămîni mai tîrziu, vindecat de cocainomanie, el renunță subit la locuința mobilată din München și plecă valvîrtej cu soția sa în Elveția, proprietăreasa găsi în debara cele nouăzeci și nouă de exemplare ale broșurii și le vîndu ca hîrtie de ambalaj măcelarului Rücken, a cărui prăvălie se afla pe aceeași stradă. Primi în schimb un cotlet de porc. Patruzeci și cinci de ani mai tîrziu, pe la mijlocul secolului al XX-lea, psihanalistul căruia doamna doctor Kreuz îi trimisese, în anul 1906, acel unic exemplar al broșurii trecea în Europa, incontestabil, drept cel mai genial reprezentant — în viață — și cercetător al științei psihanalitice. Nimeni nu știa că toată concepția sa, care se abătea în unele puncte de la cea freudiană, era construită pe observațiile timpurii și pe indicațiile hotărîtoare ale adversarului său de odinioară, doctorul Otto Kreuz. Doc-

torul, o personalitate genială şi tragică, se prăpădise cu cîteva decenii în urmă.)

Doctorul stătea la fereastra camerei sale de la catul de sus al hanului. În acea dimineaţă îi expediase soţiei lucrarea. De-a lungul celor patru zile şi patru nopţi nu mîncase nimic şi, din cînd în cînd, se trîntise doar pentru cîteva minute pe pat, îmbrăcat. Cutia de cocaină era goală.

Pustiit, cu ochii tulburi ca o sticlă lăptoasă, cu nările mîncate de cocaină, se uita ţintă la lacul răscolit de furtună. Deasupra lacului atîrnase zile în şir cerul prevestitor de furtună. În acea dimineaţă, către ora zece, furtuna izbucnise, dar fără ploaie. Era beznă. Numai cînd fulgerul spinteca valea, se zăreau crestele albe şi înspumate ale apei biciuite. Clădirea mare a sanatoriului, aşezată la o distanţă de numai treizeci de paşi, în care doctorul mai fusese internat de două ori pentru dezintoxicare, părea să fi dispărut ; nici malurile nu se mai zăreau. Lacul devenise o mare turbată, fără ţărmuri.

Teama că nici al treilea tratament nu-l va elibera definitiv de patima sa se însăila prin creierul zdruncinat de dureri, ca un fir alb, lung de un cot, şi avea, ca şi bucata de aţă, un capăt, de unde se desprindea gîndul că numai punîndu-şi viaţa în joc şi-o mai putea salva. Va pleca să vîslească prin vîltoarea lacului ! Ca la o placă stricată de gramofon, se repeta neîncetat acelaşi pasaj : „Numai punîndu-ţi viaţa în joc, ţi-o mai poţi salva !“

Cînd se împletici în jos pe scări, trupul bolnav şi vlăguit nu mai era decît carcasa voinţei

sale de a-şi primejdui viaţa, pentru a o cîştiga. În faţa intrării îl luă în primire vîntul turbat şi îl smuci ca pe un fulg, împingîndu-l peste piaţa pustie a satului, către ţărm. Ştia unde se află bărcile.

De cîteva ori, furtuna izbi bărcuţa înapoi, de ţărm, apoi o smulse năprasnic cu sine, în largul lacului răscolit. Nici o picătură nu cădea din cerul bîntuit de friguri. Rafalele fierbinţi de vînt şi contraloviturile puternice ale valurilor, ba trăgeau barca laolaltă cu crestele înspumate în jos, în văile adînci ale valurilor, ba o împingeau deasupra crestelor, într-o rotire fără sfîrşit.

Doctorul, care în această călătorie pe viaţă şi pe moarte voise — ca preţ al riscului — să atingă malul celălalt al naturii răzvrătite pe o întindere de doi kilometri, nu mai ştia în ce anume direcţie se afla vreun ţărm. De fapt, nu mai conta, fiecare mal reprezenta viaţa. Şi chiar de-ar fi să-i plesnească inima, nu va da drumul vîslei. Doar atunci, cînd inima va plesni.

Un zid gros de ceaţă, străpuns cînd şi cînd de vijelie, rupt în zdrenţe şi apoi cîrpit la loc, înghiţise barca ce ţîşnea ca o săgeată, în sus şi în jos, şi pe vîslaşul scăldat în sudoare. Totul era cenuşiu. Doctorul nu mai vedea decît doi pumni încleştaţi pe vîsle şi nu-şi mai dădea seama că pumnii erau ai lui. Voinţa, acum unic stăpîn, folosea pumnii săi la vîslit.

Cînd, după un ceas nesfîrşit de lung, barca, zvîrlită la mal şi izbită de trunchiul unei sălcii, se făcu ţăndări, doctorul arătase că un om cu voinţa bolnavă, care cedează unor solicitări învinse cu uşurinţă de un ins sănătos, este în stare

să facă un act de voință, fără asemănare, în fața căruia orice ins sănătos s-ar da îngrozit înapoi.

Un țăran îl găsi și îl aduse la han. Dormi douăzeci de ore. Îl trezi o foame sfîșietoare.

După patru săptămîni, doctorul plecă acasă, ars de soare și plin de forță, un bărbat pe deplin vindecat.

Lichidară de îndată locuința mobilată și plecară în Elveția. După un an se înapoiară la München, cu un băiețaș sănătos.

Soțul Spelei murise. Ca să pătrundă mai multă lumină în cameră, Albrecht încercase să curețe cu apă fierbinte și săpun acoperișul plat de sticlă de deasupra luminatorului înnegrit de funingine : sticla nu rezistase și el se prăvălise de la etajul cinci pînă jos. În acea dimineață fusese înmormîntarea, la care participaseră mulți obișnuiți ai Cafenelei Stephanie.

Spela purta doliu și, ceea ce impresiona, era voalul negru cam caraghios, garnisit cu niște buline din fetru mătăsos, care o acoperea de jur împrejur, pînă peste piept. Era singură la masă, ședea pe bancheta capitonată, în colțul dinspre fereastră, unde șezuse întotdeauna cu el și își întorcea cînd și cînd spre ușă fețișoara — parcă pudrată cu făină — vădind o privire neajutorată, întrebătoare, ca și cum ar fi așteptat ca el să apară. Plîngea.

Fritz se așeză la masa ei. Reușise să obțină de la un negustor de băuturi spirtoase, pe care-l

dusese cu vorba, șase sticle de coniac și toți participanții la înmormîntare fuseseră invitați pentru aceeași seară la el în atelier. În orașul său de baștină dăinuia obiceiul ca toți cei ce luaseră parte la înmormîntare să fie invitați după ceremonia funebră la un pahar. Îi venise ideea de a combina această datină cu o petrecere în atelier. Asta însă nu i-o spuse Spelei, din delicatețe. Ținînd-o de braț, o tîrî ocrotitor din cafenea.

Cînd ajunseră acasă, două sticle de coniac se și goliseră. Cei prezenți o salutară pe Spela oarecum jenați, ca și cum le-ar fi fost rușine că nu sînt triști, apoi își reluară petrecerea. Erau toți foarte, foarte tineri și asemenea unor copii cărora deși le-a murit tatăl, totuși nu știu încă ce este moartea. Moartea era undeva, departe. Nu însemna nimic. Nu exista. Iar Spela, stăpînindu-se, nu le dădu prilej să fie zguduiți și nici mai serioși de cum erau.

Își ridică voalul și privi puțin speriată, de parcă ar fi visat, cînd o tînără franțuzoaică cu ochi bazedovieni, elevă de-a profesorului „Va să zică“, se ridică deodată și străbătînd hotărîtă atelierul, stinse suflînd lumînarea din colțul încăperii și se aruncă pe saltea lîngă Lotte care, supusă ca o sclavă, coborî pleoapele și îi oferi buzele. Hugo Lück stătea alături, proptit de perete și privea scena impasibil.

Noua cucerire a lui Wohl, un băiat de paisprezece ani, care fugise de la meșterul său, un cizmar din Augsburg, ședea nemișcat pe o ladă joasă, aplecat, cu fruntea proptită în mîini. Cînd Wohl îl întrebă tandru ce e cu el, îi răspunse fără a-și schimba poziția :

— Gîndesc.
— Nu simt chemarea sîngelui tău, spuse o rusoaică durdulie, frumoasă, cu un ten imaculat, unui tinerel pe care îl strigau „căprior“ și se îndreptă alene spre un colț întunecos, unde ședeau pe podea niște perechi care se sărutau.
Atelierul era iluminat doar de niște lumînări. „Căpriorul“, student la drept, primea de la tatăl lui o substanțială rentă lunară. Intrase în cercul boemei, care îi îndulcea aridul studiu juridic, punîndu-l în schimb să achite consumația la Cafeneaua Stephanie. Dezamăgit, mai aruncă o privire plină de dorințe spre colțul întunecos, apoi își ridică paharul. Fritz i-l umplu, tapîndu-l totodată de bani.
Fritz era lacom de bani, dar și darnic. Cînd reușea să tapeze pe cineva, dădea oricui apuca să-i ceară la timp. Banii tapați, tapați mai departe de alții, circulau astfel printre clienții Cafenelei Stephanie, și, la fel de sigur ca sîngele prin inimă, curgeau apoi pînă la chelnerul Arthur, care tăia cîteva cifre din carnețelul său de datornici și, a doua zi, sub formă de ouă la pahar și cafele, punea din nou banii în circulație printre clienții localului.
Coniacul avusese un efect incomparabil mai puternic asupra stomacurilor goale decît avusese moartea asupra tinereții. Obrajii erau îmbujorați. Ochii străluceau. Polemicile despre literatură și artă luaseră sfîrșit. Acum, singurul lucru de preț era viața și, în centrul vieții, fetele, gata să se ofere. Chiar și pe Carlo Holz, pe care nimic nu-l scotea din apele lui, coniacul îl făcuse praf. Sandalele Marignano zăceau într-un colț.

Numai în ciorapi, umbla ca un turbat prin atelier cu paharul în mînă și, rînjind, își etala dinții lui mari de maimuță.
Tunajec, un român cu plete lucioase și lavalieră, care arăta așa cum trebuie să fi arătat Dante la douăzeci și cinci de ani, jura cu mîna pe inimă unei blondine uriașe :
— Eu vreau veșnicie merge cu tine on Riviera.
Blondina impunătoare, o contesă din Ținuturile Baltice, care purta pe degete, pe brațe și la gît, niște briliante atît de groase, încît toți oaspeții îndoliați laolaltă și-ar fi putut asigura întreaga existență — pînă la moarte — răspunse pierdută că oriunde se va duce el, îl va urma ca o sclavă. Și o spunea cu toată convingerea. Cu o zi în urmă, subit, ca atinsă de trăsnet, își pierduse mințile și se îndrăgostise de tînărul „Dante“, la „Simplicissimus“, unde în fiecare seară el cînta languros la vioară „Reverie“ de Schumann, în schimbul unei mese.
(Cînd, după vreo șase săptămîni, Michael trecu pe Türkenstrasse, în drum spre Cafeneaua Stephanie, îl zări pe „Dante“ stînd nemișcat la una din ferestrele deschise de la etajul întîi. Mișcîndu-și mîna încoace și încolo între canaturile ferestrei, îi aruncă lui Michael, pe care nu-l cunoștea personal, o privire tragică și spuse doar atît : „S-a terminat !“)
Într-un colț întunecat, cineva declara sus și tare că monogamia e o porcărie și căsătoria un motiv de divorț. „Căpriorul“, beat de-a binelea, țopăia săltînd de fiecare dată pe amîndouă picioarele, entuziasmat la gîndul că ar putea cîndva, ca apărător într-un proces de divorț, să folo-

sească această declarație, fără riscul de a fi transportat din sala de judecată direct la balamuc.

Spela ședea pe saltea, la picioarele prietenei sale Lotte, care adormise în brațele franțuzoaicei. Contesa baltică plecase cu „Dante" al ei într-o ambianță mai nobilă. Cele șase sticle de coniac erau goale. Se iscase un pustiu greu de definit. Către ora patru dimineața plecară și celelalte perechi. Spela rămase.

În seara următoare, cînd Michael sosi la cafenea, Fritz și Spela ședeau pe banchetă, în colț, lîngă fereastră, strînși laolaltă, ca doi porumbei sortiți unul altuia.

Fritz avea niște picioare subțiri și făcuse burticică tot bînd bere. Pădurea de păr blond, pieptănat spre spate, vîrtos și des, o pădure seculară, acoperea și tîmplele pînă la capătul sprîncenelor și jumătate din fruntea care, împreună cu ochelarii aurii, crescuți parcă o dată cu ea, forma o unitate compactă. Fritz arăta ca un dascăl fugit de la țară.

Îi povesti lui Michael că în timp ce ei petreceau în atelier, compozitorul lihnit de foame, domnul Beethoven, se spînzurase în atelierul de alături, și încheie cu regret :

— Tocmai ieri i-aș fi putut da ceva, cele zece mărci ciupite de la „Căprior", sau măcar cinci.

La întrebarea lui Michael, cînd va fi înmormîntarea, pe fața lui Fritz apăru mai întîi un zîmbet larg, care stărui pînă găsi răspunsul.

— Poimîine.

Acest zîmbet nu era decît un mijloc care-i ajuta să cîștige timp și se ivea de fiecare dată

cînd cineva îl întreba ceva, indiferent ce. Fritz gîndea încet.

Contesa Reventlow, mică, subțire și încă elegant îmbrăcată, deși scăpătase, și care avea să publice mai tîrziu o carte hazlie despre aventurile ei amoroase, intră și îi salută gesticulînd. După ce sărăcise, își găsi o patrie printre artiști și de atunci purta pe față un zîmbet calm, ce părea să spună : „Fie ce-o fi !"

Michael se așeză la masa lui și îi ceru lui Arthur ouă la pahar. În cei doi ani de cînd se afla la München, învățase mult de la profesorul „Va să zică" la școala de pictură, dar încă și mai mult la Cafeneaua Stephanie, din discuțiile zilnice, prelungite de cele mai multe ori toată noaptea, despre Dumnezeu, și despre lume, și despre viață. Învățase mai întîi să gîndească laolaltă cu ceilalți, pe cînd aceștia discutau și într-o bună zi constată cu multă satisfacție că reușea să gîndească și acasă, de unul singur, și numai pentru sine. La cafeneaua artiștilor, unde șabloanele vieții erau radical distruse și înlăturate, deprinsese între altele și să privească realitatea dintr-un unghi nou și printr-o optică proprie.

Cafeneaua Stephanie era universitatea lui, la care îi fură împărtășite roadele gîndirii și, deoarece soarta nu-i hărăzise timp și bani pentru studierea miilor de cărți voluminoase, trebuise să-și construiască singur treptele premergătoare ca să-și poată însuși aceste roade. Își luase examenele la Universitatea Stephanie și era acum profesor cu o catedră, la masa de lîngă sobă. Învățase de asemenea și cum trebuie să-i comande

lui Arthur ouă la pahar, chiar şi atunci cînd nu putea plăti. Arthur, salvatorul de vieţi, nota în carneţelul său jerpelit.

După ani şi ani, în sfîrşit bărbat cu renume, Michael gîndea uneori la faptul că Arthurii din cafenelele artiştilor sînt adevăraţii Mecena, salvatorii de vieţi, cei care feresc boema să moară de foame, pînă cînd, fie că răzbeşte, fie că eşuează fără nici o speranţă. Îşi spunea că noile curente în artă reuşesc în cele din urmă să se afirme datorită şi faptului că Arthurii Europei îl ţin în viaţă pe îndrăzneţul ale cărui lucrări revoluţionare nu sînt cumpărate ani de-a rîndul, pînă cînd opera lui nu mai poate fi eliminată din istoria artei. Şi el mai ştia, din propria-i existenţă, că o sută de artişti se ratează şi doar unul dintr-o sută reuşeşte să-şi realizeze opera, pe care nici acesta unul n-ar fi putut-o desăvîrşi, dacă n-ar fi existat ceilalţi o sută, ce fertilizează solul pentru acel unul, flămînzind, gîndind şi luptînd alături de el. El ştia că un Hugo Lück, un Carlo Holzer, un Johannes Wohl, în timp ce suferă amarnic, îşi dau tînjind contribuţia la potul de pocher al creaţiei, pe care-l cîştigă un altul. Şi în anii de mai tîrziu, simpatia lui Michael şi simţămîntul lui de solidaritate s-au îndreptat spre artiştii şi Arthurii Europei, care îl ajutaseră să devină ceea ce era.

În primăvară, Michael şi Sophie plecară la ţară, în apropiere de München. Doctorul Kreuz îi dăduse lui Michael o duzină de cărţi, alese una şi una ; printre ele, cele două romane pe care avea să le considere mai tîrziu, alături de *Război şi Pace,* drept cele mai de seamă opere

ale literaturii universale : *Madame Bovary* şi *Rouge et Noir.*

Grajdul, cu cele două vaci, cele două duzini de găini şi grădina de zarzavat se aflau în spatele căsuţei noi, din cărămidă netencuită, aşezată pe o colină, acoperită cu iarbă, doar la vreo sută de paşi de o maiestuoasă pădure de pini şi la trei minute de lacul din vale. Aveau o cameră cu două paturi înguste din lemn de brad, doar băiţuite. Proaspăta podea din lemn de brad era de asemenea băiţuită. Totul mirosea a nou.

Tatăl şi fiul erau muncitori forestieri, peste zi plecaţi de acasă, şi nici pe tînăra ţărancă, slabă şi cu păr roşcat — acelaşi galben-roşcat ca al pisicii — cu gene şi sprîncene albe, n-o vedeau decît rareori. Erau aşa zicînd singuri în mijlocul naturii ; jur împrejur nu se zărea nici o aşezare omenească şi nu se auzeau decît vocile naturii.

Un ou costa trei pfenigi, litrul de lapte doisprezece, pîinea, fructele şi legumele nimic, iar camera patru mărci pe lună. Michael împrumutase de la Henry douăsprezece mărci, suficient pentru o vacanţă de vară prelungită.

Mişunau iepuri de cîmp încă foarte tineri. Cu ajutorul Sophiei, Michael prindea cînd şi cînd cîte unul. Lîngă lac se afla — parcă desenat cu compasul — un mic iaz, a cărui apă era scursă o dată pe an şi atunci crapii care se zbăteau neputincioşi puteau fi culeşi ca nişte cartofi gata scoşi din pămînt. Dar, chiar şi cînd apa nu era scursă din iaz, Michael se pricepea să prindă cu mîna crapii ce şedeau în mîlul de la mal, crapii

bătrîni. Aşa că, pe ici, pe colo, se mai ospătau şi cu friptură de iepure şi crap rasol sau prăjit.

Din grinzile şi scîndurile putrede ale unui şopron dărîmat de furtună cu ani în urmă, Michael meşteri o plută şi nişte vîsle. Lacul avea o insulă, pe care mii de pescăruşi îşi depuneau ouăle în cuiburile de iarbă.

— Dacă în cuib se află mai multe ouă, înseamnă că sînt puse la clocit şi deci prea vechi pentru a fi mîncate, dar dacă este unul singur, atunci e proaspăt ouat, îi învăţase ţăranul cel tînăr.

În costum de baie din zori şi pînă în seară, Michael şi Sophie vîsleau zilnic pe plută, pînă la insula lor ; descoperiseră că ouăle de pescăruş, cu salată proaspătă din grădină, sînt o delicatesă nemaipomenită.

Pentru cei doi îndrăgostiţi în costum de baie, iar uneori chiar fără el, şi care nu voiau decît să fie laolaltă, această mică vale era un paradis, cu insula drept cuib tainic de dragoste ; deasupra lui zburau şi se roteau neîncetat păsările mari şi albe, ce sclipeau în soare.

Într-o luni, Sophie plecă de dimineaţă la München ca să-şi cumpere materiale pentru desen şi pictură. Nu se mai întoarse. Seara, Michael coborî degeaba în vale, la gară. Ea nu se înapoie nici a doua zi şi nici în cea următoare. Îi trimise o scrisoare şi îi mai scrise încă una după cîtăva vreme. Nu primi nici un răspuns. Se împliniră astfel două săptămîni.

În ceasul minunat, cînd ziua se îngînă cu noaptea, Michael şedea pe banca din faţa căsuţei, dar paradisul — valea, şi lacul, şi insula dragostei —

se aşterneau apăsător de pustii în faţa ochilor săi. Ţăranul cel bătrîn, un fanatic al încălţămintei, care, în fiecare seară, cînd venea de la tăiatul copacilor îşi scotea bocancii grei, din box, cu şireturi de piele trase prin copci de alamă şi îi spăla grijuliu cu apă caldă şi săpun, apoi îi ungea cu slănină şi-i lustruia cu o cîrpă de lînă, ceasuri în şir, îi arătă lui Michael gheata stîngă, cu o tăietură zdravănă, pricinuită de o lovitură de secure. Spuse neconsolat :

— Chiar de-ar fi pătruns în picior, asta se vindecă ! Gheata, însă, nu se mai repară în veci !

Michael îşi aminti de copilărie, de mama sa, de greutatea cu care se procurau ghetele şi de preţuirea ce li se dădea. Aceste amintiri şi dezolarea ţăranului care, scuturînd din cap, cerceta într-una gheata despicată şi apăsa cu degetul mare pe tăietură, erau în concordanţă cu dispoziţia sa sufletească, care făcea ca frumoasa şi paşnica vale să-i pară acum de o goliciune apăsătoare.

Îşi puse cărţile şi desenele în cufăraş şi îşi luă rămas bun. În drum spre gară se opri pe malul lacului. La vederea plutei, care în urmă cu două săptămîni le dăruise atîtea bucurii şi acum devenise o namilă murdară, cenuşie şi părăginită, fu apucat de frica sumbră a superstiţiosului, căruia i se pare că presimte moartea cuiva din familie. „Dar prietenii mi-ar fi comunicat dacă i s-ar fi întîmplat ceva“, îşi zise. Se întreba mereu, poate pentru a mia oară, de ce nu s-o fi întors Sophie. Nu găsea nici o explica-

ție. În tren se simți mai liniștit. Peste două ceasuri va fi la ea.

N-o găsi la atelier și nu veni nici în cursul nopții. Prietenii spuneau că nu știu nimic. Își dădu însă seama că ei știu ceva. În dimineața următoare o așteptă zadarnic la școala de pictură. Către miezul nopții se mai duse încă o dată la Cafeneaua Stephanie. Sophie ședea lîngă bufet, împreună cu doctorul Kreuz.

Cînd se apropie de masa lor, Sophie, contrariată, strînse buzele cu oarecare aer de vinovăție. Doctorul îl privi scurt și continuă să-și răsucească țigara, jumătate tutun, jumătate ceai.

— Ce s-a întîmplat ? De ce n-ai mai venit, Sophie ? Ce este ?

Fără a-și lua ochii de pe țigara încă nelipită, doctorul răspunse în locul ei :

— Asta am să ți-o explic eu altă dată, mai tîrziu.

Michael, care nu cunoscuse pînă în acea clipă chinurile geloziei, simți cum i se urcă tot sîngele la cap. Întrebarea țîșni ca de la sine :

— Unde ai fost astă-noapte ?

În clipa aceea, doctorul se uită la Sophie, făcu un gest întrebător cu capul și se ridică brusc. Sophie îl urmă. Michael nici nu mai apucase să-i întîlnească privirea ; era paralizat. Lovitura îl izbise din senin. Simțea uriașa putere pe care doctorul o exercita asupra Sophiei și își dădu seama că neputința în fața celuilalt amplifică gelozia dincolo de orice limită. Nici nu mai era în stare să se întrebe dacă există vreun temei pentru cele întîmplate ; chinurile geloziei înecaseră totul.

Fritz, nițel băut, veni la masă însoțit de Spela, și cu un zîmbet larg pe buze, zise :

— Ei, acum știi. Doctorul n-a vrut ca noi să ți-o spunem. După ce o va analiza pe Sophie, ți-o dă înapoi.

Dar doctorul, care fusese în cele două săptămîni mereu împreună cu Sophie, ziua și noaptea, ajunsese să stabilească pe baza analizei că relațiile dintre Michael și Sophie sînt relații ce generează complexe, relații care pentru vindecarea sufletească a fetei trebuie definitiv rupte. A doua zi îl întîlniră pe Michael pe stradă și trecură pe lîngă el, de parcă nici n-ar fi existat.

De abia după multe săptămîni o revăzu pe Sophie. Biciuit de gelozie, o așteptase zi de zi și noapte de noapte în fața casei, în speranța că odată și odată va izbuti să vorbească cu ea, singur. Către ora unsprezece ea veni acasă, braț la braț cu Fritz.

Doctorul Kreuz, care considera gelozia drept un complex, făcuse o regrupare radicală. Îi repartizase soției sale, pe care o iubea și o stima, pe anarhistul elvețian, tinerei văduve Spela, pe rus, iar Fritz, devenind liber, i se păruse a fi, în baza rezultatelor analizei, cel mai util partener pentru Sophie.

Michael îi tăie calea. Dorea să-i vorbească între patru ochi. Sophie încercă să treacă mai departe. Nu mai avea ce să vorbească cu el. Fritz rînjea stingherit, ca și cum nu se dumirea cîtuși de puțin cum de picase norocul tocmai peste el. Michael fu apucat de o mînie oarbă :

— Nu mai rîde, idiot afurisit !... Te rog, vino cu mine, Sophie !

De abia atunci cînd, făcînd un pas, ea intră în lumina puternică a lămpii, el o văzu lămurit. Consternat, căută obrazul pe care-l știa. Asemenea unei case recent supraetajate, arătînd după această operație cu totul altfel, deși, în fapt mai este încă aceeași casă, fața ei, deși mai avea aceeași formă, era cu totul alta datorită expresiei noi, străine — aspră și încordată ; părea că dincolo de orice reticențe s-ar fi hotărît să trăiască în viitor altfel, iar ca femeie să fie altfel de cum era. Michael simți voința străină din sufletul ei și, cutremurat, întrezări pe chipul Sophiei expresia fanatică a doctorului. Ea nu mai era ea. Atunci cînd articulă un cuvînt pe care doctorul îl folosea la tot pasul — că el ar fi constelat — se dădu la o parte din drumul ei, neputincios și disperat. Fritz intră după Sophie în casă.

Michael trecu peste drum. Văzu cum fereastra întunecată a atelierului se luminează. Ceasul din turn bătu unsprezece. Rămase cu ochii pironiți la geam, intrat în lungul șir al celor respinși care știu că iubita se află cu altul, și mai speră, măcinați de chinuri, că fereastra nu se va întuneca.

Fereastra se întunecă. Încă de copil, Michael se refugiase adeseori din aspra realitate a vieții sale, într-o lume imaginară. Neobișnuita sa capacitate imaginativă îi dăruise ceasuri întregi din fericirea ce-i fusese furată. Se odihnise multe nopți alături de Sophie pe divanul strîmt, în timp ce fata își ținea capul pe pieptul lui. O cunoștea bine. Acum, îl vedea pe Fritz alături de ea.

Era peste puterile lui Michael. Prin Sophie cunoscuse pentru prima oară taina ce leagă bărbatul și femeia. Avu simțămîntul că se prăbușește. Îl stăpîneau chinul și surorile gemene : neputința și ura. Ura se îndrepta împotriva doctorului, care intervenise în viața sa și a Sophiei, despărțindu-i. Hotărîrea de a-l împușca se născu de la sine și din acea clipă nu mai exista nimic altceva pentru el. În răstimpul drumului pînă acasă Michael deveni o simplă unealtă, care trebuia să-l ucidă pe doctor.

Henry avea un revolver, căci îi plăcea să tragă la țintă și ieșea cînd și cînd pe cîmp, unde ochea în cutii vechi de conserve. A doua zi, către amiază, Michael apăsă pe soneria de la ușa lui Kreuz. Cînd servitoarea îi spuse că doctorul a plecat într-o călătorie, chiar în acea dimineață, Michael avu simțămîntul bizar de a se fi pulverizat într-un hău întunecos.

Kreuz plecase cu Sophie și cu Fritz pe insula Helgoland. După ani și ani, Michael se întreba adeseori cum s-ar fi desfășurat viața lui, dacă doctorul ar fi fost acasă în acea zi.

Așadar putea să înceapă un nou capitol din viața sa : împlinise douăzeci și cinci de ani. Se trudi, zi de zi, să înăbușe reprezentările chinuitoare ce îi tulburau munca, lucrînd, pînă cînd epuizat de oboseală, seara, nu mai era stăpîn pe creion. Noaptea, reprezentările chinuitoare își făceau, nestingherite, jocul. Într-unul din visele sale, el modelă capul și trupul Sophiei, apoi așeză această făptură, în mărime naturală și artificial însuflețită, lîngă el în pat. Cînd se trezi, încă buimăcit de acest vis, se întrebă dacă n-ar putea cumva preface în realitate această iluzie de vis.

Michael îşi propusese să deseneze şase compoziţii figurative, pe care voia să le reproducă sub forma unei mape. Trebuia, de dragul Sophiei, să facă dovada capacităţii sale. Tehnica îi era încă mult prea slabă ca să poată reda imaginea sufletească intuită la fetele pe care le desena. Pentru fiecare compoziţie făcu duzini de schiţe, toate abandonate la jumătatea lucrului. Desenînd continuu, învăţă pe încetul să redea mai bine ceea ce vedea în structura lăuntrică a subiectului. Fără răgaz, făcu un efort continuu de voinţă, care se prelungi un an de zile.

În iarna anului 1908 participă, în încăperea dosnică a unui birt, la o şedinţă. La o masă stropită cu bere şedeau opt pictori, prezidaţi de Kandinsky [1]. În acea seară se constitui gruparea „Călăreţul albastru". Pe cînd ceilalţi discutau despre pictura abstracţionistă, Michael o desena pe chelneriţă. Kandinsky, care purta o barbă mare, considerase că asta e o necuviinţă şi i-o spuse. Michael, fiind în stare să-şi împartă atenţia pe două planuri diferite, să deseneze şi să asculte, găsi că admonestarea e şcolărească. Se lăsă pe spate, complet lipsit de interes. Nu putea pricepe că în lume ar putea exista vreun loc, unde a desena echivalează cu o necuviinţă.

În drum spre casă îl conduse pictorul X., care provenea dintr-o familie înstărită originară din

[1] *Vasili Vasielievici Kandinsky* (1866—1944), pictor şi grafician rus care a trăit cea mai mare parte a vieţii în Germania şi Franţa. A fost unul dintre primii reprezentanţi şi teoreticieni ai picturii abstracţioniste.

Ruhr şi era el însuşi avut. Michael îi vorbi de lucrarea sa şi îl întrebă dacă vrea să vadă mapa.

Folosind mijloace de maximă economicitate şi lăsînd la o parte orice amănunt de prisos, încercase să plăsmuiască făpturile ce se înfiripaseră fără vrerea lui, în timp ce ascultase concertele Beethoven. Erau nişte fete ciudate, întunecate de o umbră răsfrîntă din adîncul lor, şi descumpănite.

Uimit, pictorul X. pomeni de Gauguin. Michael habar n-avea de Gauguin. Fetele lui de pe ţărmul mării, sugerate în ţinuta şi expresia lor de muzica beethoveniană, erau Sophie, durerea şi jalea pricinuite de ea.

Domnul X. cumpără o compoziţie cu cinci sute de mărci şi îl recomandă pe Michael proprietarului Editurii Delphin, care tipări după compoziţiile lui o mapă cu reproduceri în şase culori, denumind-o „Fete rătăcite pe ţărmul mării".

Succesul nu avu asupra lui Michael efectul care ar fi fost de aşteptat. La capătul acestui istovitor an de muncă, îşi spuse că n-are suficient talent pentru a deveni un pictor deosebit. Avea sentimentul de neînlăturat că pictura nu constituie pentru el mijlocul prin care să se poată exprima. Nu mai trase nici măcar o linie.

Habar n-avea ce să facă şi încotro să se îndrepte. Neliniştea îl mîna de colo-colo şi simţi din nou acea apăsare în coşul pieptului, întocmai ca pe vremea cînd fusese calfă de lăcătuş şi chibzuise zadarnic în faţa menghinei ce-ar putea să devină. Cu acest nelămurit tumult lăuntric, se lăsă mînat de viaţă, fără nici un ţel.

În acea perioadă trecu de cîteva ori pe lîngă Sophie, mereu însoţită de doctorul Kreuz. Dar rămase impasibil. Rana era cicatrizată. Suferinţa lui — datorită Sophiei — era zăvorîtă în foile desenelor din mapă.

La doi ani după despărţirea de ea, îi întîlni pentru ultima oară pe cei doi pe peronul gării centrale din München. Voia să plece la Berlin şi se interesase de acceleratul de noapte. Sophie şi doctorul se aflau doar la cîţiva paşi de el. Înfăţişarea Sophiei îl îngrozi şi nu-i venea să-şi creadă ochilor. Părul şi rochia îi erau murdare, de parcă dormise săptămîni în şir sub cerul liber. Faţa-i suptă, ca de ceară, era aceea a unei moarte, care în mod inexplicabil mai respiră încă.

În văzul călătorilor care stăteau în jurul lui doctorul priză cocaină, şi după cîteva minute din nou, într-atîta nu mai avea nici un pic de stăpînire. Gulerul boţit al cămăşii era pătat cu sînge. Din nările mîncate se prelingea sînge şi puroi. Amîndoi îl priviră pe Michael şi nu-l văzură. Pentru ei, lumea din jur nu mai exista.

Cînd trecură pe peron, spre trenul de Elveţia, lumea îi urmări cu priviri intrigate. Călătoria la Ascona, pe malul lacului Maggiore, nici nu mai constituia măcar o ultimă încercare de salvare ; era doar un capriciu de moment pe care-l traduceau în faptă. Nu aveau bagaje. Lipsiţi de orice speranţă, fugeau de ei înşişi, dar duceau lipsa aceasta de speranţă, oriunde fugeau.

În ziua următoare se aflau la Ascona, dar era ca şi cînd s-ar fi aflat în gara din München. Practic, era acelaşi lucru. Nu mai era posibilă o

schimbare de mediu. Nu mai exista nici un „încotro". Pe ţărmul însorit al lacului Maggiore, Johannes Wohl se plimba cu mîna pe umărul unui băieţaş italian, căruia îi prinsese flori albe în păr. Cei doi nenorociţi se uitară la Wohl, dar nu-l văzură. Trecură pe lîngă el.

Petrecură prima şi ultima noapte într-o *trattoria*[1] de pe malul lacului. Nu se culcară. În cameră ardeau două lumînări. De departe se auzeau cîntînd tineri italieni. Cîntecul conteni. Satul şi valea erau învăluite de tăcerea nopţii. Între munţii azurii ca un vis se aşternea lacul, o lespede sclipitoare de argint.

Doctorul priza cocaină şi, printre picături, bolborosea în fraze sacadate, fără cap şi fără coadă, ceva despre filozofia indiană, despre reîntoarcerea eternă ; că omul, o creatură blestemată, a dobîndit complexele sexuale poate încă în formele anterioare ale existenţei sale, ca pisică sălbatică sau cîine, şi le-a purtat în fiinţa sa prin toate metamorfozele.

Ea stătea rezemată de perete. Sophie fusese eleva preferată a profesorului „Va să zică", un om foarte pretenţios şi zgîrcit în laude. Michael îşi dăduse seama încă de la bun început că era incomparabil mai talentată decît el. Dar asta nu mai avusese nici o însemnătate. Singurul lucru important fusese teoria ce avea să elibereze omenirea. Doctorul îi luase totul — nici măcar femeie nu mai era — şi nu reuşise să-i dea în schimb nici măcar cei patruzeci de centimetri

[1] Han (ital.).

pătrați de teren nou, pe care ar fi putut să stea. Iar un „înapoi“ nu exista. „Cine a ieșit o dată din pădure nu se mai poate întoarce niciodată în pădure“, îi spusese doctorul cu un an în urmă, cînd, disperată, era pe punctul de a încerca o evadare.

Doctorul ședea pe scaun, prăvălit înainte, cu gura deschisă. De pe buza groasă și umedă, de care se anina bărbia-i abia schițată, se prelinse un fir de salivă tot mai lung, pînă ajunse la podea și se rupse. Cînd ridică privirea, întrebător-aprobativ, și îi întinse morfina, pe fața lui apăru un zîmbet nespus de înspăimîntător.

Și atunci, pe fața ca de ceară a Sophiei se schiță pentru ultima oară acea expresie de curajoasă hotărîre ; de data aceasta cu o nuanță de dispreț fără margini. Luă morfina. Cu pași mari, doctorul părăsi în grabă camera.

Sophie a fost una dintre primele victime ale aplicării teoriei freudiste, care a schimbat fizionomia lumii. A fost înmormîntată la Lucarno. N-a însoțit-o nimeni la groapă. La scurtă vreme s-a prăpădit și doctorul, datorită cocainei.

Michael află știrea cîteva zile mai tîrziu prin Johannes Wohl, la Cafeneaua Stephanie. Îl trecură fiori de gheață. În seara următoare plecă la Berlin. Deși ajunsese acum pe o treaptă mai înaltă, era la fel de nelămurit asupra ființei sale ca și cu cinci ani în urmă, cînd stătuse în fața menghinei, ca lăcătuș.

III

BERLINUL e un oraș întins, de șes. Străbătîndu-l într-o trăsură, ai zice că-i fără sfîrșit. Se întinde și se tot întinde, pînă cînd, în cele din urmă, tot se rărește și, legat doar prin niște vile răzlețe, se pierde în suburbii, unde sînt presărate frumoasele lacuri. Totul se așterne pe o cîmpie, ce ajunge pînă la mare, al cărei miros puternic pătrunde în nopțile de vară pînă departe, împrospătînd aerul, astfel că Berlinul are o climă atît de înviorătoare și de sănătoasă, cum nu mai are nici o altă metropolă din lume.

La Berlin se juca teatru în mod exemplar. Concertele simfonice și spectacolele de operă erau pe drept cuvînt renumite. Aci se aflau editori, negustori de obiecte de artă și directori de teatru deosebit de îndrăzneți. Chiar și lucrările celor mai revoluționari înnoitori vedeau lumina zilei. Tinerii actori, tinerele actrițe, oricine era în stare de ceva avea șansa să arate ce știe, iar în înfocatele reviste pline de combativitate ale tineretului nimic nu era respectat. Metropola Berlin era un teren prielnic pentru arta și literatura ce avea să înflorească în viitor în lume. Berlinul primea, dar și dădea. Nervul și spiritul orașului erau electrizate. Însăși viața era electrizată.

Astfel era Berlinul, cînd Michael coborî din tren în gara Anhalt, în toamna anului 1910. O porni spre vestul oraşului şi închirie în Joachimsthaler Strasse o cameră cu opt mărci pe zi, mult mai mult pe lună decît plătise la München pentru toţi cei patru ani. După cîteva zile se mută într-o cameră pe Schaperstrasse, cu cincisprezece mărci pe lună chirie, ce trebuia plătită anticipat. Luat prin surprindere, el se conformă indignat şi scîrbit. Considera plata anticipată ca o pretenţie respingătoare. La Berlin viaţa nu părea să fie tot atît de intimă şi comod-familiară ca în München, oraşul pictorilor. Aici trebuia deci să-ţi pui în mişcare cîţiva muşchi, pînă acum nefolosiţi, şi să te aştepţi la multe !

În această dispoziţie intră pentru prima oară în Cafeneaua Vestului, pe care avea să o părăsească pentru un timp mai îndelungat de abia după cinci ani. Era ora 11 dimineaţa. Găsi doar cîţiva clienţi, citind ziarele, şi chelneri în frac. „Aici totul e altfel", îşi spuse Michael.

La o masă, cu un pahar de bere Pilsen dinainte, şedea poetul Rudolf Johannes Schmid. Deşi la masa lui se aflau scaune şi la perete, de unde ar fi putut să vadă în întregime localul, şedea cu spatele spre sală. Din cînd în cînd ridica braţul, gesticulînd deasupra capului, şi declara în gura mare unui partener imaginar că lumea e nebună, iar planeta un rebut.

Apoi trecu încet prin local, cătînd în jur ca un ins care s-a rătăcit într-o pădure, luă un ziar în mînă şi-l frunzări, vădit neinteresat, totuşi serios ca un copil care nu ştie încă să citească, dar se face că ştie.

— Pardon, numele meu este Schmid, Rudolf Johannes Schmid. Pardon, frate ! Se aşeză, îşi sprijini bărbia pe articulaţia degetului arătător şi spuse zîmbind : Ai putea fi un poet, frate, o citesc în ochii tăi.

Michael deveni o mărturie vie a faptului că simpatia veşnică poate să ia naştere din primul moment.

— Nu sînt nimic.

— Bravo, frate ! Am ghicit eu — un poet !

Rămaseră împreună ziua întreagă şi încă jumătate din noapte. Către orele trei dimineaţa Michael se opri ca să cumpere ţigări la un vînzător ambulant pe Unter den Linden ; în acea clipă Schmid se-ndreptă spre un bărbat pe care îl cunoscuse doar în treacăt. Urmînd unui impuls de moment, îl părăsi fără nici o explicaţie pe Michael şi intră împreună cu noul său partener în cafeneaua de noapte din colţul străzii.

Era egocentric ca un titirez, care şi în ultimele sale zvîcniri, împleticindu-se, se mai răsuceşte în jurul propriei sale axe. Paşaportul ce-l avea pentru călătoria prin viaţă era alcătuit din entuziasm pentru propriile-i fraze aşternute pe hîrtie şi pentru opera lui Cervantes *Don Quichote*, care, de fapt, era chiar el.

Schmid era de origină germană. Un preceptor elveţian din St. Gallen îi făcuse educaţia în tradiţia culturii germane, în Argentina, unde părinţii lui aveau o proprietate, mare cît întregul Württemberg. Tatăl său îi trimitea lunar cîte două mii de mărci, care i se scurgeau literalmente printre degete în primele zile ale fiecărei luni.

Michael își ducea viața așa cum o trăise și la München în ultimul an, fără nici un scop, mînat de neliniște și permanent zădărît de îndoieli, ca niște bestii ce-i încolțeau sufletul. Era atît de irascibil, încît pînă și o privire nevinovată îl putea scoate din fire. Cea mai mică nedreptate împotriva lui sau împotriva altora, deseori imaginară numai, îl făcea să turbeze.

O dată era cît pe aci să fie arestat. Dorea să expedieze o scrisoare mamei sale, care încă din vremea cînd el se afla la München îi trimitea cu regularitate, la fiecare zi întîi, trei mărci a cîte zece pfenigi — cea mai mică rentă lunară din lume — și o pornise spre oficiul poștal din Uhlandstrasse, ca să cumpere un timbru. Funcționarul dinapoia ghișeului brusca pe oamenii simpli, îi lăsa să aștepte de parc-ar fi fost milogi și țipa la oricine îndrăznea să-l întrebe cîte ceva. Spiritul de castă care, în imperiu, anchilozase coloana vertebrală pînă și a celui mai umil slujbaș, acționase din totdeauna asupra lui Michael ca o otravă. Își ieși din fire și, urlînd, îi trase și pe oamenii amărîți de partea sa. În poștă izbucni revoluția. Un polițist, ivit ca din senin, îl amenință pe Michael că-l arestează pentru tulburarea liniștei publice.

O porni în susul lui Uhlandstrasse, spre Kurfürstendamm, mustrîndu-se că nu răcnise și la polițist. Asta e, își ținuse gura și-și înghițise veninul ! Ca un cîine ciomăgit ce e, se tîrîse de-acolo, pentru a nu fi arestat. Ah, laș abject !

Era o minunată dimineață de primăvară. Aerul mirosea a mare. Pe largul și însoritul Kurfürstendamm, de-a lungul căruia în anul 1911 încă nu exista nici un magazin, se vedeau doar rari trecători. Asfaltul strălucea de curățenie ; părea că pe întregul splai, prin fața somptuoaselor palate din primii ani ai imperiului, cu somptuoasele lor intrări rezervate numai „pentru mărimi“ și cu titanii din ghips marmorat, ce sprijineau doar aparent balcoanele, s-ar fi așternut un covor cenușiu de asfalt.

Deodată se auzi claxonul automobilului imperial. În viteză criminală, mașina goni pe lîngă Michael, în direcția Potsdam ; trecătorii își săltară pălăriile și rămaseră în poziție de drepți. „Sînt cu toții niște funcționari de poștă“, gîndi Michael și-l întrebă cu zîmbet veninos pe un domn bătrîn, care rămăsese țeapăn ca un stîlp, cu pălăria sprijinită pe coapsă, dacă cel care a trecut e cumva domnul diriginte poștal-șef, sau poate chiar un plutonier-major.

La sfîrșitul lui mai, Michael nu mai avea nici o lăscaie din cele cinci sute de mărci primite pentru desenul său. Datora chiria pe o lună. La 1 iunie își strînse catrafusele în elegantul său geamantan de piele, cu broaște nichelate și colțare din piele groasă, cumpărat la München cu o sută treizeci de mărci, și-i spuse gazdei că se mută. Chiria o va plăti mai tîrziu. Trebui să-și lase geamantanul în gaj și după cîteva clipe era în stradă, fără un ban, fără lucruri, fără adăpost. Berlinul era bogat. Dar era foarte greu să-i smulgi o marcă bogatului oraș Berlin.

În acea noapte avu un coșmar. Copil de zece ani, și totodată adult parcă, se găsea iarăși singur în ultima bancă. Învățătorul Dürr îl strigase

la lecţie spre hazul clasei şi-l întrebase, zîmbind plin de cruzime în aşteptarea răspunsului, dacă îşi poate închipui în acelaşi timp un negru în pielea goală pe un cal alb şi alături un alb în pielea goală pe un cal negru. Bîlbîindu-se de spaimă, Michael răspunse că în definitiv acum are douăzeci şi opt de ani. Clasa izbucni în rîs.

În aceeaşi secundă, coşmarul se transformă în cel mai frumos vis al vieţii sale. Pornit de la mal, el înoată în largul mării, simţind la fiecare mişcare forţa membrelor sale şi unda vătuită a apei, care-i mîngîie umerii. În faţa lui apare o insulă. Într-o tufă cu uriaşe flori căţărătoare, exotice, se află o tînără insulară, mlădie şi goală. Îl aşteaptă. El simte în vîrful degetelor covorul moale de nisip şi-şi înalţă trupul. Ea îl salută, ridicînd încet mîna. Michael îşi şterge cu mîinile apa de pe obraz, vrea să iasă la mal, spre fată, şi... se trezi în Tiergarten [1], pe banca pe care dormise toată noaptea.

Încă pe jumătate adormit, îşi şterse cu mîinile apa de pe obraz ; turna cu găleata, şi era ud pînă la piele. În timp ce se întreba cum de putuse tocmai acum, cînd se găsea în cea mai disperată situaţie, să aibă un vis atît de minunat, se întinse din nou pe bancă, simţindu-se cu totul descurajat. Va să zică, asta a ajuns, un vagabond fără căpătîi, un individ fără nici un rost, şi din care nu va ieşi niciodată nimic. Bine a zis învăţătorul Dürr. Închise ochii şi rămase întins în ploaie. Indiferent la orice.

[1] Cel mai mare parc din Berlin.

Iată însă că din adîncurile inexplorabilei firi omeneşti îi veni într-ajutor o barcă de salvare, toată împodobită cu flori. Tot aşa precum coşmarul se transformase de la o clipă la alta în acel vis minunat, tot aşa şi dispreţul de sine şi disperarea se transformară subit într-un delir de grandoare fără margini. Zidul dintre „el" şi „el" a dispărut. Se socoteşte cel mai mare dintre toţi. Ar putea stăpîni lumea, dac-ar vrea. Indiscutabil ! Dacă are poftă, îl doboară şi pe kaiserul Wilhelm şi devine preşedinte al Republicii Germane. Dar asta încă nu-i nimic : Va fi un artist, aşa cum n-a mai existat, mai mare decît Beethoven şi Goethe laolaltă. Premiul Nobel, o să-l primească de şase ori la rînd !

Acest delir de grandoare util şi salvator — fără de care, aşa cum îşi spunea Michael mai tîrziu, ar fi depus armele şi s-ar fi ratat — a ţinut ani de zile.

Ghetele, cu tălpile şi feţele pline de găuri şi rupturi, chifteau de apă şi făceau băşici, în timp ce se îndrepta spre sala de aşteptare din gara grădinii zoologice, unde avea de gînd să rămînă pînă i se va usca costumul. La bufet se afla un prieten al lui Schmid, anume Rören, mic slujbaş la Ministerul de Externe, căsătorit cu o servitorică palidă. Acest Rören umpluse o ladă uriaşă cu romanele pe care le scrisese şi care nu fuseseră niciodată tipărite. Michael îi ceru cu împrumut o marcă şi îl convinse, după o jumătate de oră, că cel căruia îi împrumutase marca era indiscutabil un geniu.

Pielea şi hainele sale mai erau încă umede, cînd intră în Cafeneaua Vestului. Părul ud era

pieptănat spre spate, netezit impecabil, ca de la frizer. Avea obrazul supt, întins ca pielea de sugar. Ochii imenşi străluceau.

La cîteva mese mai departe, zări o tînără femeie. Părul castaniu-închis, cu reflexe arămii, ce se revărsa pînă pe umeri, încadra un obrăjor delicat, de culoarea fildeşului, care nu îngăduia prezenţa rujului şi nici nu se putea îmbujora. Uitîndu-te la ea, privirea trebuia să alunece de la ochi spre gură, ca şi cînd ochii, încadraţi de nişte pleoape străvezii, tăiate ascuţit, ca nişte nestemate întunecate într-o montură de aur, s-ar fi retras plini de modestie, pentru a face loc acestei guri mari, frumoase, feminine. Michael remarcă şi degetele ei subţiri. Dar mai mult decît orice îl emoţionă expresia feţei, neîndoielnic oglinda unei inimi simţitoare.

În sufletul lui se născu un sentiment necunoscut încă. Nu era nici fericire, nici suferinţă. Acolo se afla tovarăşa de viaţă ; aleasă de soartă, ale cărei căi sînt de nepătruns.

O săgetă cu privirea şi-o susţinu pe a ei, cîteva secunde, pînă cînd pleoapele femeii cu gene lungi începură să palpite. Ea se uită pe lîngă Michael şi se prefăcu a nu-l fi observat. Dar el continuă s-o fixeze, forţîndu-i necontenit privirea. Cînd se ridică să plece, observă că era tot atît de înaltă ca şi el. Avea o ţinută proastă şi păşea foarte încet de-a lungul gardurilor de fier.

Michael o urmă.

— Trebuie să vă cunosc. Pot să vă însoţesc ?

Ea dădu din cap, fără a-l privi. Zîmbetul abia schiţat al femeii care se ştie dorită se stinse repede. Spuse :

— Sînt bolnavă şi trebuie să merg încet. Cuprinsă de slăbiciune, îl prinse deodată de braţ. Costumul dumitale e ud.

— Da, am dormit azi-noapte în Tiergarten. N-am cameră şi nici bani. Dar toate astea se vor schimba. Va fi cu totul altfel ! Ai dureri ? Ce te supără ?

— Ei, o suferinţă femeiască.

— Ah !... Te îngrijeşte cineva ? Te-aş îngriji eu. Ar fi minunat, nu ? Vreau să spun — pentru mine.

Michael observă iarăşi acel zîmbet vag, ce dispăru la fel de repede precum apăruse.

Locuinţa ei se afla în Halensee. Lisa sui cu multă trudă treptele. Michael, care de cîteva ceasuri se considera egalul lui Beethoven şi Goethe, nu se îndoi o clipă că Lisa va deveni soţia sa. Într-o discuţie de cîteva ore, limpezi totul. La miezul nopţii, Lisa, care nu s-ar fi îndurat să izgonească din casă nici chiar pe un spărgător fără adăpost, îi arătă canapeaua şi zise :

— Poţi să dormi aci, dacă vrei.

Şi Michael primi.

În ziua următoare, găsi în Halensee o cameră mobilată, la o depărtare de cîteva minute de locuinţa Lisei. Cămăruţa era la parter, cu intrare separată din stradă. Scrise Lisei : „Hotărăşte-te. Dacă mă vrei, ăsta care sînt, pentru toată viaţa, vii mîine după-amiază, la patru, la mine.“ Cumpărase de douăzeci de pfenigi trandafiri de la un vînzător ambulant.

Lisa veni. Strîngea speriată buzele. Michael spuse :

— Gazda e surdă.

Era într-adevăr surdă. Iar el, nebun de fericire.

Lisa avea tot douăzeci şi opt de ani, dar era cu zece ani mai matură decît Michael al ei, care smulse pledul, răspîndind petalele trandafirilor purpurii pe cearceaful alb.

Patru săptămîni mai tîrziu se căsătoriră. Rören şi palida lui soţie fură martori. Michael purta ciorapi trei sferturi şi pantaloni golf. Ofiţerul stării civile voia neapărat s-o cunune pe Lisa cu martorul Rören, care purta un *cutaway* [1] elegant şi pantaloni reiaţi. Cei patru făcură ospăţul de nuntă, cu o marcă şi zece pfenigi de persoană, la un birt din Savignyplatz, într-o grădiniţă prăfuită. Michael plăti nota cu cele cinci mărci împrumutate în drum spre Oficiul stării civile de la martorul său Rören.

Înaintea primului război mondial se găseau în partea de apus a Berlinului sute de case proaspăt clădite şi mult mai multe locuinţe decît chiriaşi. Se putea obţine fără nici o dificultate un apartament dintr-acestea nou-clădite, pentru care nu plăteai chiria un sfert de an. După ce umezeala pereţilor era transformată în reumatism, trebuia să plăteşti chirie, sau să te muţi.

Lisa şi Michael îşi amenajară locuinţa aceasta nou-clădită — care avea „tot confortul" — foarte frumos, cu mobile cumpărate în rate de opt mărci pe lună. Spre groaza proprietarului, Michael dispuse ca tapetul cu motive florale, ţipătoare, să fie lipit pe dos, unde era neimprimat şi de o frumoasă culoare mov-pal. Pardoseala era vopsită în gri-deschis. Alături de dormitorul Lisei — cu mobile vopsite cu lac alb — se afla baia, cu o cadă pe jumătate îngropată, şi pereţii în faianţă, totul alb, totul strălucind de curăţenie. Ar fi putut efectiv mînca pe pardoseală, dacă în casă s-ar fi găsit ceva de mîncare, sau bani ca să cumpere ceva, căci, cu ultimii treizeci de pfenigi, Michael cumpărase Lisei esenţă de brad pentru prima ei baie în noua locuinţă.

[1] Jachetă cu poalele rotunjite (engl.).

Într-o seară, se apropie de patul Lisei şi-i spuse :

— Scriu un roman.

Îşi apăsă involuntar vîrful degetelor pe piept, ca şi cînd presiunea dinlăuntru l-ar fi silit să scrie romanul.

Pleoapele ei cu gene lungi vibrară.

— Un roman ?

Dar Lisa îşi dădu seama că era plin de înflăcărare şi că îşi dă osteneală să pară calm şi sigur de sine. Nu căută să toarne apă-n foc. Oricum, nu l-ar fi putut opri nimeni. Pe el, nu ! Va trebui din păcate să-şi dea singur seama că nu poţi să te aşezi pur şi simplu la masă şi să scrii un roman. Are să fie o mare deziluzie pentru el. Dar, ce poţi şti cînd e vorba de Michael ? Ce ştii ?! Şi apoi, cum să-l opreşti, cînd e ca un cazan clocotind de energie ? Ea spuse cu băgare de seamă :

— În definitiv, încearcă.

Lisa era o femeie deşteaptă şi îl iubea pe Michael.

Dorinţa-i arzătoare de a izbuti să scrie şi de a spune ceea ce avea de spus, dorinţă care îl chinuia de cîtăva vreme, se împlinise noaptea, în vis. Romanul, dureroasele sale păţanii din şcoală, le scrisese în vis pe cerul ce acoperea Würzburgul. Întregul cer, mîzgălit peste tot, era negru de cerneală — un uriaş nor de furtună — iar miile de fulgere ce căzură dintr-o dată, distruseseră oraşul. Întregul Würzburg, laolaltă cu învăţătorul Dürr, pieriseră în flăcări. Dar şi apăsarea din pieptul său dispăruse. Nici măcar anunţuri nu se mai găseau în presă ; de la întîia şi pînă la ultima pagină, ziarele erau pline numai de recenzii despre senzaţionalul roman plin de înflăcărare al lui Michael.

Cînd îşi mobilaseră casa, nu se găsise o masă pentru camera lui Michael. Un gazetar îi dăruise una veche, de stejar, ale cărei picioare arcuite, rupte dedesubtul tăbliei şi lipite cu clei, se rupseseră din nou şi fuseseră toate patru legate cu sfoară. Masa pătrată încăpuse exact într-un colţ şi căpătase stabilitate, proptindu-se în peretele din dreapta şi cel frontal al camerei. În stînga mesei se găsea fereastra. Deoarece lumina dinafară pătrundea prea mult prin ea, stînjenindu-l pe Michael, el prinse de partea stîngă a mesei un paravan din carton.

Aprinse lampa de masă, se dădu un pas înapoi, îşi privi încîntat locul liniştit de lucru, acum perfect izolat de lumea exterioară, şi se aşeză la birou, faţă în faţă cu hîrtia de concept, cald iluminată, şi cu romanul din inima sa.

Voia să înceapă cu descrierea vechiului pod de peste Main, din Würzburg, aşa cum se înfăţişa într-un anumit moment : trecătorii, lumina, mirosul, zgomotele, dangătul celor treizeci de clopote ce chemau la vecernie şi un pluton de infanterişti prăfuiţi care mărşăluiau peste pod. Vedea şi auzea totul foarte limpede şi nu-i mai rămînea decît să şi scrie în aşa fel, ca şi cititorul să vadă şi să audă totul la fel de limpede.

Dar imaginea lăuntrică îi apărea mult mai puternic decît reuşea să o redea în cuvinte. În afară de aceasta, de fiece dată, fraza se dizolva, transformîndu-se într-o masă informă de cuvinte, din care trebuia mereu să fie din nou construită.

Scrise toată noaptea. O pasăre prinse a ciripi. Lumina cenuşie a dimineţii începu să se strecoare în cameră. În timp ce şedea lungit în pat, cuvintele mişunau neîntrerupt în creierul său, ca un muşuroi de furnici pe care-l zgîndări.

Michael se căzni săptămîni de-a rîndul să scrie prima propoziţiune. Apoi descoperi că a doua propoziţiune trebuie să se găsească într-o multilaterală legătură cu prima şi cu a treia propoziţiune, într-o tainică legătură, care nu trebuia să reiasă din cuvinte speciale. De asemenea, că nu trebuie redat decît esenţialul, altminteri descrierea celor petrecute pe pod, în momentul respectiv, s-ar fi întins pe cincizeci de pagini.

Lucră trei luni, şi în fiecare zi pînă tîrziu în noapte, la această primă jumătate de pagină. Într-o dimineaţă fu, în sfîrşit, satisfăcut. Se rezemă de speteaza scaunului şi citi cu glas tare :

„Deodată, vehiculele alunecară neauzite peste caldarîmul gloduros, oamenii gesticulau, buzele lor se mişcau, dar nu răzbătea nici un sunet, aerul şi casele vibrau, căci cele treizeci de clopote ale bisericilor din Würzburg vesteau laolaltă, asurzitor, slujba de sîmbătă seară, şi, peste toate, răsuna puternic, pînă departe, dangătul clopotului celui mare al domului, care le acoperea pe toate celelalte, stingîndu-se pînă la urmă şi el.

Glasurile trecătorilor şi paşii unui pluton de infanterişti prăfuiţi, care trecea podul, se auziră din nou.

Peste oraş se lăsase înserarea.

Un ghem roşu de nori atîrna peste cetatea cenuşie de pe culme, iar în via regală, povîrnită spre vale, luceau basmalele culegătoarelor — începuse culesul.

În aer plutea miros de apă, de catran şi de tămîie."

Michael făcuse şcoala scrisului cu această jumătate de pagină, la care lucrase trei luni, trecînd prin numeroase crize de disperare. Îşi propuse să scrie în acelaşi mod şi mai departe — adică, aşa ca cititorul să vadă şi să audă ce citeşte, căci abia atunci va fi îndemnat să creadă ceea ce citea. Plin de însufleţire aşternu titlul pe o foaie de hîrtie. Îşi intitulă romanul : *Banda de hoţi.*

Fiindcă Lisa era suferindă şi trebuia să şadă lungită, Michael se ocupa de gospodărie. O îngrijea pe bolnavă, făcea cumpărături dacă erau bani, gătea, spăla vasele, mătura şi, după treburile acestea, se aşeza apoi plin de inspiraţie la masa de lucru. Cu cît are de făcut mai multe alte treburi, susţinea el, cu atît mai mult şi mai bine poate apoi lucra ; că în acest fel devine şi mai dornic să scrie şi că, oricum, el meştereşte neîntrerupt la cîte o propoziţiune, chiar şi în timpul cumpărăturilor sau al gătitului.

Din cînd în cînd, avînd încă în mînă lingura de gătit, cîte un ou sau cîrpa de vase, se ducea la masa de lucru şi înlocuia un cuvînt cu altul, ce-i venise în minte în bucătărie. Scria neîntrerupt la romanul său. Erau nopţi cînd se dădea de cîte zece ori jos din pat şi nota sau corecta o frază.

O greutate o constituia faptul că cei treizeci de pfenigi pentru peşte sau carne şi cei zece pfenigi pentru cele zece ţigări zilnice — cele mai ieftine şi mai lungi — trebuia mai întîi să-i procure, înainte de a putea cumpăra sau găti. Deseori se-ntorcea — după ce pierduse ceasuri în şir — cu mîinile goale, doar cu fraze pe care şi le notase. Dar lăptarul dădea ouă, unt, brînză şi lapte pe credit o lună întreagă, şi a te frămînta la 29 ale lunii cu ce-o să plăteşti socoteala la întîi, ar fi fost curată neghiobie.

Să şezi la masa de lucru şi să simţi în spate că Lisa era culcată în odaia vecină, încredinţată grijii şi îngrijirii tale, era un simţămînt plăcut.

Într-o zi, ea îi aude rîsul şi pînă la urmă se molipseşte. Dar pentru că rîsul lui nu se curmă, crede că a înnebunit ; îşi pune repede halatul şi

trece dincolo. El îi povestește ceea ce tocmai a scris. Cei doisprezece hoțomani au furat struguri din via regală și se află în fața judecătorului, care-l întreabă pe Old Shatterhand :

— Broscoi nenorocit, tocmai regelui nostru ți-ai găsit să-i furi struguri, broscoi prăpădit ?

Old Shatterhand răspunde doar atît :

— Las' că mai cresc eu !

Michael se-nveselea și se-ntrista cu eroii acestei tragicomedii a vieții pe care o scria. Era o vreme grea pentru el și totuși cea mai fericită din cîte trăise pînă atunci. O avea pe Lisa alături. Și dacă ajungea să creadă că fraza pe care o scrisese dimineața îi izbutise, dispăreau și cele mai grele supărări. Ziua era cîștigată, devenea palpabilă și strălucitoare și atunci nici lăptarul nu putea rezista torentului de fericire și forță care țîșnea din Michael, și se lăsa convins, ca și în luna ce urmează să continue a le livra ouă.

Lisa putu să-l însoțească la Cafeneaua Vestului abia după cîteva săptămîni. La masa la care se aflau Schmid și prietenii săi, discuția despre literatură era în toi. Pe atunci nu exista altă temă. Puteau să discute în contradictoriu o noapte întreagă în privința unui vers sau despre semnificația și forța sugestivă a limbii folosită de un clasic. Construcția unei fraze era incomparabil mai importantă decît fabricarea unui nou cuirasat, sau construcția unei linii ferate strategice. Evenimente care în cabinetele guvernelor din Europa provocau mari tensiuni politice nici nu erau măcar observate de corifeii condeiului din Cafeneaua Vestului. Literatura era o temă inepuizabilă.

Discutau despre Gottfried Keller, care îi plăcea lui Schmid și pe care îl denumise cu cîteva seri mai înainte „un geniu în papuci de casă". Ziaristul Emil Faktor, care fusese de față în acea seară, se adresă Lisei și lui Michael și zise, ca și cum i-ar fi venit o inspirație subită :

— Gottfried Keller este un geniu în papuci de casă !

Schmid sări în sus și își încreți nasul de la vîrf pînă la rădăcină :

— Pardon, Faktor, această apreciere îmi aparține.

Faktor, gras și foarte scund, șezînd pe marginea scaunului aplecat înainte și cu mîinile apăsate pe genunchi, ca să poată atinge podeaua cu vîrfurile picioarelor, își împinse buzele în afară și, zîmbind încurcat, spuse :

— Cum așa ? Chiar în clipa asta mi-a venit ideea : Gottfried Keller, un geniu în papuci. După părerea mea, asta și este.

Cu un gest de binecuvîntare, Schmid întinse brațul, jucîndu-și degetele.

— Să ne-mpăcăm, frate ; un papuc e-al tău, celălalt e-al meu. Cît se poate de mulțumit că prin concesia făcută își dovedise paternitatea, culese salve de rîsete. A fost bună, nu-i așa, Lisa, foarte bună, ce zici ?

Părul îi era netezit impecabil : doar în creștet cîteva fire stăteau ridicate în sus, ca de obicei cînd era băut și cînd era într-o vervă specială.

Scriitorul Franz Blei, înalt și elegant, un prieten al femeilor, cu mult succes, dedat tuturor plăcerilor lumești și numai după exterior un Savonarola, cu o față descărnată de ascet,

trecu pe lîngă masa lor. Evită privirea lui Schmid, care îl ura atît cît putea el să urască, ceea ce, în fond, nu reprezenta prea mult.

Schmid, care era un neajutorat, simţea că Blei este antipodul său şi nu pierdea nici o ocazie să-l ridiculizeze. Istorisi în acea seară — pentru prima oară — povestea, pe care mai tîrziu avea s-o cunoască toată lumea, şi anume, împrejurarea în care pronunţase pentru prima oară numele Franz Blei în pădurile virgine ale Americii de Sud. Fratele său, pe care îl însoţise în pădurile virgine, în cursul unei călătorii de studiu efectuată din însărcinarea guvernului argentinian, întîlnise piei roşii, ce nu mai văzuseră pînă atunci vreun alb.

Schmid se ridicase în picioare în timpul povestirii. Faţa îi era încinsă.

— Pe copacii uriaşi atîrnau tufe de orhidee, ca şi strugurii din viile înşirate de-a lungul Rinului. Stînd cinchiţi, o mie de indigeni goi făceau cerc în luminişul pădurii. Deasupra, luna, cel mai mare cabotin ! Eu pătrunsei în cercul indienilor şi strigai : „Cultură !“ Tragic, ca Duse[1], ei îngînară „cul...tură“. În depărtare se auzi răgetul jaguarului, de care indianul superstiţios se teme în nopţile cu lună. Strigai : „Göööthe !“ Vocea naturii neprihănite strigă şi ea, limpede şi răspicat „Göööthe !“ Schmid, grav ca şi tatăl ceresc, ridică braţele : „Shakes...peare !“ Iar în pădurea virgină răsuna dintr-o mie de

[1] *Eleonora Duse* (1858—1924), tragediană italiană de renume mondial.

glasuri numele „Shakes...peare !“ Iarăşi se auzi răgetul jaguarului, iar eu strigai, fraţilor, eu strigai : „Franz Blei !“ Şi atunci se născu o groaznică bolboroseală „Frthbloi !“ De data aceasta, prieteni, vocea naturii se poticni.

Blei, care se oprise la masa vecină şi ascultase, zîmbi înveselit. Era un om echilibrat, întotdeauna prietenos, întotdeauna gata să ajute. Datorită lui, primul volum al multor debutanţi fusese tipărit de către editori asupra cărora avea ascendent.

Oberchelnerul Hahn, un bătrînel scund şi gras, cu un cap rotund şi părul tuns scurt, se plimba agitat prin faţa mesei. Era ora şapte fără un sfert. La şapte urma să sosească burghejii buni de plată, care cinau acolo, iar mesele preferate de aceştia trebuiau să fie eliberate şi aşezate pe ele tacîmurile. Hahn se afla în fiecare seară către ora şapte în faţa aceleiaşi probleme : să-şi poftească artiştii la mese mai puţin căutate, făcînd astfel loc burghejilor buni platnici, care veneau de fapt la Cafeneaua Vestului atraşi de „artiştii trăsniţi“. Pînă la urmă, Hahn le spuse pe şleau că masa trebuie eliberată pentru alţi clienţi. Schmid zise enervat :

— Dacă vreţi menajerie, trebuie să aveţi şi loc pentru animale.

Ferdinand Hardekopf, care şi în toiul verii purta un şal gros de lînă, răsucit de două ori în jurul gîtului, şi pictorul-scriitor John Höxter, cu monoclul atîrnat de un şnur de mătase, intrară şi se aşezară la masă. Hahn se retrase disperat la bufet.

Hardekopf şi Höxter erau, ca şi prietenul lor Hugo Lück, posedaţi de dorinţa unor creaţii artistice, dar nu aveau suflul necesar. Produceau puţin. În schimb, îndeplineau o misiune. Aparţineau celor puţini la număr din Europa care cu o siguranţă fără greş presimţeau autenticul şi măreţul în literatura mondială modernă şi datorită însufleţirii lor menţineau în viaţă opera unei fenomenale apariţii, ca de exemplu aceea a lui Rimbaud, pînă cînd aceasta fu descoperită, decenii mai tîrziu, atît în saloane, cît şi în America.

Către orele două din noapte, Rören, care, ca de obicei, consumase prăjituri dintre cele mai colorate — cu glazură de zahăr roz, avînd în mijloc o floricică de zahăr de culoarea verdelui de Paris — şi bere Pilsen, îl tîrî pe prietenul lui, Schmid, la el acasă şi-i citi un roman de-al său, scos din ladă.

Schmid bău trei sticle de vin de Mosela şi, în timpul lecturii, vorbi cu sine însuşi despre *Kätchen von Heilbronn*[1] a lui Kleist. Era idealul lui feminin. Căuta în viaţă o Kätchen şi n-o găsise niciodată.

În timp ce Rören fierbea cafeaua de dimineaţă în bucătărie, Schmid, ridicîndu-se, se împletici şi izbi cu cotul lampa de petrol. Flacăra albastră-verzuie a lămpii cuprinse paginile. Cînd

[1] Personaj din drama cu acelaşi nume de scriitorul german *Heinrich von Kleist* (1777—1811). Kätchen von Heilbronn, îndrăgostită nebuneşte de contele von Strahl, îl urmăreşte, ca umbra, pretutindeni.

Rören intră cu cafeaua, manuscrisul romanului era în flăcări.

În ochii lui Schmid luceau lacrimi de „Mosela". Rören plîngea cu hohote. La întrebarea disperată a lui Schmid, ce avea să facă, Rören, arătînd spre ladă, spuse hohotind :

— Mai am cinci exemplare.

★

Salvatorul delir de grandoare care cuprinsese subit mintea lui Michael după noaptea petrecută în ploaie, în Tiergarten, dădu cele mai minunate roade. Convingerea de nezdruncinat, prin nimic întemeiată, că *Banda de hoţi* va deveni un roman cu renume, îl purtă pe cel lipsit de greutate peste toate grijile vieţii. Chiar şi atunci cînd nevoia de bani îl sugruma, nu lucra niciodată mai puţin de şaisprezece ore pe zi şi, deseori, scria toată noaptea, pînă cînd vrăbiile începeau să ciripească şi lumina lămpii sale de birou încerca zadarnic să lupte cu soarele dimineţii.

Cu toate acestea, după un an şi jumătate nu scrisese decît trei sferturi din roman. Pe chipu-i supt se vedeau doar ochii imenşi. Aruncînd o privire în oglindă, gîndi : „Se pare că nasurile nu slăbesc".

— Scrisul e o treabă grea, foarte grea, îi spunea cîteodată oftînd, dar şi plin de însufleţire, Lisei care, în timpul cînd Michael îşi elaborase opera, devenise un critic literar sever şi cerceta fiecare rînd cu o tenacitate incoruptibilă.

El era docil. Atunci însă, cînd Lisa propunea modificarea unei propoziţiuni pe care abia o

scrisese și o credea, pe moment, impecabilă, sărea în sus. Lisa era de fiecare dată deznădăjduită. Dar nu ceda. Abia în dimineața următoare era capabil să considere critic modificarea propusă și, dacă era cazul, s-o și adopte, fără a mai spune vreo vorbă.

În toamna anului 1913 sosi în vizită mama lui Michael. Fusese la Jena, la fiica ei, lăuză, căsătorită cu un mecanic de la Uzinele Zeiss. Nu se îndurase să se reîntoarcă la Würzburg fără a-și fi văzut fiul, acum, cînd era atît de aproape de el, deși aceasta însemnase o cheltuială suplimentară de două mărci și optzeci.

Michael nu-și văzuse mama de opt ani. Era cu desăvîrșire căruntă. Între ea și Lisa se stabili o afecțiune reciprocă din clipa cînd făcură cunoștință. Cîteva minute mai tîrziu, mama îi spuse fericită și mirată lui Michael :

— Te-ai căsătorit, văd, cu o doamnă ! Și e și bună la suflet. De lucrul ăsta mi-am dat seama imediat. Da, are o inimă bună. Și viața e atît de aspră...

Ședea în camera lui, într-un jilț. Michael îi citise un capitol din roman. Ea dădu din cap, parcă numai pentru sine, și zise fără a-l privi :

— De unde-ți veniră oare ideile astea ?

Pentru ochiul încercat al mamei, care din experiența unei vieți întregi cunoștea prea bine semnele lipsurilor, marea lor sărăcie nu putea rămîne ascunsă. Nu spuse nici o vorbă. Dar după trei săptămîni, Michael primi de la ea o scrisoare, care începea astfel : „M-am hotărît să scriu și eu un roman, pentru a vă scuti de greutățile iernii“.

Michael trecu alături, la Lisa, și o dată cu scrisoarea, îi întinse zîmbind și batista lui. Ea citea și din cînd în cînd își ștergea lacrimile.

Michael spuse :

— O să povestească cînd s-a născut, la ce școală a urmat, că a fost servitoare, cum l-a cunoscut pe tata, cînd a născut primul copil, pe al doilea, pe al treilea și pe mine — ultimul, și apoi romanul e gata — două pagini. Am să-i scriu s-o lase baltă.

Lisa se împotrivi.

— Va fi jignită. Cu siguranță că în cele trei săptămîni s-a gîndit neîntrerupt cum ne-ar putea ajuta, și în cele din urmă nu i-a venit alta în gînd decît să scrie un roman. E ușor de înțeles.

Lisa plînse și plînse, continuînd totodată să mănînce cu poftă. Lacrimile îi cădeau în farfurie. Și cînd era adînc nefericită, Lisa putea să plîngă și totodată să mănînce cu mare poftă.

La începutul lui martie 1914, Michael trimise manuscrisul romanului său editurii Georg Müller din München. Trei zile mai tîrziu primi o telegramă, în care era întrebat dacă se poate prezenta pentru redactarea și semnarea contractului. Michael, al cărui delir de grandoare se păstrase nealterat, nu fu de loc mirat. Împrumută banii de drum de la martorul său de cununie Rören, căruia încă îi datora cele cinci mărci cheltuite cu ospățul de nuntă, și porni spre München.

În încăperea bătută de soare, dulapurile doldora de cărți, care o căptușeau, se înălțau pînă la tavanul înalt de patru metri ; masa de scris era înțesată cu facturi, scrisori, prospecte, cărți

nou apărute. Georg Müller, un uriaş zvelt, bălai şi spîn — lui Michael i se păru că seamănă cu un pădurar care marchează copacii ce urmează a fi doborîţi — îşi întinse picioarele lungi sub birou şi spuse :

— Şi titlul e bun.

Îi oferi lui Michael o rentă lunară de două sute de mărci, pe timp de doi ani.

Michael, care socotea că prestigiul său de scriitor îi impune să ceară mai mult, spuse calm :

— Îmi trebuie două sute douăzeci.

Georg Müller rîse.

— De ce tocmai două sute douăzeci ? Dar era obişnuit să aibă de-a face cu oameni extravaganţi. Bine, fie, două sute douăzeci !

Trecu suma în contract şi-i dădu lui Michael primul cec.

Cu inima cuprinsă de o simpatie de nezdruncinat pentru Georg Müller, Michael intră în Cafeneaua Stephanie. Văzu figuri noi, tinere, o nouă generaţie. Arthur sosi valvîrtej. După ce se salutară călduros, Michael îl invită să ia împreună masa de seară la Barul Odeon. Şi apoi îşi puse pentru prima oară întrebarea din ce anume trăise în aceşti nouă ani ? „Nouă ani : hrană, îmbrăcăminte, locuinţă şi toate celelalte. Nouă ani. Din ce ?“ Medită îndelung. Nu-i venea nimic în minte. Pînă la urmă, i se păru că explicaţia cea mai bună rămîne, totuşi, frumosul verset din *Biblie*. Şopti zîmbind :

— Priviţi păsările cerului. Ele nu seamănă, nu culeg, iar tatăl ceresc le hrăneşte totuşi.

Deşi Lisa n-avea nici o rochie de seară, îi cumpără în ziua următoare două perechi de mănuşi albe din *glacé*, care-i ajungeau pînă la subsuoară şi o pălărie din pai de cea mai fină calitate, de culoarea cojii de pîine, mare cît o roată de car şi a cărei calotă era toată numai trandafiri de mătase roz-pal. Era minunată şi costase o sută cincizeci de mărci. Dar, mai avea destui bani ca să se înapoieze la Berlin. Luna următoare, la întîi urmează alte două sute douăzeci de mărci. De ce să-şi facă griji din ce-o să trăiască pînă atunci ? !

Banda de hoţi apăru la 4 iunie 1914. O săptămînă mai tîrziu, Michael îşi citi pentru prima oară numele în presă. Într-o lungă recenzie apărută în două numere consecutive ale ziarului „Berliner Tageblatt“ [1], Paul Schlenther [2], un susţinător al curentului naturalist agonizant la vremea aceea în Europa, lăudase romanul pe care, neavînd încotro, îl calificase un roman naturalist. În revistele literare şi rubricile literare ale presei se discută dacă *Banda de hoţi* este un roman naturalist, neoromantic, impresionist sau expresionist, noţiune folosită pentru prima oară în aceste recenzii. Autorul habar n-avea că, împins de curentul vremii, ajunsese pe o cale misterioasă să mijlocească o nouă orientare.

Curînd după apariţie, primi pentru *Banda de hoţi* Premiul Fontane, îndulcit cu o mie de mărci. Michael îşi croise drum aşa-zicînd peste noapte. Se vedea şezînd în ultima bancă şi îşi punea întrebarea la care nu găsea răspuns : ce minune îl

[1] Cotidian al marii burghezii liberale, întemeiat în 1871.
[2] *Paul Schlenther* (1854—1916), scriitor, critic teatral şi director de teatru german.

ferise pe el, cel mai prost, cel mai neputincios dintre toţi, de a fi strivit şi omorît treptat de învăţătorul Dürr, care strivise şi omorîse treptat mii de băieţi ?

Dintr-o importantă parte a Premiului Fontane, Michael îi cumpără Lisei o toaletă luxoasă de seară, pereche lungilor mănuşi albe de *glacé,* ce zăcuseră în aşteptare în învelitoarea lor de foiţă, iar pentru el cumpără un smoching. Se duseră pentru prima oară la operă, la *Boema.* Amintindu-şi trecutul, vărsară multe lacrimi.

Cîteva zile mai tîrziu sosi din Würzburg un pachet, cincisprezece caiete de şcoală cu copertă albastră, fiecare foaie scrisă înţesat cu creionul pe amîndouă părţile — romanul mamei.

Michael rămase cu gura căscată, din care pricină Lisa îi spuse că n-are o mutră prea deşteaptă. În cele din urmă, cîntărind în mîini vraful de caiete, el zise :

— E o poveste lungă. Ce-o fi scris oare ?

Citi prima pagină şi, surprins, lăsă caietul să-i cadă din mînă.

— Inventează, Lisa, inventează, descrie cum s-a născut — pe maică-sa în pat, ca lăuză, reflexele lămpii cu petrol, vijelia care goneşte urlînd peste cîmpii. Ce părere ai ?! Toate astea nu se poate să le fi trăit chiar ea ! De atîta mirare, nu-şi dădea seama că începe să spună prostii. Doar n-a văzut ce s-a întîmplat la propria ei naştere.

— Nu prea e posibil, zise Lisa zîmbind.

Michael continuă lectura, clătinînd din cînd în cînd capul.

— Exact în genul meu. Într-adevăr, parcă şi-ar fi propus şi ea să scrie, în aşa fel ca cititorul să vadă şi să audă ce citeşte. Dar asta nu putea să-şi fi propus. De unde să ştie ea ? Nu mai înţeleg nimic !

Citiră ziua întreagă. Lipseau toate virgulele. Dar textul fiecărei pagini era scris pe aliniate, aşa cum izvorau organic din firul istorisirii. Era povestea vieţii ei. Pe prima filă a caietului numărul 1 figura titlul în care îşi introdusese prin contrabandă şi pseudonimul : *Marie Wegrainer — Povestea unei vieţi. Scrisă de ea însăşi.*

Mama avea şaizeci şi patru de ani. Nu citise niciodată o carte mai de valoare ; doar cînd şi cînd, cîte un fascicol de roman în revista Fels zum Meer [1] sau în Gartenlaube [2], cînd din întîmplare vreun număr vechi se rătăcise pe acasă sau cînd măcelarul folosea vreo filă ca hîrtie de ambalaj.

Scrisese romanul în taină, în timp ce bucătărea şi în timp ce tata era plecat de acasă, la muncă. El nu trebuia să ştie şi să afle niciodată. Nimeni în Würzburg nu trebuia să afle că ea a scris un roman. „Tata s-ar ruşina de moarte faţă de vecini şi de prieteni", spunea ea în scrisoare.

— Dar eu am scris mai întîi. Mama a început să scrie abia după mine. Asta e deosebirea. De obicei lucrurile se petrec invers. Michael era adînc mişcat. Ceea ce sînt, de la ea am moştenit.

[1] Revistă germană ilustrată ; a apărut între 1880 şi 1905.
[2] Revistă ilustrată înfiinţată în 1853. Avînd la început o orientare democrată, a oglindit după 1870—1871 un sentimentalism filistin.

Nu aduse cărţii nici o modificare. Introduse cîteva mii de virgule şi trimise cele cincisprezece caiete albastre editurii Delphin, care tipărise şi albumul lui.

(Romanul apăru. Maică-sa primi o mie opt sute de mărci pe care, fără ca soţul să observe, le strecură în decursul anilor, treptat, în cheltuiala gospodăriei. Tatăl n-a aflat niciodată de ruşinea că nevastă-sa a scris un roman.)

În cei nouă ani de cînd pornise din Würzburg, în amonte, în necunoscut, Michael prînzise în medie de cinci ori pe an şi se culcase de nenumărate ori flămînd. Însăşi copilăria sa plină de lipsuri îl pregătise sufleteşte ca să devină, îndemnat de sentimente, un fel de rebel socialist. Această stare sufletească primi acum un nou impuls datorită faptului — inexplicabil încă pentru el, că maică-sa, o femeie torturată toată viaţa de probleme băneşti, căreia soarta îi răpise orice posibilitate de a-şi dezvolta talentele, fusese capabilă să scrie această carte la vîrsta de şaizeci şi patru de ani.

Michael îşi spuse că numai printr-o adevărată minune ea reuşise să facă acest lucru. Dar pe minuni nu te poţi bizui. Fu nevoit a recunoaşte că talente din popor de o valoare nepreţuită sînt distruse în germene de mizeria neagră, într-o orînduire socială în care numai copiii de oameni avuţi pot să devină ceea ce îşi doresc. Cine poate contesta că în împrejurări mai fericite, maică-sa ar fi devenit o deosebit de apreciată scriitoare ?

În timp ce *Banda de hoţi* era sub tipar, Michael începu să scrie la a doua carte a sa *Temeiul*, o nuvelă al cărei personaj principal îl sugrumă pe învăţătorul Dürr. Scria adesea în Cafeneaua Vestului, orb şi surd faţă de tot ce se petrecea în jurul său.

Într-o seară, în cafenea îşi făcu apariţia autorul unor tablouri romantice, baronul Schennis, un pictor septuagenar, cu o faţă brăzdată de cute, nobil modelată şi pe care spiritualitatea o înfrumuseţea încă. Purta ca-ntotdeauna ghetre albe, o vestă albă şi guler tare, înalt. Îşi trecu mîna prin părul rar şi lung, bătînd puţin în blond, cu cărare la mijloc, îşi puse monoclul din care pornea peste vesta albă un şnur de mătase neagră şi, sprijinindu-şi mîinile pe măciulia aurie a bastonului său, privi parcă descins din veacul al XVIII-lea, cu ochi bătrîni, în jurul său — cu adevărat o apariţie din vremea lui Goethe.

Era un om din acelaşi aluat spiritual ca Schmid. Un duel verbal între el şi Schmid era un eveniment unic. Schennis era obsedat de ideea morţii, de care scăpa uneori numai în prezenţa publicului plin de înţelegere din Cafeneaua Vestului. De aceea venea.

De ici, de colo, de pretutindeni se ridica ba unul, ba altul şi, ca furnicile la farfuria cu miere, se îngrămădeau la masa lui Schennis, iar chelnerul Hahn le aducea aferat paharele. Discuţia se aprindea numaidecît ; pe parcurs, ei răsplăteau cu rîsete aprobatoare coniacul pe care îl plătea baronul.

Schmid petrecuse o jumătate de an printre exportatorii de carne din Argentina, pe care îi ura, şi plecase în urmă cu şase săptămîni pe vasul „Polonia", de la Buenos Aires. Se urcase

în tren la Hamburg, coborîse în gara grădinii zoologice și grăbise setos de auditoriu în susul lui Joachimsthaler Strasse spre Cafeneaua Vestului, unde dădu drumul valizei și, aprins, se amestecă imediat în discuție :

— Schennis, acum vorbesc eu.

Michael se duse să-l salute pe Schmid, care, în rîsul tuturor, tocmai povestea că bătrînul său nu fusese chiar atît de încîntat, cînd îi înmînase cartea *Carlos și Nicolas.*

Schmid muncise șapte ani la *Carlos și Nicolas,* o povestire foarte frumoasă, deosebit de sobru scrisă — de numai optzeci de pagini — și primise de la taică-său, în acești șapte ani, lunar, cîte două mii de mărci.

— Și atunci bătrînul a întors cărticica cînd pe o parte, cînd pe alta, și mi-a spus : „E foarte frumos, fiule. Dar Goethe a creat mult mai ieftin."

Resy Langer, o artistă de cabaret, se așeză la masă și-i adresă lui Michael un cuvînt amabil despre *Banda de hoți.* Schmid se-ntoarse brusc spre Michael.

— Are succes *Banda de hoți,* ce, are succes ? Spune tu, Resy, care carte e mai bună, *Carlos și Nicolas* sau *Banda de hoți ?*

— Oh, *Carlos și Nicolas* este desigur o carte foarte frumoasă, dar și *Banda de hoți* e o carte frumoasă.

Ciocănind cu degetul în pieptul lui Michael, Schmid zise :

— Ai auzit și tu : *Carlos și Nicolas* este o operă nemuritoare, *Banda de hoți* e ultimul rahat. Noroc, frate !

Seara se prelungi pînă la șase dimineața.

Două zile mai tîrziu, Lisa și Michael, purtați de un șuvoi de oameni, merseră pe Unter den Linden spre Piața Palatului, unde se aflau mii de oameni, fiziceşte cap lîngă cap, dar cu mintea la picioare. Era 4 august 1914, o zi încinsă.

Kaiserul Wilhelm al II-lea, în uniformă, ieși în balcon. El vesti mării de capete că a declarat război și că nu mai cunoaște partide, ci numai germani.

Din liniștea de mormînt izbucni o furtună de entuziasm fără seamăn. Lisa izbucni în plîns. Michael se făcuse livid. Plîngeau oare acum multe femei și mame în Germania ? Plîngea numai Lisa ?

Trăsnetul din Piața Palatului fu urmat de bubuiturile de pe cîmpurile de luptă. O epocă se sfîrșise. Începea epoca distrugerii. Cerul și pămîntul se mîniară. Treizeci și opt de ani mai tîrziu, în anul 1952, cînd amenința cel de-al treilea război mondial, războiul atomic, care ar fi distrus poate orice fel de viață pe pămînt, Michael își spuse că veacul al XIX-lea nu se încheiase la 31 decembrie 1900, ci la 4 august 1914, în clipa în care un scelerat apăruse în mare ținută în balcon.

Lisa și Michael părăsiră Piața Palatului în mijlocul unui puhoi de oameni. Țineau capul plecat, nu priveau la nimeni și nu vorbeau — doi străini în mijlocul unor smintiți, și care se temeau să nu fie considerați nebuni de către nebuni și călcați în picioare, dacă ar fi exprimat ceea ce le spunea inima.

În gara Friedrichstrasse urcară scara ce ducea la peronul supraîncărcat cu soldați în ținută de campanie. În țevile puștilor aveau buchețele de flori. Femeile plîngeau. Din trenul care se apropia, răsuna cîntecul de război : *Ștergeți lacrima cu glaspapir.*

În primele lupte căzură cu miile tinerii voluntari. Și Fritz — studentul chefliu — și „căpriorul", și un membru al grupării „Călărețul albastru", și trei tineri poeți promițători care frecventau Cafeneaua Vestului căzură în primele lupte. Entuziasmul războiului trecea în goană peste cei morți. Ziarele tipăreau cu litere de o șchioapă numărul francezilor căzuți.

Cel mai vestit cronicar teatral al Berlinului sosi în Cafeneaua Vestului, după o premieră, îmbrăcat în frac. Mustăcioara lui roșietică, tunsă scurt era îndreptată cu perii în sus, spre nări. Buzele îi erau trandafirii. Fu întîmpinat cu aplauze. Cu o zi în urmă, publicase iarăși în ziar o poezie războinică : *Fiecare pas pe meterez, un englez, / Nencetat retez un francez, / Vin de hac oricărui rusnac.*

Michael îl fixă plin de ură pe acest bărbat orgolios, care ar fi trebuit să cunoască mai bine lucrurile. Englezii, francezii, rușii nu-i făcuseră nici un rău lui Michael ; învățătorul Dürr fusese un german. Gîndi : „Faptul că miile de învățători germani, asemenea lui Dürr, nu și-au pregătit elevii pentru viață, ci pentru cazarmă, pentru război, pentru moarte, ar putea fi reproșul plin de miez al unei poezii scrise împotriva potentaților și a nebuniei acestor vremuri".

La 4 septembrie 1914, în locuința lui Michael se întîlniră cei cîțiva bărbați cu concepții antirăzboinice care trăiau la Berlin, printre care se număra poetul René Schickele[1], filozoful Otto Buck[2], Max Brod[3] și Alvárez del Vayo[4], un ziarist spaniol. În acea atmosferă saturată de sînge, ei se întrebau zadarnic cum s-ar putea pune capăt războiului, care prin viu grai și scris nu putea fi oprit. Social-democrații votaseră și ei pentru creditele militare.

Că războiul era pierdut, după ce Gallieni[5] sfărîmase în bătălia de la Marna — 9—15 septembrie 1914 — planul Schlieffen[6] așa-zis invulnerabil, nu bănuia încă nimeni pe vremea aceea în Germania. Se vedeau din ce în ce mai multe văduve și mame și tinere logodnice în doliu, anunțurile mortuare în ziare — mort pe cîmpul de onoare — umpleau pagini întregi, trenurile

[1] *René Schickele* (1883—1940), scriitor originar din Alsacia. A militat pentru înțelegerea franco-germană.

[2] Nume fictiv.

[3] *Max Brod* (n. 1884), scriitor austriac al cărui merit principal constă în faptul că a tipărit opera lui Franz Kafka.

[4] *Alvárez del Vayo* (n. 1891), om politic spaniol, unul dintre liderii aripii de stînga a partidului socialist. Din 1939 trăiește în emigrație.

[5] *Joseph-Simon Gallieni* (1849—1916), general francez, ministru de război între 1915 și 1916.

[6] *Alfred von Schlieffen* (1833—1913), feldmareșal prusac, între 1891 și 1906 șeful Marelui Stat-Major german și autorul planului de război prin care, după atacarea Belgiei neutre și rapida înfrîngere a Franței, urma ca armata germană să-și concentreze efortul împotriva Rusiei.

nesfîrşite cu răniţi soseau într-una. Entuziasmul războinic era la culme.

Soldaţii întorşi de pe front în permisie şi mutilaţii de război tăceau.

Michael lucra la finalul cărţii sale *Temeiul*. Învăţătorul Dürr a fost sugrumat. Ucigaşul mărturiseşte în faţa juraţilor de ce şi-a ucis dascălul şi este condamnat la moarte.

Michael se afla în Cafeneaua Vestului şi încerca să descrie ultima oră înainte de execuţie. Lîngă masa lui stăteau patru clienţi, printre care gazetarul ce-i dăruise lui Michael vechea masă de stejar. Vorbeau de o jumătate de ceas, plini de însufleţire, despre război. De enervare şi de furie, cu greu reţinută, lui Michael începuseră să-i tremure muşchii feţei. Dar privirile sale nu-i stinghereau pe cei patru belicişti.

Deodată, zări că lîngă intrare, acolo unde erau afişate comunicatele bursei şi alături cele de război, oameni de bursă cărunţi se îmbrăţişau într-o explozie de bucurie. Crezu că s-a sfîrşit războiul. Era 7 mai 1915.

Gazetarul, un om de bună-credinţă, care deveni mai tîrziu — după război — redactorul unui ziar socialist, dădu fuga spre tabla unde se afişau comunicatele. Cînd se înapoie, spuse înnebunit de entuziasm :

— Am scufundat „Lusitania“, cu 1198 de pasageri. Şi adăugă : Scufundarea „Lusitaniei“ este cea mai mare faptă vitejească din istoria omenirii.

Michael, care avea destulă fantezie pentru a-şi imagina cam ce se întîmplă cînd 1198 de oameni luptă pentru a-şi salva viaţa într-o mare întunecată ca noaptea şi, neputincioşi, se îneacă, îşi pierdu şi ultima fărîmă de stăpînire de sine. Se ridică şi-l lovi pe gazetar în plin obraz, fără a spune o vorbă. Toţi cei din jurul său săriră de pe scaune.

Michael părăsi cafeneaua printre rîndurile clienţilor care-l priveau plini de ură. Se duse imediat acasă, îşi făcu valiza şi luă trenul spre Elveţia.

În dimineaţa următoare, la domiciliul său apărură doi poliţişti în haine civile. O întrebară pe Lisa unde e soţul ei şi-i arătară mandatul de arestare.

IV

ÎN ORAŞUL Zürich, strălucind de curăţenie şi atît de armonios integrat în peisaj încît pare a fi legat organic de acesta, unele străzi suie în pantă, acolo unde natura l-a ispitit pe arhitect să clădească case pînă sus, pe colinele înverzite şi de unde se zăresc în depărtare munţii înzăpeziţi, iar jos, în vale, lacul pe care se înstăpîniseră pescăruşii. În zilele însorite, coloritul de fond al oraşului îmbrăcat în verdeaţă este un alb plin de căldură, împodobit cu tonurile vieţii.

Michael se găsea pentru prima oară într-un oraş dinafara Germaniei. Aici, părea să plutească pînă şi în aer ceva ce nu exista în Germania ; pe străzi oamenii aveau altă ţinută şi priveau într-alt fel, iar expresia feţei le era liniştită. Aveai impresia că ei consideră dreptul fundamental de a trăi şi de a se manifesta, aşa cum erau, ca un lucru de la sine înţeles. Acest altceva era oare libertatea ? Aici nu părea să existe mizeria sugrumătoare, care încovoaie spinarea şi înceţoşează ochiul, şi pînă şi taxatorul din tramvai avea un obraz plin de sănătate şi o privire limpede. Oare repartiţia bunurilor era aici mai raţională ? În orice caz, în Elveţia democrată oamenii păreau să respire în voie.

Michael îşi notase pe stradă aceste impresii într-un carnet. După ce făcuse ore în şir o adevărată expediţie de explorare, se îndreptă alene spre casă, trecînd la urmă şi prin oraşul vechi, în care uliţe piezişe, întortocheate şi late de numai trei metri, se întretaie cu uliţe întortocheate late tot de numai trei metri. Aci, tapiţerul repară salteaua afară, în faţa căsuţei, printre prăvălii cu vechituri, înţesate cu mii de lucruri, cu tot ceea ce e de folos omului şi este folosit de om, de la naştere şi pînă la moarte.

Cîteva săptămîni mai tîrziu sosi şi Lisa la Zürich. În odăiţa strîmtă a pensiunii, şezînd nemişcată în faţa lui Michael, fără a-şi fi scos pălăria şi mănuşile, îi povesti ceea ce văzuse în gara Konstanz. Pe faţa ei împietrită şi albă ca varul se mişcau doar buzele.

Pe peronul deschis şi însorit al gării, către orele 11 dimineaţa, se aflau medici, surori şi infirmieri în halate albe de spital, cărucioare cu răcoritoare şi buchetele de flori, o mare de spectatori tăcuţi, încordaţi de aşteptare şi o fanfară militară care începu să cînte *Deutschland, Deutschland über alles,* cînd trenul cu răniţi intră în gară.

Sute de mîini deschiseră dinafară uşile vagoanelor şi nişte bandaje albe şi groase, pătrunse pe alocuri de sînge, care atrăgeau din primul moment atenţia, coborîră încet, încet, atunci cînd nu lipseau decît braţele şi erau coborîte şi culcate pe brancarde cînd lipseau şi picioarele. Cîţiva ologi îşi şi purtau cîrjele. Toţi aveau aceeaşi faţă, în care viaţa fusese nimicită. Toţi aveau o paloare cadaverică şi se mişcau cu încetineală de mort. Nimeni nu scotea un cuvînt.

Un olog își zvîrli o cîrjă în mijlocul fanfarei care cînta, și apoi căzu. Melodia se dezlînă și se frînse.

Cînd Lisa termină, buzele îi erau vinete. În privirea împietrită părea să mai stăruie imaginea celor văzute pe peron. Michael își dete seama că războiul pusese stăpînire pe simțirea ei și că o va stăpîni de aci înainte mereu. Era prea sensibilă pentru asemenea vremuri și nu avea forța necesară să reacționeze. Era toată numai milă. Războiul o ucidea cu încetul.

Vorbiră pînă tîrziu în noapte despre război și despre cauzele lui. Cauze care să facă un război inevitabil nu există. Există întotdeauna o sută și nici una, după bunul plac al deținătorilor puterii. Frazei cinice: „Războiul este continuarea politicii, cu alte mijloace" i s-ar putea opune fraza: „Războiul constituie dovada faptului că politica n-a fost politică". De altfel, istoria arată că războiul nu aduce decizii de durată. Oamenii au acceptat ideea că războaie trebuie să existe mereu, fiindcă în cursul istoriei apar mereu pretexte noi pentru războaie. Dar n-ar trebui să accepte această idee. Ar trebui căutate și s-ar putea găsi alte mijloace pentru aplanarea conflictelor.

Știrile sîngeroase de pe front răneau zilnic simțirea lui Michael. Cumpără ziarul. Opt mii de francezi căzuți. Pentru el, cele opt mii nu sînt o cifră — el îl vede pe fiecare în parte căzînd cu fața în țărînă. Glonte în cap. Glonte în piept. Îl vede pe soldatul francez spînzurînd în sîrma ghimpată dintre tranșeele dușmane. Glonte în pîntece. Rănitul nu poate fi ridicat în

toiul focului rulant. Țipă douăzeci și patru de ore, pînă moare. Opt mii, într-o singură zi.

Șase mii de germani căzuți — pe cîmpul de onoare. Oare ce e asta — cîmpul de onoare? Este o onoare să împlînți baioneta în burta oamenilor? Cîmpurile cu cereale și cîmpurile cu cartofi sînt cîmpuri de onoare. Ce e altarul patriei? Un butuc de măcelărie mînjit cu sînge? Care sînt „bunurile noastre cele mai sfinte" ? Depozitele din bănci! Cele mai sfinte bunuri ale văduvei de război sînt privirea copilului ei și soțul care a iubit-o. O grenadă a sfîrtecat bunul ei cel mai sfînt. Oh, frazele astea care nu merită decît blesteme și care costă viața a milioane! Ar trebui în sfîrșit demascate.

Michael umbla pe străzi ca în vis. Un vînzător de flori îi întinse un buchețel de violete. Îl cumpără pentru Lisa, dar, dus pe gînduri, îl puse înapoi în coș. „Sute de mii de francezi și germani, care n-aveau nimic unul cu altul, care nu s-au cunoscut, se omoară unii pe alții. Aveau tată, mamă, soție, iubeau și erau iubiți. În ce fel poate fi oprită această vărsare de sînge?"

Neputința îi apăsa pieptul. Nu potentații care au dezlănțuit războiul îi vor pune capăt. Omul pe care l-au educat în spirit războinic, pe care îl silesc să ucidă și să fie ucis, va trebui să-i pună capăt.

Se întoarse acasă și îi spuse Lisei:

— Scriu o carte împotriva războiului. Trebuie.

— Da, trebuie.

După o noapte de nesomn, în ziua următoare, începu să scrie ca în transă povestea unui chel-

ner al cărui fiu căzuse în război. În cadrul unei adunări, bătrînul chelner se bate cu pumnii în piept şi declară în faţa mulţimii că el însuşi e vinovat de moartea fiului, deoarece, cu douăzeci de ani în urmă i-a dăruit drept jucării — fără să gîndească — soldaţi, puşti, săbii, tunuri, pentru că l-a învăţat cîntece războinice cu conţinut ucigător, pentru că el însuşi l-a educat în spiritul acesta. Îi înflăcărează pe ascultători, determinîndu-i să pornească pe străzi într-o demonstraţie de luptă pentru pace.

Michael scria în Cafeneaua Nebelspalter, unde cînta după-amiază o mică orchestră de coarde. În fiecare zi era primul client. Scria. Orchestra începea să cînte; veneau clienţi. El scria. Cafeneaua se umplea. Unii se aşezau şi la masa lui. El scria. Apoi, treptat, cafeneaua se golea, muzicanţii îşi strîngeau instrumentele. Michael scria, pînă ce chelnerul începea să se foiască în jurul său. Aşa se petrecură lucrurile o jumătate de an, zi de zi.

La pensiune, dacă se vorbea în camera alăturată sau dacă, în răstimpuri, se întîmpla să tuşească cineva, nu putea să lucreze. La zgomotul mulţimii din Cafeneaua Nebelspalter era însă surd. Muzica şi tumultul mulţimii ridicau în jurul lui un turn sonor în care se refugia însingurat şi în care scria pe deplin liniştit, în transă, ca un somnambul care nu aude şi nu vede altceva decît propriile sale viziuni.

Povestea bătrînului chelner de hotel fu publicată mai întîi sub titlul *Tatăl* în revista lui René Schickele „Die weissen Blätter", care apărea în Elveţia. Un editor din Berlin o retipări apoi în

almanahul său nesuspectat, iar actriţa Tilla Durieux [1] o citi la Berlin, în public.

Curînd după aceea, află că cei cinci sute de spectatori traduseseră în fapt sfîrşitul povestirii — demonstraţia de luptă pentru pace — pornind direct din sală pe străzile oraşului.

Fu o veste bună pentru Michael, a cărui carte nu urmărea să fie o simplă proză literară, ci un manifest răscolitor, acţionînd nemijlocit împotriva spiritului de război. Fericit de cele întîmplate, se puse pe lucru cu ardoare. Scria pe stradă, în gară, în tramvai, cîte o noapte întreagă în pat, scria mergînd, stînd, şezînd şi chiar lungit în pat. Cea mai mare parte a cărţii o scrise însă în Cafeneaua Nebelspalter, în liniştea turnului său zgomotos. Se apropia de sfîrşitul ei.

La Zürich apăruseră de la o vreme spioni ai puterilor beligerante, o haită de aventurieri de toate soiurile, oameni bogaţi care îşi puseseră la adăpost averea, speculanţi de bursă din toate ţările Europei, urmaţi de prostituatele ce apar acolo unde îndeletnicirea lor e rentabilă, iar din Franţa şi Germania soseau tot mai mulţi adversari ai războiului, care credeau că, din Elveţia, ar putea acţiona mai eficient împotriva conflagraţiei. Aceste păsări pribege care, din cele mai diferite motive, se pripăşiseră în Elveţia datorită războiului, schimbaseră viaţa străzii, în special a elegantei Bahnhofstrasse pe care era acum forfotă mare. Hotelurile şi cafenelele erau înţesate.

[1] *Tilla Durieux* (n. 1880), mare actriţă de origine vieneză; a lucrat cu regizorii Otto Brahm şi Max Reinhardt, interpretînd roluri celebre din teatrul clasic şi modern.

Deoarece Cafeneaua Nebelspalter intrase în renovare, Michael lucra acum în grădina Cafenelei La Terrace unde se instalau în fiecare după-amiază Hugo Ball[1] cu prietena lui, Emmy Hennings, o fată boemă, subţirică, blondă, frumoasă şi un tinerel cu păr negru, mic de stat, cu o frunte uriaşă şi faţa albă ca varul — Tristan Tzara[2] — unul dintre întemeietorii dadaismului care tocmai se lansa.

Făceau versuri. Fiecare rostea cîte un vers de un rînd, care n-avea voie să aibă nici un fel de legătură cu cel anterior. Dacă avea cît de cît un înţeles era respins de Tristan Tzara. Şi Michael spuse zîmbind un vers. Fu respins.

Aidoma brutarului care coace în fiecare noapte franzeluţele ce se mănîncă dimineaţa, ei compuneau în fiecare după-amiază poezii, pe care le recitau apoi seara, la Cabaretul Voltaire, înfiinţat de Hugo Ball. Se afla în oraşul vechi la cîteva minute de restaurantul vegetarian în care Lenin şi soţia sa Krupskaia îşi luau zilnic cina, cu treizeci de rappeni[3].

Michael se ducea adesea la Cabaretul Voltaire şi era uneori unicul client. Cei trei stăteau pe estradă şi îşi prezentau reciproc versurile scrise după-amiază, un cînt simultan — în germană, franceză şi engleză.

[1] *Hugo Ball* scriitor (1886—1927), făcea parte din gruparea dadaistă.
[2] *Tristan Tzara* (1898—1963), poet de origină română ; a înfiinţat la Zürich, în 1916, gruparea dadaistă, la baza căreia stăteau concepţii anarhiste.
[3] Subunitate monetară elveţiană.

Era o absurditate potenţată. În privinţa aceasta, opiniile se separau. Dadaiştii îl considerau pe Michael — nu tocmai pe nedrept — ca un fel de clovn serios ; Michael considera dadaismul ca pe un făt mort şi pe dadaişti ca pe nişte fiinţe ce fug de vremurile grele. Dar încă nu s-a sfîrşit nimic. În ciuda războiului, munca şi viaţa merg înainte şi nu e îngăduit să închizi ochii în faţa evenimentelor sîngeroase. Ei, dadaiştii, s-au refugiat resemnaţi în cinism, iar această resemnare a lor e niţel pătată cu sînge !

Şi în timp ce dadaiştii dădeau frîu liber cînturilor lor simultane, Michael îşi termină aci — în primăvara anului 1917 — ultima povestire, care se încheia cu revoluţia prevăzută de el în Germania.

Evenimentele din primăvara anului 1917 modificară cursul istoriei universale, soarta fiecărui om şi a generaţiilor viitoare. În februarie izbucni în Rusia revoluţia. La 12 martie fu înlăturată domnia ţarului. Lenin, plecat din Elveţia, trecu prin Germania şi, coborînd la 4 aprilie din tren în Gara Finlandeză din Petrograd, ţinu o cuvîntare. Spuse că înlăturarea ţarismului este doar prima etapă. Revoluţia burgheză nu mai poate mulţumi masele.

La 1 februarie 1917, Germania declarase războiul submarin total. La 6 aprilie 1917, America declară război Germaniei.

Cartea lui Michael era sub tipar şi încă nu avea titlu. Într-o zi, se afla în Cafeneaua Terasa cu Alvárez del Vayo şi René Schickele, care publicase în revista sa „Die weissen Blätter", înainte de a apărea în volum, în afară de prima

povestire, *Tatăl* şi povestirile ce urmaseră : *Văduva de război, Mama, Îndrăgostiţii, Invalizii de război.*

Michael le împărtăşi prietenilor că e necăjit din cauza titlului, că s-a gîndit la duzini de titluri pe care apoi le-a abandonat şi că editorul Max Rascher îl zoreşte, deoarece cartea trebuie tipărită în acea săptămînă.

Tot căutînd zadarnic ceasuri în şir un titlu corespunzător, cei doi prieteni reveniră mereu la conţinutul cărţii şi, prin acesta, la starea de lucruri din Europa semănată cu cadavre.

Del Vayo, ulterior ministru de externe al Republicii Spaniole, care fu nimicită de Hitler şi Mussolini, era încă de pe atunci socialist. Privea situaţia din Europa de pe poziţii socialiste, în opoziţie cu Schickele şi Michael care, asemenea tuturor scriitorilor şi intelectualilor europeni din acea perioadă, credeau că se poate lupta şi acţiona eficient, doar cu vorba şi cu scrisul.

În timp ce Michael se foia disperat pe scaun şi se străduia să readucă discuţia la titlul încă negăsit, Del Vayo, sub a cărui cordialitate stăruia o mare voinţă, îşi arătă zîmbind dinţii ce încărcau din plin maxilarul puternic şi spuse liniştit, cu deplină convingere, că numai într-o orînduire economică socialistă se pot afirma cu tărie însuşirile pozitive ale oamenilor.

Îngălbenindu-se, Michael îl fixă cu privirea, de parc-ar fi avut o halucinaţie.

— Am găsit titlul. Îl am. *Omul este bun.*

După un moment de reflecţie, privind pieziş spre cer, Schickele zise zîmbind :

— Titlul e bun. Dar că omul e bun, mă îndoiesc.

Michael apără cu înflăcărare titlul şi punctul său de vedere. De fapt, nu voia să spună că omul este bun ; el afirma — şi asta doar o şi scrisese în carte — că ar trebui create condiţiile care să permită omului de a fi bun. Este bun, dacă e lăsat să fie. Spuse hotărît :

— Rămîn la titlul : *Omul este bun.*

Scrise titlul pe o foaie de hîrtie şi se repezi la editor ; mama acestuia, care avea înfăţişarea unei bătrîne ţărănci şi era îmbrăcată ca atare, lucra în birou stînd în picioare la un pupitru. Ea citi titlul şi dădu aprobativ din cap.

— Da, da.

În drum spre casă, Michael văzu pe Limatquai, un bărbat a cărui înfăţişare îi rămase de neuitat. Rusul de o statură impunătoare, cu o haină lungă încinsă cu cordon, cizme cu carîmbi şi căciulă înaltă de blană, purta în spate o boccea de forma unui sul de canapea, prinsă cu o curea trecută oblic peste piept şi spinare. Nu mergea pe trotuar, ci în mijlocul străzii, cu paşi măsuraţi, pendulîndu-şi braţele înainte şi înapoi, expresia feţei şi ţinuta trufaşă a trupului fiind mîndria personificată. Nu părea să simtă şi să mai perceapă altceva în afară de Rusia revoluţionară. Michael se întrebă dacă această mîndrie călătoare va ajunge vreodată pînă în îndepărtata Rusie.

Acasă găsi o scrisoare de la profesorul Kippenberg, proprietarul editurii Insel din Leipzig. Editorul lui Michael, Georg Müller, se îmbolnăvise grav. (Muri la sfîrşitul lui decembrie 1917.) Kippenberg veni la Zürich şi achiziţionă, contra

20.000 de mărci, drepturile editoriale pentru cele două cărţi : *Banda de hoţi* şi *Temeiul,* care apăruse în 1916.

Michael îşi cumpără o căsuţă cu grădină la marginea oraşului, în Zeppelinstrasse. Aveau o bucătăreasă trupeşă. Lisa, cutremurată zilnic din nou de imensele pierderi din luptele de la Verdun şi incapabilă să-şi stăpînească simţămintele de milă, se îmbolnăvise de inimă.

— Războiul e de vină, spusese medicul. Trebuie să stea mai mult culcată.

În acea perioadă veni la Zürich un cunoscut scriitor austriac. Într-o sală de concert ticsită de lume citi din poeziile sale, cu un patos impresionant demn de un mare actor. Pe obrajii săi grăsuni curgeau lacrimi şi vocea i se frînse în timp ce recita o poezie despre o barză căreia i se rupsese o aripă. Michael se ridică şi plecă — în buzunar avea ziarul de seară cu comunicatul că într-o bătălie defensivă, la Verdun, căzuseră 20.000 de francezi.

Într-o seară din noiembrie 1917, anarhistul elveţian, pe care Michael îl cunoscuse la Cafeneaua Stephanie prin Sophie şi doctorul Kreuz, împreună cu scriitorul Ludwig Rubiner, veniră să ia masa cu Lisa şi Michael. Anarhistul îi dădu lui Michael un desen în creion ; autoportretul Sophiei, lucrat cu puţin înainte ca aceasta să se stingă şi care reflecta în privire desprinderea ei de viaţă, moartea.

Discutară despre Revoluţia din Octombrie. Bolşevicii înlăturaseră guvernul provizoriu al lui Kerenski şi preluaseră puterea. Începuse să se şi pună în cumpănă eventualitatea războiului intervenţionist, contrarevoluţionar al puterilor occidentale propovăduit de Winston Churchill. Anarhistul spuse zîmbind cu un aer de superioritate :

— Atîta timp cît bolşevicii nu desfiinţează banii, nu mă interesează toată revoluţia lor.

După părerea lui, bolşevicii nu erau îndeajuns de radicali.

Ludwig Rubiner propuse ca statuia de fier a lui Hindenburg de pe Siegesalee, care era bătută în cuie — fiecare cui o marcă — să fie zvîrlită în aer cu o bombă. Această acţiune ar duce neîndoielnic la izbucnirea revoluţiei în Germania. Cei doi discutară cu înfrigurare cine anume să ducă bomba la Berlin şi să-l arunce în aer pe „cel de fier". Se entuziasmară de această idee, dar la atîta rămaseră.

Apăruse cartea *Omul este bun.* Cartea făcu senzaţie în Elveţia şi curînd fu tradusă în douăsprezece limbi. Dar intrarea ei în Germania fusese imediat interzisă. Chiar şi exemplarele trimise izolat, prin poştă, nu ajungeau la destinaţie. Michael era descumpănit ; el doară scrisese cartea împotriva militarismului german.

Într-o noapte, după ce abia aţipise, îşi aduse aminte de un admirator, profesorul X, care lucra la Secţia de propagandă a Ministerului de Externe german. Îl întrebă într-o scrisoare dacă îngăduia să-i trimită un număr de exemplare şi o listă de persoane şi primi de la acest visător, care părea să n-aibă habar de pericolul la care se expune, o scrisoare de mulţumire şi un răspuns afirmativ.

După îndelungată căutare, Michael găsi în oraşul vechi un legător de cărţi, care avea maldăre

de coperte rămase de la o legislaţie elveţiană şi de la o carte *Călărind prin deşert,* înfăţişînd o cămilă şi un beduin în veşmînt alb, călare, în pustiu, către văpăile soarelui ce apune. Din onorariul său Michael cumpără o mie de exemplare ale romanului *Omul este bun,* le dădu la legat în aceste coperte cu înfăţişare inofensivă şi trimise cele trei lăzi uriaşe la Berlin, profesorului X, la Ministerul de Externe.

Cînd sosi scrisoarea prin care profesorul X îi dădea de veste că a primit lăzile şi că a expediat cărţile persoanelor indicate pe listă, Michael rămase uluit ca un om care, printr-o întîmplare norocoasă — cu totul neaşteptată — ajunge în cele din urmă să-şi atingă totuşi ţelul.

Nespus de fericit, vîrî scrisoarea în buzunar şi ieşi din casă. În drum spre oraş cumpără romanul lui Barbusse *Focul,* care apăruse de asemenea în editura lui Max Rascher. Librarul spuse :

— Cineva mi-a cumpărat ieri, din însărcinarea guvernului englez, cinci sute de exemplare ale cărţii dumneavoastră *Omul este bun,* destinate prizonierilor germani din Anglia.

Era o seară frumoasă de toamnă. În Bellevueplatz şi pe malul lacului se adunaseră mai multe grupuri. Vorbitori improvizaţi ţineau cuvîntări pacifiste. Se discuta aprins. Michael se opri şi îi ajunseră la ureche afirmaţii făcute în cartea sa. Pentru prima oară de cînd părăsise şcoala în ochii lui mijiră lacrimi.

Întorcîndu-se acasă prin oraşul vechi, răzbătu pînă la el un glas de femeie ce cînta într-un local de subsol. Vocea i se păru cunoscută. Coborî. Pe estradă se afla Emmy Hennings.

Deoarece arareori mai venea vreun client care să şi consume contra plată, Hugo Ball şi prietena sa Emmy, care trebuiau în definitiv şi ei să mănînce, lăsară Cabaretul Voltaire în voia soartei ; de cîteva săptămîni se produceau în acest minuscul local de subsol, care era ticsit seară de seară.

Emmy înfăţişa o tînără indiană, frumoasa soră a căpeteniei Winnetu, fardată în brun-cafeniu, pe căpşorul blond cu o diademă de aur — din carton vopsit cu bronz — şi împodobită cu penajul specific indienilor, iar Hugo Ball acompania cîntecele ei nostalgic-sălbatice tapînd în clapele pianului. Textul şi muzica îi aparţineau. În opoziţie cu cînturile simultane dadaiste, textele aveau acum un conţinut legat de lupta pentru existenţă şi erau pe placul publicului. (Mai tîrziu Hugo Ball a trecut la catolicism şi a scris o operă semifilozofică despre acesta. Curînd după aceea a murit.)

La 22 decembrie 1917 începură tratativele de pace între Germania şi Rusia. Ştirea produse şi în Elveţia cea mai puternică consternare. Douăzeci de intelectuali, elveţieni de vază, şi cîteva personalităţi de renume mondial, care trăiau în Elveţia, îl rugară pe Lenin printr-o telegramă să nu încheie pace cu Germania. Lenin părea însă a considera de mai mare importanţă asigurarea şi victoria finală a revoluţiei. Tratatul de pace de la Brest-Litovsk fu semnat la 3 martie 1918.

În acea perioadă sosi de la Berlin la Zürich prietenul lui Michael, filozoful doctor Otto Buck. Locuia la ei. După masă le zugrăvi starea de lucruri din Berlin : foamete, foamete, iar pe

stradă numai bătrîni şi invalizi de război. Nici un om nu mai crede în victoria germană. Mii de soldaţi sătui de război, fiind în permisie stau ascunşi şi, în loc să se întoarcă pe front, riscă mai degrabă să fie prinşi şi împuşcaţi. În această sumbră dispoziţie a maselor cartea lui Michael adusese o rază de lumină, întocmai ca un corp ceresc.

Şedeau în grădină lîngă un uriaş boschet. Florile de bobiţel parcă plesneau de sănătate, sub mîngîierea soarelui de primăvară. Doctorul povesti că elevii de liceu multiplicau cartea la hectograf. Clase întregi îşi împărţeau filele, fiecare copia de mînă un număr de pagini. Cartea trecea din mînă în mînă. Cu oricine stăteai de vorbă, o cunoştea. Partidul socialist tipărise cinci sute de mii de exemplare pe hîrtie de ziar şi le trimisese pe front. (El îi dădu lui Michael un exemplar al acestui ziar voluminos.) Dacă o carte poate scurta durata războiului, în acest caz *Omul este bun* o poate face. Surîzînd, doctorul spuse :

— Cartea dumitale intervine în istoria omenirii.

Michael gîndi : „De-ar scurta războiul măcar şi numai cu o zi ! De-ar face ca viitoarele generaţii să chibzuiască măcar un pic mai mult !“

În acea vară începu prăbuşirea armatei germane. Din lipsă de rezerve, Ludendorff trebui să renunţe la ofensiva plănuită pentru luna iulie, pe frontul de vest. La 8 august începu o ofensivă încununată de succes a aliaţilor, despre care Ludendorff spuse : „8 august a fost pentru armata germană ziua neagră din istoria războiului. Forţa

noastră de luptă s-a spulberat. Războiul trebuie sfîrşit.“

La 9 noiembrie, Lisa şi Michael plecară cu tramvaiul în oraş, cu intenţia să caute un covor pentru camera de toate zilele. Cînd coborîră la Gara Centrală, văzură un grup de oameni agitaţi, cumpărînd ediţii speciale.

„REVOLUŢIE ÎN GERMANIA !“

Se întoarseră imediat acasă. Era ora trei după amiază. La ora şase, imobilul era vîndut. La ora opt se aflau în tren, în drum spre Germania.

★

La graniţă, vameşii germani, cei mai mulţi încă în uniformă militară cenuşie, nu prea îşi luau în serios îndatoririle, rînjeau prietenos şi lăsau să intre orice în ţara în care nu se mai găsea nimic.

Lisa dărui unui vameş bărbos un pachet de ciocolată elveţiană. Acesta o mirosi şi făcu ochi mari :

— Aşa ceva a existat odinioară şi la noi. Ce-o să spună copiii mei ? Încă n-au văzut ciocolată. Scoase binişor pacheţelul din învelişul colorat şi îl îndepărtă de ochi, ca să-l poată admira mai bine. Şi încă în staniol ! Străluceşte, ca o stea în iad.

În trenul german, cu locuri pentru o mie două sute de călători, stăteau în picioare, şedeau pe bănci şi întinşi pe jos vreo patru mii, un terci cenuşiu de oameni. Husele băncilor capitonate

erau ferfeniță, pereții mînjiți, geamurile sparte. Trenul oprea deseori pe parcurs din lipsa aburilor.

— Vezi bine, cărbunii nu mai sînt decît piatră și praf de cărbune, zicea controlorul, care nu cerea nimănui biletele.

Michael ședea ghemuit pe jos, la picioarele Lisei, pentru care cucerise un loc pe banchetă. Un tînăr soldat, orbit de un glonte, și care ședea lîngă Lisa, își îndreptă hăurile goale ale ochilor către ea și spuse :

— Cînd am să ajung acasă, am s-o întreb pe maică-mea de ce m-a adus pe lume. Asta am s-o întreb : De ce m-ai adus pe lume ?

În zadar încercă Lisa să se stăpînească, mușcîndu-și buzele ; lacrimile tot îi țîșniră.

Din loc în loc, atunci cînd trenul nu mai putea sui nici pantele ușoare, mai urcau și oameni de pe șosea. Nu mai existau bilete. Nu mai exista nimic. Huruind hodorogit și scîrțîind din toate încheieturile, trenul prăbușirii înainta cu încetineala unei căruțe cu cai prin țara înecată în mizerie și sosi la München cu o întîrziere de șapte ore. Și în această privință domnea haosul, nu mai exista nici un orar.

În Bahnhofsplatz, Michael fu năpădit de amintirea anilor petrecuți la München înainte de război. Totul părea să fie așa cum a fost și, totuși, totul era cu desăvîrșire altfel în acea dimineață rece de noiembrie. Peste oraș părea să plutească o noapte veșnică, în care oamenii se mișcau de-a valma, încet, ca un ghem de viermi încolăciți, fără să le pese încotro se duc.

Lisa și Michael se opriră la un hotel din apropierea gării. Își trecură numele în registru. Primiră o cameră ; și-o cheie. Totul părea fantomatic, ca și cînd o mașină pusă în funcțiune cu ani în urmă ar mai fi mers din pură întîmplare. În această liniște de fantomatică încremenire — o prăpastie întunecoasă unde nimic nu trăiește și nimic nu crește — izbucni deodată cîntul furtunos al unei mulțimi, străpuns de sălbatice strigăte de triumf. Michael se duse la fereastră. Mii de oameni mărșăluiau sub uriașe steaguri purpurii.

La cea mai apropiată agenție, Michael își schimbă cei șapte mii de franci elvețieni în mărci, care pe atunci nu pierduseră la bursele internaționale decît patruzeci de procente din valoarea lor. Îi spuse agentului :

— Marca n-o să mai valoreze în curînd nici măcar cît un pfenig.

Agentul slăbănog, cu ochelari pe nas, se făcu roșu de mînie :

— Marca valorează cît și aurul !

— Și eu îți spun că în curînd n-o să mai valoreze nici cît o ceapă degerată.

— Dacă credeți asta, atunci de ce schimbați francii elvețieni în mărci ?

Michael, care la Zürich nu își depusese banii la bancă, considerînd că e imoral să iei dobînzi, zise, pironindu-și privirea pe tăblia mesei :

— Pentru că nu vreau să posed nimic, atunci cînd ceilalți nu posedă nimic.

Agentul era uluit. Cu ochii holbați la Michael se îndepărtă de ghișeu, mergînd de-a-nda-

ratelea, ca şi cum s-ar fi temut că ciudatul client e nebun.

Ieşind în stradă, Michael văzu cum doi soldaţi îl imobilizau pe un tînăr ofiţer blond şi îi rupeau epoleţii de pe umăr. Gîndi : „Da, ce să te mai miri !“ Şi îşi mai spuse : „De aci înainte sîntem toţi egali“. Şi era convins de acest lucru. Spontan, începu să fredoneze *Oda bucuriei : Toţi pe lume fraţi noi sîntem.*

Un biciclist trecu gîfîind pe lîngă el. În locul anvelopelor de cauciuc, care nu mai existau, roţile aveau de jur împrejur nişte arcuri cu spirală şi, deasupra, cercuri de fier. Dinaintea unui magazin de încălţăminte, în a cărui vitrină goală se afla doar o pisică cenuşie, ce se juca cu un vas de flori răsturnat, stătea un ţărănuş. Acesta purta pantaloni scurţi din piele, cu genunchii goi şi nişte cizmuliţe de damă, cu şiret, roşii ca focul, ce-i ajungeau pînă peste pulpe şi aveau tocurile înalte şi arcuite. Ghete nu mai existau.

Michael gîndi : „Prostituatele sadice, care înainte de război îşi pîndeau clienţii pe Tauentzienstrasse, în faţa magazinului universal «Occidentul», purtau drept firmă asemenea cizmuliţe roşii, înalte, cu şireturi.“

Către amiază, Michael şi Lisa ieşiră în oraş. Aproape toate magazinele erau închise şi multe vitrine erau protejate cu scînduri, pentru ca noaptea geamurile să nu poată fi tăiate. De vînzare nu se mai găsea nimic.

Dar în micuţa berărie, în care Lisa şi Michael voiau să ia masa, exista un bogat sortiment de mîncăruri cu carne, bine pregătite şi la preţuri moderate. Comandară chelneriţei — frumuşică şi

durdulie, cu un bust impunător şi zîmbetul pe buze — piept de viţel umplut.

Lîngă peretele din faţa lor şedea un tînăr blond, lung şi slab ; avea monoclu şi purta o haină bleumarin cu mînecile prea scurte. Michael gîndi : „Un ofiţer în civil“.

Ofiţerul vorbea insistent unui bărbat cu o faţă nesănătoasă, palidă şi buhăită ; acesta părea să asculte pînă şi cu căutătura încremenită a ochilor săi castanii, umil, supus, ca o slugă ce primeşte ordine.

Privindu-l pe acest om, Michael îşi aminti deodată de cîinele gotic de piatră, ce iese pieziş din zidul coridorului boltit al unei mînăstiri de călugări din Würzburg. „Da, e un cîine gotic, încrîncenat“. Se întrebă în zadar ce profesie ar putea avea acest om. Nici una nu i se potrivea. Gîndi : „Poate că nici nu are vreo profesie“.

(În seara următoare, Michael îl mai văzu o dată pe acest individ, la o adunare muncitorească, la Brauhaus [1]. Purta o banderolă roşie pe braţ şi, laolaltă cu alţi zece inşi, strîngea într-o farfurie de supă obolul pentru văduvele şi copiii muncitorilor münchenezi căzuţi în război. În timpul chetei, în aplauzele furtunoase ale mulţimii, el se adresa protestatar şi mobilizator vorbitorului de pe estradă, Ernst Toller [2], care nu-i părea îndeajuns de radical. Că acest om era unul

[1] Pivniţă din München, pe lîngă fabrica de bere.

[2] *Ernst Toller* (1893—1939), poet şi autor dramatic cu puternice tendinţe socialiste, participant la revoluţia din Bavaria în 1918.

din spionii plătiţi de ofiţerii din München, asta o aflară muncitorii abia mai tîrziu. Prea tîrziu.)

Cînd chelnerița cu zîmbet prietenos aduse pieptul de vițel, Michael o întrebă dacă știe cine și ce este acest ins, cel de la peretele din față, care nu mănîncă decît salată și bea apă.

Zîmbetul ei se stinse.

— Ah, ăla! Ridică din umeri. Nu prea e teafăr. Mi-am spus asta de cînd l-am văzut prima oară. În orice caz, mi-e groază de el. Cred că îl cheamă Litler, sau Hitler, ba nu, cred că Bitler. De plătit, plătește totdeauna celălalt. Ăla e un baron. Vedeți, la noi vin acum și domni distinși, pentru că aici se mai găsește cîte ceva de mîncare.

— Mai poți să-mi aduci o bucățică de pîine? întrebă Lisa care mînca, ca de obicei, cu mare poftă.

Tocmai atunci intră un vînzător de ziare și strigă:

— Bavaria, o republică socialistă liberă! Kurt Eisner [1] prim-ministru!

— Acum totul se va schimba, acum totul va fi bine, spuse Michael bucuros și emoționat. Totul va fi bine. Și nu fără noi.

Strînse mîna Lisei.

Ea spuse:

— De ce-au trebuit mai întîi să moară milioane de oameni?

Încercă să o consoleze:

[1] *Kurt Eisner* (1867—1919), scriitor și om politic social-democrat, prim-ministru al Republicii bavareze între 1918 și 1919.

— Cel puțin, n-au murit în zadar. Acum, totul se va îndrepta.

Totul se întîmplă însă altfel. În drum spre o ședință a Parlamentului, Kurt Eisner fu împușcat de contele Arco-Valley. O sută de mii de muncitori îndîrjiți făcură o demonstrație. Îl iubiseră pe Kurt Eisner, idealist în felul lui Cristos. Leviné [1], un conducător spartachist din Berlin, proclamă republica sovietică. Spartachiștii [2], cu puști și grenade în mînă, mărșăluiră prin Ludwigstrasse, direcția Odeonsplatz. Duceau cu ei și cîteva tunuri vechi. Urma să aibă loc o demonstrație de intimidare. Toate ferestrele erau închise și jaluzelele trase. Orașul era mort.

Puterea spartachiștilor nu trecea însă dincolo de hotarul orașului. Ernst Toller era comandantul suprem al armatei roșii ce se afla în poziție de luptă la porțile Münchenului, pentru apărarea republicii sovietelor. Social-democratul Noske [3] trimise în Bavaria trupe prusace, comandate de ofițeri ai vechii armate. Nu apucară să lupte. Armata roșie se și dizolvase de la sine. Trupele

[1] *Eugen Leviné* (1883—1919), conducător revoluționar al Republicii socialiste bavareze, membru al Ligii Spartacus și unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Germania (1918).

[2] Membri ai Ligii Spartacus — organizație socialistă revoluționară înființată în Germania, în 1915, din inițiativa Rosei Luxemburg, a lui Karl Liebknecht, Franz Mehring, a Klarei Zetkin și a altor social-democrați de stînga.

[3] *Gustav Noske* (1868—1946), politician social-democrat de dreapta care a asmuțit în 1919 elementele reacționare, constituite în bande, împotriva clasei muncitoare.

lui Noske ocupară orașul. Republica sovietică müncheneză — o încercare cu mijloace insuficiente — sfîrși brusc, așa cum și luase ființă.

Conducătorul spartachist Leviné fu condamnat la moarte și împușcat. Ernst Toller fu condamnat la cinci ani închisoare. În celulă scrise poeziile, care apărură mai tîrziu sub titlul *Cartea rîndunelelor*.

Michael plecase la Berlin ca să încheie contract în vederea unei ediții ieftine, de optzeci de mii de exemplare, a cărții sale *Omul este bun*, pentru care primise Premiul Kleist. Lisa veni abia mai tîrziu de la München la Berlin. Ea îi relată ceea ce Michael aflase și din ziare. Era abătut din cauza celor întîmplate la Berlin. Karl Liebknecht și Rosa Luxemburg, care militaseră pentru o republică socialistă liberă, fuseseră tîrîți de ofițeri de-ai lui Noske la cartierul lor general, Hotelul Eden, și apoi uciși în mod brutal, în drum spre închisoarea Moabit. Cadavrele lor fuseseră azvîrlite în canalul Landwehrului.

Ultimele răscoale serioase, cele din ținutul Ruhr și din Turingia, fură înăbușite în primăvară de trupele lui Noske cu grele pierderi pentru muncitori.

Puciul lui Kapp [1] se produse pe cînd Lisa și Michael se aflau la Frankfurt pe Main. Întrunirile erau interzise, sub amenințarea cu pedeapsa capitală. Totuși, muncitorii din Frankfurt ținură o întrunire, în semn de protest împotriva puciului de dreapta. Cei două mii de participanți aflați în sală fură arestați și, escortați de polițiști cu pistoalele scoase, duși prin străzile principale ale orașului. Muncitorii făceau haz de cele întîmplate, iar cetățenii de pe marginea trotuarului rîdeau și ei, pentru că văzîndu-i, aveai impresia că arestații, care în drum spre prefectură cîntau cu mare însuflețire *Internaționala* — sub faldurile steagurilor roșii — i-ar fi arestat pe polițiști.

Cei două mii fură introduși într-o uriașă sală goală. Într-o clipă, pe podea, se așternu un strat gros de zăpadă ; fiecare rupsese orice bucată de hîrtie suspectă, făcînd-o cît un fulg de nea. Interogatoriile începură imediat. Ele nu duseră la nici un rezultat ; conducătorul muncitorilor căutat de poliție nu se afla printre cei arestați.

În acea seară, Michael îl văzu pe Paul Levi, teoretician socialist și membru de frunte al socialiștilor independenți, intrînd grăbit în cafeneaua din Bahnhofplatz. Privi cercetător în jur, înspăimîntat și încordat, ca un om care se teme că poate fi arestat în orice clipă. Îi făcu lui Michael un semn cu mîna și dispăru. Pe el îl căutase poliția.

Lisa și Michael, care nu se simțeau atunci nicăieri acasă și care, fără nici un motiv deosebit călătoriseră de la Berlin la Frankfurt — la întîmplare — se înapoiară după cîteva zile din nou la Berlin. Cu cele cinci mii de coroane cehe încasate de Michael de la un ziar praghez pentru reproducerea romanului *Banda de hoți* își cumpărară — marca se devalorizase — o locuință mobilată, în Bismarckstrasse. Apartamente nemobilate nu se găseau.

[1] *Wolfgang Kapp* politician reacționar prusac, organizator în 1920 al unui puci care urma să răstoarne Republica de la Weimar.

Împrospătară cele trei camere cu covoare și cîteva mobile frumoase. Aici aveau de gînd să rămînă și să trăiască în pace, unul pentru celălalt. După o întrerupere de doi ani și jumătate, datorită revoluției, Michael se apucă din nou să lucreze la romanul său socialist, pe care începuse să-l scrie încă în Elveția. Își dădu seama că această temă multilaterală și dificilă poate fi înțeleasă temeinic de abia dacă scrii despre ea și în timp ce scrii despre ea.

Într-o după-amiază rece de februarie, în drum spre cafenea — boema berlineză se strămutase din Cafeneaua Vestului în Cafeneaua Romanică — Michael și Lisa îl întîlniră pe Tauentzienstrasse pe Hugo Lück. Ajunsese un schelet ; în ciuda frigului tăios era fără palton și ținea în mînă un bastonaș vopsit în alb, cam de-o jumătate de metru, ce arăta ca o baghetă de dirijor.

Întrebat de Michael cum îi mai merge și ce face, Lück își lăsă brusc capul pe spate, întocmai ca la Cafeneaua Stephanie cu cincisprezece ani în urmă și, plin de sine, spuse zîmbind :

— Splendid ! Am acasă, în sertar, șase piese de teatru. Nu le dau ca să fie jucate, fiindcă publicul încă nu e îndeajuns de copt pentru ele.

Se lăsă mult pe spate și rîse, ducîndu-și grăbit mîna la gura în care nu se mai zărea, sus, decît un dinte. (Lück muri după cîteva săptămîni într-o cameră mobilată, destinul vieții sale.)

Michael nu-i povestise Lisei nimic despre Hugo Lück. Dar cînd acesta zise *a rivederci* și o luă la goană în jos, pe Tauentzienstrasse, un biet însingurat, al cărui ultim reazim era un bețișor alb, pe obrajii Lisei se rostogoliră lacrimi.

În primăvara anului 1921, Michael primi de la tatăl său o telegramă vestind că mama e grav bolnavă. Plecă la Würzburg. Michael tradusese în fapt cuvintele profetice cu care mama își încheiase romanul, anume, că „fiul ei celebru“ le-a asigurat părinților o bătrînețe lipsită de griji. Din toamna anului 1917, pentru ca tatăl său — care împlinise șaptezeci de ani — să nu mai muncească, el le trimisese părinților, lunar, cîte o sută douăzeci de mărci, mai mult decît primiseră vreodată în plicurile de salariu. Locuiau în afara orașului, într-o căsuță-tip, proaspăt construită lîngă linia de centură și aveau o grădină mititică în care mama, curat scamator, cultiva legumele trebuincioase și, de jur împrejur, flori.

Fața mamei era vînătă. Respira greu. Michael sosi în ultima clipă. Îl recunoscu, îi luă mîna și i-o ținu. Nu mai putea vorbi. Pe noptieră, sub lampa cu petrol aprinsă, se afla un exemplar din *Banda de hoți,* ferfeniță de atîta citit.

Cînd bătrîna își dădu ultima suflare și capul îi căzu pe umăr, tatăl începu a goni încoace și încolo prin camera unde zăcea moarta și, pocnindu-și degetele, striga :

— Vai, vai, vai !

Parcă ar fi vrut să spună : „Am rămas singur !“ Fuseseră căsătoriți cincizeci de ani.

„De ești sau nu pătruns de acest lucru, viața e mai rece cînd îți moare mama“, gîndi Michael în trenul ce-l ducea spre Berlin. El era pătruns de acest adevăr. Așa cum scrie în romanele de odinioară, mama crezuse întotdeauna în fiul ei, îi scrisese acest lucru și îl întărise cu o rentă lunară de treizeci de pfenigi. Crezuse în fiul ei

orbeşte, chiar şi în anii celor mai cumplite lipsuri cînd, gîtuit de mizerie şi pîndit de monstruosul ce se ascunde în firea omenească, Michael se prăbuşise nu o dată în disperare.

Sunînd la uşa locuinţei lor, îi deschise noua slujnică, o fetişcană de şaisprezece ani, de fel din Pomerania, pe care Lisa o angajase în lipsa lui. Află că stăpîna casei tocmai plecase la doctor. Boala ei de inimă — aortă mărită — se agravase îngrijorător în decursul anilor. Medicul curant venea de două ori pe săptămînă şi de două ori se ducea Lisa la el.

Şedea în tramvai. Acasă nu-i fusese mai rău ca de obicei. În timpul drumului simţi însă deodată fiecare trepidaţie a vagonului cu forţă înzecită — bătăi puternice, brutale, cărora nu le putea opune nici o rezistenţă.

Turnul ascuţit al unei biserici se plecă peste acoperişul vagonului. Vagonul prinse a merge în cerc, de-a valma, înainte şi înapoi. Ameţită şi gîtuită de frica morţii, păli. Nu cunoscuse încă frica de moarte. Trebui să coboare. Se îndreptă clătinîndu-se spre uşă.

Tramvaiul se opri. Ea se mai ţinu o clipă pe picioare, în învălmăşeala de pe stradă. Deodată o părăsiră puterile şi căzu. Nimeni nu o prinse în braţe.

Doi bărbaţi, dintre care unul îndesat, cu buze groase şi un *pince-nez,* ce stătea înfipt ca o armă în faţa-i ca de buldog, o duseră la Staţia de salvare. Un cîine negru alergă pe lîngă ei lătrînd. Cel îndesat îl lovi cu piciorul. Lisa ridică pleoapele şi îşi şopti numele şi adresa. Cîinele lătra cu furie.

— Ce-i cu ea? Doctorul Salvării îşi spăla la robinet mîinile pline de sînge. Alături, ţipa o femeie care suferise un accident de circulaţie. Aşezaţi-vă colo.

Se apropie de Lisa în timp ce-şi ştergea mîinile. Prosopul, care fîlfîia foarte aproape de ochii ei, îi accentuă senzaţia de ameţeală. Era ca şi cum s-ar fi aflat în vagonul unui tren care, legănîndu-se, alunecă fără pic de zgomot de-a lungul unui peisaj murdar de iarnă. Capul îi căzu pe umăr.

— Vă rog, telefonaţi la 1745. La medicul meu curant!

Bolnava închise ochii şi îşi puse vîrful degetelor pe carotidă. Inima nu funcţiona.

— Lisa Vierkant. Nu avu putere să mai ridice capul. Faţa ei era de o paloare cadaverică. Cearcănele de sub ochi se învineţiseră. Mai spuse o dată în şoaptă adresa. Duceţi-mă acasă, adăugă ea.

— Trebuie să vă atrag atenţia, că, în acest caz, sînteţi obligată să plătiţi maşina. Căsătorită?... Şi numele dumneavoastră de fată? Telefonul sună. Zvîrli registrul pe masă. Staţia de salvare!

Accidentata de alături ţipa fără întrerupere. Rezemată de uşă, fetiţa ei, de vreo patru ani, hohotea. Îi curgea nasul şi lacrimile i se prelingeau pe faţă.

— Ce? Cum arată?... Mare? Ce înseamnă mare?... Oamenii ăştia nu pot niciodată să-ţi descrie rudele cu care locuiesc o viaţă-ntreagă laolaltă, i se adresă doctorul asistentei, a cărei gură arăta ca o linie dreaptă, subţire iar deasu-

pra ei luceau cei mai calmi și limpezi ochi albaștri cu putință.

— Soția dumitale era împreună cu o fetiță mică ?... Atunci nu e ea.

Puse receptorul în furcă.

— Cînd și unde v-ați născut ?... Îmi pare rău, trebuie să știu mai întîi cînd și unde v-ați născut, îi spuse Lisei, notînd.

Camera se învîrtea cu ea. Un nou leșin se apropia.

— Doctorul meu, la 1745 !

— Cum spuneați că a fost numele dumneavoastră de fată ? Medicul îl repetă și întrebă : Cu Y ?

Lisa lupta cu leșinul, credea că moare și avea simțămîntul că omul cu registrul o ucide.

Bărbatul cel îndesat își smulse de pe nas *pince-nez*-ul.

— Trebuie oare să luați datele personale pînă la sfîrșit, înainte de a-i da primul ajutor doamnei ? !

Își zvîrli din nou ochelarii pe nas, împingîndu-și buzele înainte.

— Domnul meu, dacă nu facem acest lucru imediat, atunci se poate întîmpla ca zile întregi să nu mai putem obține datele personale ale unui accidentat. Iar rudele înnebunesc în timpul ăsta, neputînd afla nimic. Asta-i latura cealaltă... Telefonează-i medicului curant, îi spuse asistentei.

Femeia călcată de vehicul își schimbă brusc tonul — acum urla ca un animal rătăcit. Copilul începu și el să zbiere.

— Așa, ia să vedem, ce te doare ?

Lisa încercă să ridice capul, dar îi căzu înapoi.

— Inima.

Asistenta puse receptorul jos.

— Medicul curant roagă să-i administrați digitală și să dispuneți transportarea ei la domiciliu.

Ușa fu dată de perete. Doi polițiști aduceau un bătrîn. Fața îi era verde, melonul plin de praf zăcea pe burtă. Mirosul greu și cald de carbol înghiți imediat aerul proaspăt ce pătrunsese înăuntru.

— Aveți datele lui personale ?

— Încă nu și-a revenit, răspunse unul dintre polițiști. Și cînd l-am găsit era fără cunoștință.

Doctorul dădu drumul mîinii bătrînului.

— E mort. Atac de cord. Telefonează la morgă. Apoi se adresă bărbatului îndesat : Poate că are copii, soție, nu-i așa ? Avem în oraș cincizeci și șase Stații de salvare. Și în fiecare stație sînt aduși zilnic nenumărați accidentați. Trăim într-un oraș de milioane. Gîndiți-vă ce zăpăceală s-ar naște, dacă...

— Desigur, dar...

— Nici un dar !

— Bine, dar dați-i în sfîrșit medicamentul !

O dată cu medicul sări și bărbatul cel îndesat spre Lisa care, leșinată, aluneca de pe scaun.

— A telefonat doctorul. Vine imediat. Soției dumneavoastră i s-a făcut rău, îi spuse slujnica lui Michael care tocmai se înapoiase acasă.

Fata se afla abia de trei zile în Berlin și zîmbea de tot ce vedea și auzea aici. Era blondă ca un măr, sănătoasă ca un măr, iar în cele trei zile se și deprinsese să poarte pantofi cu tocuri și ciorapi de mătase.

Michael puse mîna pe receptor. În timp ce doctorul îl informa de ceea ce știa, auzi pași grei pe scară. Doi infirmieri îmbrăcați în uniforme cenușii o aduceau pe Lisa pe scări în sus, pe o brancardă.

Pe obrazul ca de ceară îi căzuseră șuvițe de păr. Mîinile zăceau încrucișate pe piept, ca și cînd s-ar fi aflat într-un sicriu. Arăta ca o femeie încă fără cunoștință, scoasă chiar atunci din sala de operație.

Spaima lui fu atît de imensă, că nu putea ține mai mult de o secundă.

— Desfă patul !

Apoi îi sări în întîmpinare.

Lisa deschise ochii și-i închise ; o privire scurtă, în care nu se mai găsea nici măcar puterea unei priviri, doar un clipit la unison cu starea ei, grav, fatalist și resemnat : un om atins de coasa morții.

Nici în pat nu putu să vorbească, dar îi mai aruncă o privire. Buzele Lisei erau vinete. Fu din nou ca sfîșiat.

Ea îi simți duioșia, cînd Michael îi dădu la o parte părul de pe frunte. Încercă să zîmbească, ca să-i facă lui plăcere. Și asta însemna mai mult decît atunci cînd, de dragul iubitului ei, o femeie sănătoasă duce pe umeri povara unei lumi întregi.

Medicul, un prieten de-al lui Michael, își scosese paltonul încă în timp ce urca scările ; străbătînd în fugă vestibulul, își pregăti stetoscopul, se opri o fracțiune de secundă la ușa dormitorului și intră calm înăuntru.

Cu cîtva timp în urmă trebuise să-i promită Lisei că, într-o situație extremă, îi va spune fără menajamente adevărul, și fusese și el de părere că în cazul acesta ar putea — în mod excepțional — să-și țină promisiunea. Era o femeie inteligentă, greu de înșelat, iar în sufletul ei, de multă vreme mai aproape de moarte decît de viață.

În timp ce ședea pe marginea patului, încercînd să ascundă cît era de surprins de starea Lisei, și se trudea să-i prindă între degete pulsul, mult prea rar și abia simțit, bolnava deschise din nou ochii. Privirea ei fu o întrebare plină de spaimă.

Doctorul răspunse cu un calm cît se poate de firesc :

— O slăbiciune a inimii ! O criză de inimă ! Asta trece. Dar trebuie să eviți cîtăva vreme orice agitație.

Abia acum îl întrebă :

— Am să mor, doctore ?

Schițase un zîmbet drăgălaș, plin de speranță și încredere.

— Nu ! răspunse el, rîzînd convingător. Ești mult prea tînără ca să mori. Da, dacă ai fi mai bătrînă cu treizeci de ani ! Dar așa...

— Te rog, dă-mi pieptenul și oglinda, Michael !

Doctorul îi făcu o injecție. Pulsul deveni mai puternic. Își pieptănă singură părul. Apoi adormi plină de încredere, respirînd liniștit.

— Sînt surprins. La o criză atît de gravă nu m-am așteptat. Dar nu e nici un pericol, îi spuse el lui Michael.

Şi asta era într-adevăr convingerea sa. Scrise cîteva rețete.

— Sper că mie îmi spui adevărul ?

— Adevărul adevărat !... În astă-seară sînt invitat. Dacă e cazul, telefonează-mi acolo.

Îi dădu numărul de telefon.

În casă era liniște. Fetișcana de șaisprezece ani, din Pomerania, care rămăsese de pază în fața ușii întredeschise a dormitorului, își ridicase fusta peste genunchi și-și privea cu satisfacție picioarele lungi, fără cusur, pe care le întindea strîns lipite laolaltă. După ce sosise la Berlin își scurtase fusta cu douăzeci de centimetri, luînd abia acum cunoștință de picioarele ei. Zîmbind, scoase din buzunarul șorțului o oglinjoară, își admiră dinții albi și frumoși și își pudră cu un puf mititel — pentru a treia oară în viață — obrazul rumen ca un măr.

La ora zece se duse la culcare. Michael se întinse pe canapea, cu urechea la pîndă, cu gîndul la Lisa, la munca lui, la Lisa și, în cele din urmă, adormi.

Îl trezi geamătul bolnavei. Cuprinsă de panică, își proptise trunchiul într-un fotoliu și rămăsese doar cu picioarele lungite pe pat. Își mișca încet capul într-o parte și-ntr-alta. Fața era pămîntie. Respirația întretăiată.

— Ce faci ? Spaima îl pătrunse pînă în vîrful picioarelor, care se făcură ca de plumb. O ridică și o întinse iar pe pat. Trupul Lisei era fără vlagă, fără simțire. Michael izbucni în plîns. În răstimpul unei clipe simțise că viața ei e în primejdie. Chem doctorul ! Îi picură între buze doctoria și sări la telefon.

Nu, doctorul nu credea că e vreun motiv să se teamă. Să-i mai pună un prișniț rece pe cord. Și îl crezu, fiindcă voia să-l creadă.

Lisa își reveni. Părea să adoarmă. Michael veghe ceasuri cumplite la căpătîiul ei. Teama ascuțită și mînia împotriva doctorului alternau cu speranța că medicul avea dreptate.

Dimineața la ora opt îi auzi pasul grăbit. Fața Lisei era verzuie, de parcă tot sîngele s-ar fi scurs din ea. Doar ochii erau vii și reflectau o reținută teamă de moarte.

— Acum îmi fac reproșuri. Trebuia să rămîn aici peste noapte.

— Spune-mi adevărul !

— E foarte grav ! Trebuie să angajăm o soră. Slujnicuța voastră se pricepe prea puțin.

Din acea clipă, Michael nu mai putu să mănînce, nu se mai bărbieri, nu se mai îmbrăcă. În halat, se plimba de colo-colo, nopți în șir, dar cînd se apropia de pat, zîmbea liniștit și tandru. Își juca bine rolul. Timp de o săptămînă își tot plimbă speranța încoace și încolo în camera de lucru.

Chemă un profesor. Pentru spaima paralizantă a lui Michael, acesta arăta mult prea tînăr. Abia după consult, cînd profesorul se înapoie în birou, Michael văzu pe fața spînă și plină de riduri că acest om văzuse multe și avea o mare experiență de viață.

Profesorul rosti cîteva cuvinte, calme ca și obrazul său, cuvinte care nu șterseră nici teama și nici speranța lui Michael.

Către seară, cu douăzeci şi patru de ore înaintea morţii sale, Lisa spuse sorei, în prezenţa lui Michael :

— E plăcut să fii bolnav cînd eşti atît de bine îngrijit !

Asta era Lisa. Aşa fusese întotdeauna : credincioasă vieţii, văzînd întotdeauna numai partea frumoasă a ei — chiar şi atunci cînd o dusese greu — şi dăruind celor din jur bucurie cu un cuvînt izvorît nemijlocit din fiinţa sa.

Michael trebui să se refugieze grabnic în birou. Încremenirea lui se topise. Plîngînd, zguduit de hohote de plîns, apăsîndu-şi mîna pe gură, ca ea să nu-l audă, căzu pe scaun cu capul pe braţe.

Dimineaţa, sora veni în dormitorul lui Michael. Se opri în uşă. Cuprins de spaimă, sări în sus.

— Ce e ?

Sora părea agitată.

— Merge prost. Peste noapte i-a fost atît de bine ! A dormit liniştită. Deodată, adineauri... Trebuie să chemaţi imediat doctorul !

Un pas grăbit se şi auzea pe scară.

Sora ţinea capul bolnavei, încerca să o liniştească şi răspundea într-una :

— Da, da, deşi nu pricepea nici un cuvînt.

Lisa se bîlbîia agitat şi gesticula vehement cu mîinile-i subţiri. Pierduse graiul.

— Congestie cerebrală, spuse doctorul.

Îi făcu o injecţie. Michael rămase la patul ei, ca unul care e lovit în inimă de un glonte şi se mai ţine totuşi pe picioare. Pierduse dintr-o dată orice simţire.

După cîteva minute bolnava adormi. Cînd se trezi, fu mai calmă. Faţa îi era mai calmă. Încercă să articuleze cuvinte, uitîndu-se la Michael ca o elevă silitoare la profesor. De genele ei atîrnau lacrimi.

Către amiază reuşi din nou să vorbească. Agitată, dar zîmbind, se plînse de doctorul de la Staţia de salvare.

— Ceasul petrecut acolo mi-a făcut tare rău. Altminteri, acum m-aş simţi mult mai bine.

Îi povesti lui Michael amănunţit scena de la Salvare.

Din nou, speranţa se ancoră cu toată puterea în sufletul lui. Medicul rămase la ei. Servitoarea, descumpănită, şedea nemişcată la bucătărie şi învie de abia cînd Michael ceru cafea pentru doctor.

Din bucătărie se auzi rîşniţa. Pulsa viaţa.

— Ah, doctore, nu-i aşa că nu moare ?

— A fost doar un atac foarte uşor. Vorbi apoi despre alte lucruri, pentru a-l distrage pe Michael, dar acesta nu mai putea fi distras.

În locuinţă se făcu din nou linişte. Doctorul rămase lîngă Lisa. Dintr-un carton cenuşiu Michael decupă o ramă, lipi pe spate o fîşie pliabilă ca suport şi aşeză fotografia Lisei. Chiar şi pe această mică poză de copil se putea vedea cît de frumos se reliefa căpruiul ochilor, datorită pielei albe ca de fildeş, şi cît de mult cîştiga această puritate imaculată prin auriul-cafeniu al ochilor ei.

Decupînd şi lipind, Michael îşi făcu de lucru ore în şir cu micuţa ramă. De cîteva ori se furişase pînă la uşa dormitorului şi înapoi. Dom-

nea liniște. Micuța fotografie era așezată în fața lui. Dar și de pe acest chip de copil, cu zîmbet drăgălaș, i se păru că se citesc durerile vieții.

Deodată, auzi voci agitate și un horcăit îngrozitor. Lisa suferise un nou atac. Respirația se întrerupse îndelung, privirea încremeni, pînă ce reuși să inspire din nou, ca de departe.

Cu brațul și arătătorul întinse spre Michael, ceru insistent :

— Vino ! Îi strînse și îi ținu mîna cu o putere surprinzătoare. Rămîi aici ! Rămîi !

Era ceasul din urmă și își dădu seama că Lisa o știe.

Răstimpul dintre inspirație și expirație devenea de fiecare dată mai lung. În mare grabă, doctorul îi făcu una după alta trei injecții în coapsă, o înțepă fără menajamente, poruncind :

— Respiră ! Respiră !

Michael o imploră :

— Respiră !

Ea nu respira.

— E atins centrul respirator, zise doctorul.

Încă o dată și încă o dată mai trase aer în piept, în ultima clipă, horcăind îngrozitor. Apoi urmă o mare pauză. Nu inspira și nu expira : era încremenită. Ca să trăiască, trebuia să respire. Nu reușea. În această ultimă luptă, dădu drumul mîinii lui Michael. În clipa cea din urmă, omul e singur.

După o jumătate de minut, îngrozitor de lung, mai reuși încă o dată să tragă aer și, ca și plecată pe alte tărîmuri, să mai inspire o dată viață. Îndeajuns doar pentru cîteva ultime clipe. Capul îi căzu într-o parte.

— A murit, spuse doctorul.

— A murit ? Nu ! Nu !

— E moartă.

Doctorul se duse imediat alături în baie — ușa rămase deschisă — se aplecă peste robinet ca să se spele și privi înapoi în cameră unde zăcea Lisa.

Deodată Michael urlă :

— Doctore ! Doctore ! Respiră ! A respirat ! Trăiește !

Doctorul se repezi, cu mîinile încă pline de săpun.

Plămînul mai eliminase, mecanic, un mic rest de aer, deși Lisa murise.

— E moartă.

Michael căzu în genunchi lîngă pat. Sora stătea impasibilă. Își îndeplinise, ca de atîtea ori, misiunea.

Greu împovărat de viață, Michael se ridică încet, căci el mai trăia. Privi obrazul rigid și întrebă cu o voce neobișnuit de înaltă, cu o tandrețe nespus de dureroasă :

— Ai murit, Lisa, ai murit ? Da, ești moartă. Lisa mea a murit.

V

MICHAEL se ridică în capul oaselor şi, din abisul în care se cufundase privi spre funcţionarul plin de viaţă al întreprinderii de pompe funebre. Acesta stătea la picioarele patului şi îi exprimă, cu o faţă gravă şi cu cuvintele de rigoare, condoleanţe, înainte de a discuta despre formalităţile necesare. Încă după ani de zile, Michael îşi mai aminti că pînă şi condoleanţele tipic profesionale ale salariatului de la pompele funebre îl mişcaseră pînă la lacrimi.

Era tot o rană vie, trăia şi nu trăia, ca un om în echilibru pe o sîrmă întinsă la mare înălţime, care nu putea atinge acoperişul salvator — viaţa — dar nici nu putea să se prăvălească pînă la Lisa, în moarte.

Crematoriul se afla într-o clădire mică, albă, acoperită de o cupolă. Acordurile unei orgi invizibile răsunară în timp ce sicriul cobora domol şi capacul se închidea încet deasupră-i. Auzi cîntecul orgii, conştient de ceea ce se petrecea. Ultimul sunet se stinse. Lisa era cenuşă.

Ieşi, păşind în soare, în viaţa care devenise o grozăvie brutală şi oarbă.

Intră în dormitorul Lisei : o încăpere pustie, nişte pereţi. Iată colo patul ei, alb, simbol al cruzimii nevinovate. Ce grozăvie că patul se mai afla acolo, iar ea nu. Deschise dulapul. Hohotind

fără lacrimi, puse mîna pe o rochie de-a ei. Amintirile erau tot atîtea cuţite. Trupul îi era îngheţat de parcă tot sîngele i s-ar fi scurs în durerea lui de gheaţă.

Săptămîni ce trebuiau trăite veniră şi trecură, dar minutele stăteau în loc.

Îl urmă pe funcţionarul crematoriului care, cu urna în mînă, trecu pe lîngă morminte spre mica groapă proaspăt săpată. Michael depuse în ea, lîngă urna cu cenuşă, cărţile sale *Banda de hoţi* şi *Temeiul*. Cumplit gest, cumplită despărţire !

Plecă. Şi n-avea unde. Devenise el însuşi un pumnal, pe care şi-l răsucea neîncetat în piept.

Trebui să înveţe din proprie experienţă ce anume înseamnă ireparabilul morţii. Nu poţi să-ţi omori durerea, trebuie să o trăieşti, să o trăieşti toată, pînă la capăt, şi nu poţi trăi, fiindcă durerea îşi găseşte mereu noi izvoare, fiindcă Lisa e moartă, nu se mai întoarce niciodată, e cenuşă, e neant, nu se mai întoarce niciodată. Trebui să afle din proprie experienţă că, pentru cel care a iubit, nimic nu e atît de cumplit pe pămînt ca ireparabilul morţii. O durere ce trebuie îndurată şi nu poate fi îndurată.

Michael îşi ducea zilele ca un nevolnic cu spatele frînt, adînc plecat, purtînd în spinare viaţa, la care nu mai putea participa nicicum. Pe stradă nu vedea şi nu auzea, nu putea să mănînce, nu putea fi laolaltă cu oamenii, nu mai era bărbat, se stinsese totul în sufletul lui. Era învelişul uscat al unui fost bărbat. Nu dormea, iar dacă reuşea vreodată să adoarmă, se trezea cu pieptul apăsat de povara vieţii.

Nu încercă să-şi oblojească rana, nu se feri de durere, îi rămase credincios Lisei, prin suferinţa trăită pentru ea. Încă după multe luni era la fel de zdrobit, ca şi cînd ar fi pierdut-o de-abia în ajun. Şi ajutor nu-i putea veni de nicăieri.

Se agăţă de zicala „timpul vindecă orice suferinţă". Numai timpul i-ar putea fi de ajutor, numai timpul. Dar timpul nu trecea, iar el nu-l putea sili să treacă. Timpul rămăsese în loc. O zi era o veşnicie, iar inima bate de patru mii două sute de ori pe oră. Nu află alinare.

Părăsi locuinţa moartă, călători — la-ntîmplare — la Wiesbaden, un oraş frumos pe Rin, pe care îl privi absent, cu vechi parcuri îngrijite, pe care le privi absent. Perechi de îndrăgostiţi şedeau pe bănci şi fanfara cînta. Se tîrî înainte. Încotro ? Ce să facă ? Nu exista nici un încotro, iar timpul se oprise în loc. Timpul, cel care trebuia să-l ajute, era o clădire de sticlă încremenită, în care Michael era prizonier.

Se aşeză pe o bancă, foarte departe de pavilionul unde cînta muzica. Pe aleea din faţa lui ţopăiau vrăbii, un stol întreg. Zburau neîncetat de colo-colo, desenînd linii piezişe. „Parc-ar fi nişte suveici ce ţes viaţa", gîndi Michael, pe punctul de a adormi.

Lisa şade lîngă el, plină de viaţă, ţinînd în poală o farfurioară cu biscuiţi şi cireşe negre. „Cireşele cu biscuiţi sînt delicioase. Ia încearcă. Uite, aici sînt două mari." Şi apucă cele două cireşe, ale căror codiţe mai sînt împreunate şi i le arată. „Vezi, ăsta-i un A de cireşe." Îşi atîrnă A-ul de cireşe pe după ureche şi spune : „Ia cireşele cu gura şi mănîncă-le. Dar n-ai voie să mă săruţi, eu sînt moartă."

De la cireşele de după ureche, el coboară tandru cu buzele pe obrazul ei spre gură. Aude acordurile orgii — sicriul se lasă încet în jos. Cîntul orgii se sfîrşeşte. Michael se trezi brusc din somn, în clipa în care fanfara cînta ultimul acord al marşului de încheiere a concertului.

Încremeni în nemîngîierea sa şi avu simţămîntul că, împietrit, zace într-o prăpastie cu pereţi stîncoşi, abrupţi şi înalţi cît cerul, făcînd imposibilă orice întoarcere.

Într-o bună zi, trecînd pe strada principală, însorită şi pustie, alene şi încă tot aplecat ca un nevolnic cu spinarea frîntă, Michael zări un copil de vreo şase ani, o fetiţă blondă, desculţă stînd rezemată de un burlan. Se uita la el şi-l urmărea cu privirea. Deodată fu zguduit de emoţie. Îl năpădi plînsul.

Pentru prima oară de la moartea Lisei, după trei sferturi de an, prin acea fetiţă lumea înconjurătoare pătrunsese în sufletul lui trezindu-l din împietrire. Era ca şi cum viaţa i-ar fi trimis în cale acest copil, ca o punte înapoi spre ea.

Dădu frîu liber simţirii. Era copleşit de o suferinţă vie, clocotitoare, în care mijea însă şi o picătură de melancolie, sămînţa noii vieţi.

Dar mai trecură luni, pînă cînd mărunţişurile cotidiene din care e făcută viaţa se însăilară iarăşi treptat în gîndurile sale, pînă cînd putu din nou să perceapă că pomul este un pom, şi obrazul omului pe care-l întîlnea pe stradă, un obraz de om.

La paisprezece luni după moartea Lisei putu să se-ntoarcă în locuința lor, refăcut. În tren își spuse: „Tuturor celor nemîngîiați, care au pierdut o ființă iubită, fie-le spus spre mîngîiere, că timpul ajută și vindecă. Numai timpul!"

Michael nu se mai duse niciodată la mormîntul Lisei. Sălășluia în sufletul lui, o amintire scumpă.

Își luase în casă o slujnică, fiica unui lăcătuș de la Siemens & Halske. Era o fată de vreo optsprezece ani, drăguță și liniștită, grăsuță, cu un ten pătat și ochi căprui, nevinovați ca de animal. Făcea toată treaba, tăcută și atentă, în timp ce Michael scrise sfîrșitul romanului său socialist, care apăru după cîteva luni cu titlul *Cetățeanul.*

În acea perioadă, marca se prăbușea zi de zi tot mai vertiginos în adîncuri. O coală de hîrtie de scrisori avea o valoare considerabil mai mare decît o bancnotă de o mie de mărci. Cerșetorii de pe stradă aveau buzunarele doldora de asemenea mărci. La cursele de cai, jucătorii se duceau cu cîte două geamantane, unul înțesat cu bancnote de miliarde, celălalt gol, pentru eventualitatea unui cîștig. Un cunoscut de-al lui Michael cumpărase cu un an în urmă o cabrioletă Benz, nouă, contra unei polițe scadente peste douăsprezece luni, pe care o achită acum cu mărci de inflație. Mașina cea nouă îl costa valoarea-aur a zece pfenigi — un timbru de zece pfenigi. Livretele de economii a milioane de oameni simpli, care agonisiseră ani de-a rîndul ban cu ban pentru a-și asigura bătrînețea, deveniseră simple petece de hîrtie. Mizeria cruntă împinsese la sinucidere mii de asemenea bătrîni,

jefuiți și lipsiți de orice speranță. Fiice ale unor părinți odinioară înstăriți făceau acum trotuarul. Aveau tarife minime, trebuiau să imagineze practici deosebite și să fie gata de a le traduce în fapt. Concurența era mare.

Într-o seară, pe cînd Michael ieșea din restaurantul Hotelului Hessler, în Kantstrasse, se pomeni deodată alături cu o fată mlădie, cu părul negru, îmbrăcată toată în negru. Își aminti îndată că o întîlnise cu ani în urmă la o recepție în casa baronului Schennis. Era fiica unui înalt funcționar de stat, decedat. Ea spuse cu glas șters:

— Hai la mine acasă. Stă și mama și se uită.

Fără să vrea se trase îndărăt îngrozit, apoi îi dădu un pumn de bancnote de miliarde, cu care în acea seară își mai putea cumpăra o pîine, dar în ziua următoare, poate că nu.

Pentru noul roman *Cetățeanul,* Michael primise de la editorul său un avans de zece mii de mărci în așa-numitele bonuri de tezaur, cu care ar fi putut cumpăra jumătate din Friedrichstrasse. Un cunoscut al său, bancher, voia să înființeze împreună cu Michael, cu cele zece mii de mărci-aur, o bancă.

Noua marcă, a cărei valoare era garantată prin întreprinderile industriale germane, fu emisă la 15 noiembrie 1923: o marcă-aur, contra o mie de miliarde de mărci de inflație.

După revoluție, fiecare guvern al Republicii de la Weimar se orientase tot mai mult către dreapta. Membrii organizațiilor paramilitare, oficial interzise și pe ascuns sprijinite, care ucise-

seră pe Erzberger [1] și Rathenau [2], își duceau mai departe, nestingheriți, viața de mercenari pe moșiile iuncherilor prusaci. Armata, căreia i se îngăduise un efectiv de 100.000 de oameni [3], condusă de generalul Seeckt, era compusă din ofițeri și subofițeri ce puteau începe în orice clipă instruirea unei armate de milioane. (Ceea ce s-a și întîmplat opt ani mai tîrziu.) Social-democrații, din nou căzuți de la putere și care — după cum ziceau glumeții — nu dobîndiseră — în noul Reichstag majoritatea „nedorită" și de aceea fuseseră „scutiți" de a traduce în fapt programul partidului, țineau din nou doar discursuri opoziționiste, lipsite de orice eficiență. În afară de partidul comunist, nu exista o opoziție serioasă. Cele două mari ziare democrate „Berliner Tageblatt" și „Vossische Zeitung" [4] erau atît de lîncede și paralizate, de parcă ar fi fost scrise de redactori politicește orbi. Doar două săptămînale orientate spre stînga. „Das Tagebuch" [5]

[1] *Mathias Erzberger* (1875—1921), politician german, reprezentant de frunte al grupării de centru, ucis de naționaliști.

[2] *Walther Rathenau* (1867—1922), om de știință, scriitor și politician german. Pe cînd era ministru de externe a fost ucis de naționaliști.

[3] Prin tratatul de la Versailles, Germaniei i se îngăduise menținerea unei armate de 115.000.

[4] Cotidian berlinez cu vederi democrate ; apărea de la începutul secolului al XIX-lea. În 1934 și-a încetat apariția.

[5] Revistă săptămînală berlineză de orientare liberal-democrată.

și „Die Weltbühne" [1] combăteau în scris reacțiunea tot mai puternică, două biete furnici, care nu stinghereau cu nimic elefantul ce strivea totul sub picioare. În primăvara anului 1925 muri social-democratul Friedrich Ebert, primul președite al Republicii de la Weimar. Hindenburg, care îl numi mai tîrziu pe Hitler în funcția de cancelar al Reichului, ajunse președinte.

Totuși, viața de zi cu zi devenise mai omenească în Republica de la Weimar. Spiritul de „supușenie oarbă" nu mai era preponderent, ca în timpul imperiului. Funcționarul își lepădase hlamida zeiască și luase o înfățișare mai omenească. Michael realiză deosebit de pregnant acest lucru ducîndu-se într-o zi la oficiul poștal din Uhlandstrasse. Aci își aminti că, în urmă cu paisprezece ani, era cît pe aci să fie arestat pentru că, scos din răbdări, își permisese să se răstească la funcționarul de la ghișeu care, aidoma unui zeu, își împărțea trufaș favorurile. Acum putea vorbi cu funcționarul de la ghișeu la fel ca și cu omul prietenos ce sta la coadă, în spatele lui. Asta era ceva !

Michael împlinise patruzeci și unu de ani. Avea o față prelungă, tînără și păr cărunt. Biruise durerea pricinuită de pierderea Lisei, pentru care suferise pînă în adîncul ființei sale. Acum putea privi liniștit fotografia ei de pe etajera cu cărți. Cu cîteva zile în urmă scosese fotografia din sertar și o pusese din nou la ve-

[1] Revistă pentru politică, artă și economie, cu orientare netă de stînga, înființată în 1905. Din 1946 reapare în Berlinul democrat.

dere, ca într-un vis luminos. Viaţa sa cu Lisa, de care se pătrunsese şi care se contopise cu fiinţa lui, devenise un bun al simţămintelor sale, o parte a fiinţei lui, partea sa mai bună, pe care şi-o putuse realiza de abia prin convieţuirea cu ea.

Lisa spusese cîndva, că în ciuda energiei şi asprimii faţă de el însuşi, fără de care s-ar fi dus de rîpă, e un bărbat afectuos. Datorită Lisei, Michael aflase că pe lumea asta nimic nu poate egala fericirea de a întîlni adevăratul tovarăş de viaţă. Acum era un însingurat. Căuta zadarnic o tovarăşă de viaţă. Deşi îşi spunea mereu că orice căutare e zadarnică, că împlinirea nu poate veni decît printr-o „întîlnire", continua să caute. Însingurarea şi neliniştea îl mînau să frecventeze societatea. Ieşea în oraş seară de seară şi se întorcea în zori. Prin casa lui se perindaseră femei, multe femei, de la care nu aştepta nimic altceva decît aşteptau şi ele.

În acea perioadă de tranziţie, dintre prăbuşire şi reconstrucţie, localurile de noapte din vestul Berlinului erau ticsite de femei elegante, care aveau bani sau cereau bani, femei care nu se mai deosebeau cu nimic unele de altele, fiindcă în vîrtejul ameţitor din acea vreme, toate voiau acelaşi lucru. Oricine se apropia era prins de vîrtej şi tras înăuntrul lui. Michael nu trebui să fie tras. El intră de bunăvoie în vîrtej şi se lăsă dus de el. Femei urmară altor femei. Dar nu întîlni femeia. O a doua Lisa nu exista şi astfel nu mai exista nici acela care fusese o singură fiinţă cu Lisa.

Deveni unul dintre „ceilalţi" care sălăşluiau în el.

Serile începeau de obicei la Schwanneke, un local de noapte ţinut de un actor cu acest nume, frecventat numai de artişti, ziarişti, scriitori şi după o raită prin vreo şase alte localuri, se terminau la Insel. Acest local se deschidea de abia la trei dimineaţa, pentru chelnerii şi muzicanţii care lucrau pînă la acea oră în alte restaurante, şi pentru domni în frac şi femei în mare ţinută de seară care, cu şampanie şi muzică de jaz, se trudeau lacomi să mai stoarcă vieţii, în ceasuri tîrzii, acel ceva care nu exista. Fiecare seară începea plină de speranţă, roză, şi sfîrşea în cenuşiu.

În drum spre casă, în automobil — deseori soarele prinsese a lumina cerul, dar sufletul lui Michael era pustiu — atunci cînd alături nu şedea nici o femeie, gîndurile lui gravitau de fiecare dată în jurul aceluiaşi punct : că el, şi fără excepţie toţi cei pe care îi cunoaşte şi toţi pe care nu-i cunoaşte personal, dar tot îi ştie, se lasă proiectaţi în afară de forţe centrifuge şi duc viaţa unuia dintre „ceilalţi", ce sălăşluieşte în ei. Nici unul nu trăia în miezul şi din miezul fiinţei sale. Fiecare se trăda pe sine şi irosea prin aceasta dreptul la viaţă cu care se născuse.

În acea perioadă, Michael scrise cartea *Cvartetul vocal bărbătesc din Ochsenfurt,* romanul despre care avea să spună mai tîrziu, că e cea mai bună operă a sa. Suferise parcă o dedublare a personalităţii, ca un schizofrenic. O schizofrenie de care era conştient. Considera că ţi-e îngăduit să-ţi pierzi minţile, dar că trebuie să ştii să-ţi

suporţi nebunia şi s-o valorifici. Îşi continuă dubla existenţă. În fiecare seară, „celălalt" se deda la voluptăţi crase, iar peste zi, el, cel din miezul fiinţei sale, lucra absorbit la noua sa carte. Iar şirul de umbre al femeilor ce se perindară prin casa lui deveni şi mai lung.

În vara anului 1925, într-o după amiază, veni să ia ceaiul la Michael un sovietic, care lucra la Agenţia rusă de export-import. Povesti, între altele, că în urmă cu cîteva zile mersese întîmplător alături de o femeie, de-a lungul lui Tauentzienstrasse, fără să-şi dea seama de nimic, pînă în clipa în care ea îşi dusese lornionul la ochi. Abia la acest gest, caracteristic ei, o recunoscuse. După Revoluţia din Octombrie îi fusese secretară, la Moscova, şi plecase în 1920 din Rusia, cu sprijinul lui.

Ridicîndu-şi umerii pînă la urechi, îl săgetă pe amfitrion cu degetul arătător şi ochii săi şireţi de şoricel se făcură cît un punct, cînd spuse că Michael s-ar îndrăgosti de Ilona tot aşa de sigur cum e de sigur că acest drăcuşor s-ar îndrăgosti de el. Ar trebui doar pusă la cale întîlnirea. Tot restul ar veni apoi de la sine. E o femeie deosebită. Dacă Michael vrea, îi telefonează şi o roagă să vină.

Acesta îşi spuse că o întîlnire pusă intenţionat la cale de un al treilea nu e o „întîlnire". Gîndi : „Ai să te afli faţă în faţă cu o femeie care e atît de străină de fiinţa ta, încît nu se poate înfiripa nimic, oricît de frumoasă ar fi ea. Alegerea nu poate fi organizată. Trebuie să aibă loc o «întîlnire» şi în acest caz, întîmplarea şi

destinul sînt una." Dar se simţea însingurat şi nu înceta să caute.

Rochiţa ei neagră, adusă de la Paris, era de o simplitate rafinată. Avea picioare drepte ca lumînarea şi, pe atunci, rochiile se purtau scurte.

Ilona, strălucitoare în frumuseţea-i de om tînăr, ce nu poate fi realizată cu nici un fel de dresuri, micuţă, cu un trup cu linii ferme, dar unduitoare, un obraz plinuţ cu ten ca laptele şi părul de culoare închisă cu reflexe arămii, cercetă fără grabă, privind prin lornion, pereţii, biroul, biblioteca, de parcă ar fi fost singură în încăpere, apoi dădu drumul lornionului agăţat de un lanţ de aur şi se duse spre canapea. Îi întinsese lui Michael mîna cu un gest scurt, fără să i-o strîngă de loc, se uitase în jos, întorcînd capul într-o parte şi nu rostise nici un cuvînt.

Că Ilona nu făcea parte din categoria femeilor mai mult sau mai puţin uşoare, pe care le cucerise fără pic de trudă, observă şi simţi din primul moment. Fără să vrea, se desprinsese de „celălalt" şi revenise în miezul fiinţei sale.

Rusul îşi continuă iniţiativa şi, întinzînd braţul, spuse admirativ :

— Nu-i aşa că Ilona e un drăcuşor frumos ca o cadră ?

Ea îşi duse brusc lornionul la ochi şi, spre uimirea lui Michael, îşi descoperi o clipă, zîmbind cu jenă, un şirag perfect — ai fi spus de şaizeci şi patru de dinţi. Zise surîzînd :

— Prostule ! Apoi se închise iar în sine, ca un pumn.

Michael gîndi : „Trăieşte în cetăţuia ei, la care trebuie să ai cheia potrivită, căci altminteri nu

iese la cîmp deschis". Era impresionat de ea într-un fel deosebit şi în adîncul necontrolabil al fiinţei sale se şi zămisli speranţa că, datorită Ilonei, va reuşi poate să evadeze din însingurarea sa. Fără să vrea îi veni să zîmbească, pentru că se asemuise în gînd cu o locuinţă proaspăt pusă la punct, dar încă goală, în care ea îşi făcea intrarea.

Ilona, care era atît de mioapă încît fără ochelari nu vedea nici măcar persoana din faţa ei, păru să simtă zîmbetul lui Michael şi, repezindu-şi lornionul dinaintea ochilor, întrebă :

— De ce ?

El mărturisi :

— Tocmai îmi spuneam că sînt o locuinţă fără mobilier şi că aş dori să poftiţi înăuntru.

— Drept canapea ? Pe cînd îşi etala şiragurile mari, impecabile ale dinţilor, cu un zîmbet care trezea un freamăt pe întreaga-i faţă, sună telefonul. Soţul ei, ataşat la ambasada franceză, rugă să fie chemată la telefon.

Michael nu pricepu nimic ; vorbeau în franceză. Auzi doar că ea îi răspundea pe un ton de refuz, cu răceală. Gîndi : „Soţul ei nu are cheia cetăţii".

Cînd se aşeză din nou pe canapea, închisă în sine ca şi mai înainte, cu trăsăturile împietrite, datorită propriului chin sufletesc, Michael îşi spuse : „Nici măcar ea nu are cheia potrivită". Deodată se surprinse rostind :

— Aveţi nişte dinţi superbi şi cînd te gîndeşti că sînt vreo şaizeci şi patru !

Ea îl privi fix, cîteva secunde în şir, buzele i se desfăcură şi prinseră a tremura, ca la un copil

certat pe nedrept. Într-un tîrziu dădu drumul lornionului şi, ofensată, spuse pe un ton agresiv :

— Aşa-i gura mea : mare, şi basta.

Michael fu atît de surprins, încît nu ştiu pe moment ce să-i răspundă. Rusul zise rînjind :

— Bagă de seamă, Ilona desprinde şi dintr-un compliment o critică. Un cutremur n-o impresionează nici un pic ; însă o privire sau un cuvînt, oricît de bine intenţionate ar fi, pot acţiona asupra ei aşa cum acţionează asupra altora un cutremur.

Ea privi de cîteva ori de la unul la celălalt, arcuindu-şi trupul de parcă s-ar fi aflat între doi duşmani.

— Este cumva cazul ca o femeie să fie încîntată, dacă cineva îi spune că are o gură prea mare ?

Michael îşi recăpătă graiul.

— Am vrut să spun, o gură prea frumoasă !

— Foarte amabil ! Dar oala spartă nu se poate lipi cu miere.

Michael se încumetă să glumească :

— Primul nostru scandal conjugal.

Remarca aceasta lapidară păru să-i placă ; zîmbetul şi răspunsul ţîşniră concomitent :

— Impertinenţă ! Dar după cîteva clipe împietri iar.

Michael îşi spuse : „E o femeie dificilă. Are dificultăţi chiar cu ea însăşi." Deodată îşi aminti cum, după noaptea petrecută în ploaie pe o bancă din Tiergarten, fusese smuls din disperarea lui de o grandomanie salvatoare. Foarte curînd după aceea o văzuse pe Lisa şi nu se îndoise nici măcar o clipă că ea va deveni soţia lui. Succesul

său consolidat şi trăirile sale dureroase — războiul şi moartea Lisei — îi stinseseră flacăra grandomaniei.

Privind-o pe Ilona, care se uita chinuită în gol, i se făcu deodată teamă de sentimentele ce se înfiripau pentru dînsa şi îşi dădu seama că bărbatul de patruzeci de ani este altul decît tînărul grandoman în stare să ia totul cu asalt şi s-o cucerească astfel şi pe Lisa, pentru că pe atunci nici nu întrezărea dificultăţile care îl pot pune pe gînduri pe un om de patruzeci de ani şi îl pot înfrîna.

Ilona se ridică fără să spună un cuvînt. Plecară. În ciuda unei aprehensiuni care-l făcea să se ferească de orice pripeală, Michael telefonă îndată la o florărie. Dorea ca florile să o aştepte la sosirea ei acasă. După o jumătate de oră ea îl chemă la telefon şi-i mulţumi pentru trandafiri.

O întrebă dacă vrea să-l revadă. Ilona nu răspunse. Tăcu şi el. Asculta cu încordare ; îi auzea respiraţia. Această convorbire telefonică mută ţinu mai mult de un minut. Într-un tîrziu, simţi cum ea pune binişor receptorul în furcă, evitînd cu grijă orice zgomot.

Îşi spuse : „Asta înseamnă — că nu ştie. Această femeie ciudată şi într-adevăr frumoasă e nesigură ca un pui de vrabie căzut din cuib, deşi tocmai ea n-ar trebui să fie aşa. Ceea ce îi e necesar, tot atît de necesar ca şi aerul pe care îl respiră, este să fie apreciată şi aprobată. Numai un bărbat care ar putea să-i redea acestei femei conştiinţa de sine, ce i se cuvine de bună

seamă, ar putea-o cuceri. Asta e cheia cetăţii şi eu o posed. Totul se va sfîrşi cu bine."

În acea seară, pentru prima oară după multe luni, Michael nu ieşi în oraş. Lucră pînă tîrziu în noapte la romanul său şi nu era singur ; i se părea că Ilona se odihneşte pe canapea, în spatele lui. Cînd şi cînd îi spunea cîte ceva, iar ea răspundea : „Mă simt bine lîngă tine".

În corespondenţa primită dimineaţa se afla şi scrisoarea unui tînăr psihiatru, care adoptase abia de scurtă vreme terapia psihanalitică şi care părea să nu ştie că, spre deosebire de alţii, artistul e capabil să-şi sublimeze complexele prin munca sa de creaţie. Plin de zel, scria că a citit cu un interes cu totul deosebit cărţile lui Michael, deoarece la baza tuturor celor patru opere se află aceleaşi complexe, fără de care probabil că Michael n-ar fi putut în nici un caz să creeze, şi chiar dacă ar fi putut, atunci cu siguranţă că ar fi făcut-o într-un alt mod. Din interes ştiinţific, ar fi dispus să-l supună unei analize.

În cercurile sale, Michael era cunoscut ca unul căruia nu prea-i plăcea să poarte corespondenţă. Multe scrisori de afaceri rămăseseră fără răspuns, pierzînd din această cauză sume importante de bani. Acestei scrisori, însă, îi răspunse :

„Trebuie admis că şi Michelangelo, şi Beethoven, şi Shakespeare şi Goethe au avut complexe. Probabil că nici Dostoievski n-a fost prea teafăr. I-aţi fi analizat şi pe aceşti artişti ? Sau preferaţi să credeţi că şi Capela Sixtină a fost pictată şi simfoniile beethoveniene au fost scrise, ca Hamlet, Faust *şi* Fraţii Karamazov ?

Comparați cu acești titani noi sîntem de fapt niște pigmei, care nu pot fi percepuți decît cu ajutorul microscopului. Dar și cizmarul are nevoie de piele cînd vrea să facă ghete. Sîntem noi înșine, atunci cînd scriem. N-aș renunța la complexele mele pentru nimic în lume, și o cred întocmai — pentru nimic în lume. Am nevoie de ele.“

Rusul își cumpărase trei pijamale și plecase spre Moscova. De Ilona, Michael nu mai auzi nimic. Era neliniștit și nu putea lucra. Colo, pe canapea, șezuse ea. Acum, locuința era goală. Neliniștea îl împinse între oameni. În localul de noapte gălăgios avea însă senzația că o lume întreagă stă între el și ea.

În după-amiaza următoare îi trimise iarăși flori. Ilona îl chemă la telefon și, cu o voce tragic-întunecată, îi spuse doar atît :

— Mulțumesc.

Legătura era deci iarăși restabilită. Dar un cuvînt nelalocul lui, o intonație greșită sau chiar și un cuvînt nevinovat, greșit înțeles de ea, ar fi putut din nou să primejduiască totul. Spuse, așadar :

— Aș vrea să beau cu dumneata, undeva, un ceai.

Abia după o lungă pauză, în care timp îi auzi răsuflarea, întrebă :

— De ce ?

Michael gîndi : „Oricărei alte femei, chiar și unei prințese autentice i-aș putea spune acum : pentru că sînt îndrăgostit de dumneata“. Răspunse :

— Așa, pur și simplu.

— Cum așa, pur și simplu ? Ce înseamnă, pur și simplu ? se răsti ea ofensată, pe un ton agresiv.

„Am greșit deci“, gîndi el și zise :

— Aș vrea să te revăd, pentru că sînt îndrăgostit de dumneata.

— Și mi-o spui așa, fără înconjur ? Cum îți permiți una ca asta ? Într-adevăr, foarte măgulitor pentru mine !

„Iar am greșit. Cum o fi bine ?“ Vru să trîntească receptorul.

— Vrei sau nu vrei ?

Abia atunci ea răspunse cu o plăcere de netăgăduit :

— Dacă aș ști ce vreau, aș voi acel lucru sau nu.

— Vin să te iau. Eu știu ce vreau.

Puse îndată receptorul în furcă.

Se plimbară agale prin Tiergarten. Ilona purta un colier de turcoaze, cu boabe mari cît o cireașă, care îi înconjura strîns gîtul. Pe obrazul ei alb și frumos strălucea viața. Avea abia douăzeci și cinci de ani. El zîmbi, gîndind : „Aș putea-o asemui cu un bondar alb, dacă ar exista bondari albi“.

În timp ce se plimbau, își lipi obrazul de obrazul Ilonei, o sărută numai cu o jumătate a buzelor, croindu-și drum spre gura ei, iar ea nu se împotrivi și îi răspunse la sărutări, sub privirile zîmbitoare ale trecătorilor. Totul se întîmplase ca de la sine, așa cum o rafală de vînt pare să izbucnească de la sine. Ilona își ridică privirea spre el, amuțită și fremătătoare, ca și cînd s-ar fi întrebat dacă o va putea elibera din

hăţişul întunecat al propriilor ei rătăciri. Michael era mişcat. Multă vreme nu-şi putură spune nimic.

O porniră spre hotelul din Pariser Platz. În salonul de ceai cînta o formaţie de jaz. Cîteva perechi dansau. Numai un adevărat cunoscător ar fi putut distinge cocotele elegante de surorile lor mai privilegiate.

Ca orice femeie, Ilona cerceta cu privirea fiecare femeie ce trecea prin faţa lor. Părea să simtă cînd intra vreuna şi de fiecare dată ridica lornionul cu o căutătură plină de interes şi simpatie. Pe bărbaţi părea că nici măcar nu-i vede.

Lornionul era aşezat dinaintea ei. La un moment dat cînd, mioapă cum era, pipăia tăblia mesei ca să-l găsească, deoarece tocmai intrase o femeie, Michael zise :

— Ar trebui să porţi ochelari. Ar fi mai comod.

— Niciodată ! Aş arăta ca o maimuţă cu ochelari. Apoi o urmări pe nou-venita cu privirea şi, fără urmă de invidie, spuse admirativ : Vezi, asta e o femeie ; asta e într-adevăr o femeie ! Nu fac doi bani în comparaţie cu ea !

Era faimoasa cocotă T..., care tocase de cîteva ori milioane.

Schiţînd un gest de resemnare, Ilona coborî mîna cu lornionul. Se uită la Michael cu o căutătură întunecată, scrutătoare, de parc-ar fi trebuit să găsească într-un deşert un anumit firicel de nisip pentru a putea fi fericită. Apoi, avînd pe faţă o expresie de neînţeles, întrebă :

— Mă iubeşti ?

— Da.

— Bine. Asta e bine.

— Şi tu pe mine ?

Ea scutură capul, ca un copil încăpăţînat care nu vrea să mănînce.

— Nu.

Michael nu mai dansase de mulţi ani. Dorea să o cuprindă în braţe şi în închipuirea lui o cuprinsese încetişor şi plin de simţire. Îşi spunea că era, desigur, greu să o conduci la dans şi fu surprins că se lasă condusă, uşoară ca un fulg. Iată, acum o ţine în braţele lui, această viaţă care nu e înrădăcinată ca un copac, ci se poate mişca liber pe globul pămîntesc, această viaţă care respiră şi palpită.

La înapoierea prin Tiergarten, o întrebă şovăitor dacă ar vrea să vină puţin pe la el şi fu surprins cînd încuviinţă cu un simplu gest cu capul, de parcă i-ar fi cerut un lucru foarte firesc.

Ilona se întinse imediat pe canapea. Michael nu mai pricepu nimic. Ea izbi perna de cîteva ori energic cu pumnul apoi, cu un suspin de mulţumire, îşi aşeză obrazul în adîncitura pernei.

„Că mă ucide cu farmecul ei, la asta nu se gîndeşte ? ! Sau, poate că da ? !" Michael zîmbi. Inima-i era de pe acum vrăjită.

— Ce gîndeşti despre faptul că mă aflu aci ?

— Că n-ar trebui să mai pleci niciodată.

Şi iar se ivi acea căutătură lungă, ce părea să întrebe dacă Michael va putea să o scoată din hăţişurile sumbrelor ei rătăciri.

Între cei doi se găsea un paznic uriaş, stăpîn pe întreaga încăpere — faptul, de la sine înţeles,

că lui Michael nu-i era îngăduit să se atingă în casa lui de femeia care-l sărutase pe stradă, sub privirile zîmbitoare ale trecătorilor. Şi astfel, ea se odihnea mulţumită sub imperiul unei inaccesibilităţi fireşti.

Totuşi, cînd după vreo oră plecară, Ilona îi aruncă o privire care părea să întrebe de ce nu încercase să ia ceea ce ea nu i-ar fi îngăduit.

Porniră pe Bismarckstrasse spre piaţa mare din josul ei. Deodată, lumea începu să alerge, măturată de fulgere şi tunete şi de trombele de ploaie, care transformaseră în cîteva clipe piaţa golită subit de oameni într-un lac de apă.

— Aşa-mi trebuie ! Acum stau aici în ploaie. Ea îl privi cu indignare : De ce mă pui într-o astfel de situaţie ?

— Cum adică, eu ?

— O femeie nu trebuie adusă în situaţia să stea în ploaie !

Deşi îşi dădu seama de supărarea ei neprefăcută, Michael nu se putu opri să rîdă că îl făcea răspunzător pe el de furtuna ce se dezlănţuise. Îi întoarse tăcută şi bosumflată spatele şi nici în maşină nu-i vorbi. Dar cînd taxiul se opri în faţa casei, îl întrebă deodată dacă o iubeşte. Michael îi răspunse surîzînd :

— Cu toate acestea.

„Cum e posibil ? se întrebă el, cînd ajunse acasă. De unde această indignare cu totul neîntemeiată ! Cum e posibil ?"

Se opri lîngă canapea. Zări un fir de păr pe pernă. Îl ţinu în lumina becului. Avea reflexe arămii. „Ceva de-al ei." Zîmbind de gestul său,

puse mătăsosul firicel arămiu într-un plic şi zise cu glas tare :

— Îndrăgostit ! Îndrăgostit rău de tot ! Total, scumpul meu. Şi nu numai îndrăgostit !

Avea impresia că ştie din ce pricină îşi pierduse Ilona echilibrul lăuntric. Cineva, sau viaţa, violentase această fire deosebit de sensibilă, înţesînd-o cu corpi străini ce se transformaseră în nişte monştri psihici, pe care nu-i putea învinge fără ajutor dinafară. Asta i se întîmplase şi lui, datorită învăţătorului Dürr. Trebuise să scrie *Banda de hoţi* şi *Temeiul* şi numai astfel îşi cicatrizase rănile provocate de învăţător. Dar nu oricine se poate tămădui singur. Ilona avea nevoie de ajutor. Cu înţelegere şi cu multă afecţiune îi va restabili treptat echilibrul psihic. Abia atunci va deveni din nou ea însăşi şi va putea dispune liber de calităţile sale, capabilă să primească şi să dea.

Lisa era suferindă cînd o cunoscuse Michael. Fusese de-a lungul celor unsprezece ani mereu suferindă. Faptul acesta determinase o şi mai mare profunzime a simţămintelor lui Michael pentru ea. O anumită parte a firii lui tînjea să stea alături de femeia iubită şi să o ocrotească. El este cel care o va elibera pe Ilona de chinurile psihice, căci are cheia cetăţii. Într-o bună zi ea va ieşi din ferecarea în care se află, devenind un tot armonios cu el.

Deşi Michael trebuia — ca de obicei — să scrie de cîte zece ori şi uneori chiar şi de mai multe ori fiecare pagină pînă se declara mulţumit, i se păru că munca la romanul *Cvartetul vocal bărbătesc din Ochsenfurt*, cartea sa „cea

mai frumoasă, pe care o va dedica Ilonei", decurge relativ ușor. În timpul creației se afla într-o stare sufletească asemănătoare cu aceea cînd, în urmă cu doisprezece ani, scrisese *Banda de hoți*.

Membrii bandei de hoți, care, odinioară, voiseră să ardă pînă în temelii orașul Würzburg, laolaltă cu învățătorul Dürr, ferm hotărîți ca după noaptea pîrjolului să fugă peste mare și să săvîrșească în Vestul sălbatic, alături de indieni, fapte mărețe în lupta împotriva albilor nesuferiți, sînt acum, în *Cvartetul vocal bărbătesc*, niște cetățeni așezați, capi de familie, ai căror fii, obraznici ca vrăbiile și temerari ca vînătorii de bizoni, vor să săvîrșească și ei, cîndva, fapte mărețe. „Hoții" sînt de ani de zile șomeri și zac în groapa fără de ieșire a mizeriei inflaționiste. Întrucît o muncă cinstită, care să asigure hrana de toate zilele și să nu jignească demnitatea, nu e de găsit, în ciuda oricărei tenacități — deoarece de lucru nu se găsește oricum nimic, iar soția și copiii vor să mănînce și chiria trebuie plătită — „Ochi de vultur", „Norul Roșu", „Regele văzduhului" și „Scribul", încurajați de „Căpitanul Piele-Albă", pe care îl numesc impresarul lor, hotărăsc ca ultimă încercare, să înjghebe un cvartet vocal bărbătesc. Aveau să dea în fața țăranilor din împrejurimi reprezentații, în frac și vestă albă, cusute pe datorie de meșterul croitor Firnekäs, care nu făcuse în viața lui un frac, așa că modelul lui arăta de fapt întocmai ca fracul lui Chaplin. În acest roman, umorul și tragedia trebuiau să străbată mînă în mînă exis-

tența omenească. Ca și pe vremea cînd scrisese *Banda de hoți*, Michael se bucura și suferea cu eroii romanului său.

În timp ce lucra, își amintea mereu că și în *Banda de hoți* totul e altfel de cum fusese în realitate și totuși parcă ar fi fost real. Ca începător, Michael urmase această lege a creației fără să-și dea seama ; acum făcea această transpunere a realității în artă, pînă în cele mai mici detalii, în mod conștient.

Își spuse : „A înfățișa într-un roman adevărul adevărat nu e posibil ; realitatea copiată nu poate fi adevărată. Căci, dacă ai face încercarea de a descrie ceea ce trăiesc doi oameni într-o cameră sau pe stradă, în restaurant sau într-o pădure, timp de zece minute, absolut totul, ce gîndesc, percep, simt, aud, văd, spun, trec sub tăcere, își amintesc, își ascund, descrierea veridică a acestor zece minute ar trebui ea singură să se întindă pe cîteva sute de pagini. Deci, cum în nici un caz nu poate fi redată mai mult decît o mică fracțiune a realității, înseamnă că nici această fracțiune a realității n-ar fi adevărul pur. De aceea, eroul unui roman nu trebuie înfățișat exact așa cum era în realitate, așa cum s-a comportat. Nu există decît adevărul tău lăuntric. Numai imaginea lăuntrică pe care o ai despre eroul romanului, locul acțiunii, acțiunea însăși pe care tu o creezi sînt adevărate și, în consecință, în chip misterios, totul apare de parcă ar fi fost real."

— Asta-i o treabă afurisit de grea, murmură el cînd, după acest moment de reflecție, încercă să lucreze mai departe la roman, oftînd, dar

plin de mulţumire. Dar n-aş vrea să mă duc de rîpă, cu nici o altă profesie.

După ce, în cursul acestei lungi seri scrisese doar o jumătate de pagină, îşi spuse — furat din nou de grandomanie — că alt scriitor ar fi scris despre aceeaşi temă vreo zece pagini. A doua zi, din jumătatea de pagină Michael mai şterse cinci rînduri şi zise, în cele din urmă, mulţumit :

— Cine nu se îndură să renunţe la ceea ce nu-i esenţial mai are mult de învăţat. Artă înseamnă conciziune.

În acea dimineaţă, Ilona îl chemă la telefon. Spuse îndată, fără pic de emoţie :

— Soţul meu a plecat la Paris, ca să intenteze divorţul.

Michael avu viziunea unei porţi de fier, ferecată cu zăvoare grele, care se deschide de la sine larg în faţa lui. „Acum e liberă, gîndi el. În sfîrşit totul se va îndrepta."

În ultima vreme se văzuseră de cîteva ori şi de fiecare dată se temuse, pînă în momentul despărţirii, că întîlnirea s-ar putea sfîrşi iarăşi cu o discuţie penibilă, ca atunci, pe stradă, datorită furtunii subit dezlănţuite.

Seara merseră la teatru. Se duse s-o ia de-acasă. Menajera, originară din Prusia Orientală, o femeie cu nişte ochişori ageri şi un nas enorm, cît un cartof, cu porii mari, îi deschise uşa, în timp ce striga spre dormitor :

— Eşti un drac împieliţat... Să ştiţi că asta este, îi spuse apoi lui Michael, zîmbind cu năduf.

— De ce ? întrebă el, zîmbind la rîndul său.

— O să aflaţi dumneavoastră şi singur, şi încă prea curînd.

Pe atunci, chiar şi rochiile de seară se purtau scurte, pînă la genunchi. Toaleta Ilonei, perfect mulată, cu umerii goi şi adînc decoltată, era acoperită toată cu mărgele colorate, sclipitoare. Faţa ei plină, cu tenul alb, strălucind ca şi minusculele perle dintr-o cupă de şampanie, avea expresia calmă a unei femei care se ştie frumoasă.

— Un diavol, zise menajera admirativ, şi ieşi.

O chema Phrase. (Ca şi alte milioane de oameni de o seamă cu ea, pierduse din pricina inflaţiei tot ceea ce agonisise zeci de ani.)

Michael — îmbrăcase doar pentru a doua oară smochingul, cu care fusese cu zece ani în urmă la operă cu Lisa — spuse zîmbind Ilonei :

— Phrase te iubeşte.

Ea pricepu şi îşi lipi obrazul de obrazul lui.

— E bine că mă iubeşti.

Văzură o piesă politică, de Ernst Toller, care ieşise din închisoare. În vremea aceea se jucau la mai multe teatre piese politice. Tinerii dramaturgi, inspiraţi de evenimentele marilor prefaceri din Rusia, pledau de pe scenă pentru revoluţia socială. Era o luptă fără perspectivă, în van, împotriva reacţiunii temeinic consolidată şi care, devenind tot mai puternică, nici măcar nu mai era interesată să interzică aceste strigăte expresioniste de protest. [1]

[1] Se referă la curentul artistic care a luat naştere la începutul secolului al XX-lea, ca protest împotriva ordinii şi culturii burgheze din epoca wilhelmiană. În Germania, îndeosebi între 1910—1925, expresionismul a jucat un rol important în dezvoltarea literară şi artistică.

Atunci cînd o replică era rostită cu reală simţire, Ilona, plină de admiraţie, căuta mîna lui Michael. Sesiza orice vibraţie sufletească. Conţinutul piesei politice părea că n-o interesează ; doar jocul.

După teatru se plimbară pe Kurfürstendamm. Era o noapte frumoasă. În ciuda teoriei sale, că actele de milostenie frînează îmbunătăţirea condiţiilor sociale, Michael nu putea trece pe lîngă un cerşetor, fără a-i da ceva. Cînd încetini pasul şi se opri o clipă înaintea unui moşneag cu orbitele goale, proptit într-o rînă de un gard, cu pălăria în mîna întinsă, Ilona îşi duse lornionul la ochi şi-l privi plină de interes. Cu acelaşi interes examinase şi o femeie împopoţonată care tocmai trecuse, la gît cu o bijuterie de vreo sută de mii de mărci. Pentru ea, cerşetorii şi vitrinele ambulante de bijuterii nu păreau să fie nimic altceva decît nişte fapte de viaţă, iar asupra cauzei care le genera nu simţea nevoia să reflecteze. Şi totuşi, în urmă cu cîteva zile, la vestea morţii lui Lenin, izbucnise în plîns şi spusese cu emoţie : „Inima lui era cu adevărat de partea săracilor. A fost un om bun."

— Nu mergem la mine ? întrebă ea, zîmbind şăgalnic. Phrase trebuie să ne facă o cafea. Îşi dădu capul pe spate. Trebuie !

„Poftim de vezi cu cîtă inocenţă mă invită în miez de noapte în locuinţa ei !" gîndi Michael, la fel de mirat ca şi în alte rînduri, că în ciuda atîtor contradicţii ce clocoteau în fiinţa Ilonei, aceasta îşi păstrase totuşi firescul. Începu să

spere că pînă la urmă totul se va lămuri şi se va sfîrşi cu bine.

Locuinţa ei se afla în Lützowplatz. Phrase, nemulţumită că trebuia să facă la miezul nopţii cafele, clătină din cap, aruncîndu-le o privire dojenitoare. Relaţiile dintre ea şi Ilona erau acelea dintre o fiică tot mai încăpăţînată cu trecerea anilor şi o mamă plină de dragoste neputincioasă. Vădit revoltată de prezenţa unui bărbat străin, la o oră atît de tîrzie, ea le servi tăcută coniacul şi cafeaua şi se duse la culcare.

Faţa Ilonei exprima fără nici un ascunziş satisfacţia copilărească de a-şi fi impus voinţa. Şi totuşi, această fiinţă fabuloasă, ca din basme, cu nenumărate faţete, care îi ajungea lui Michael numai pînă la umeri, trăda în fiecare reacţie şi în fiecare mişcare, comportamentul pe care o femeie ori îl are, ori nu-l are. Această trăsătură i se părea deosebit de fermecătoare la ea, care era atît de micuţă. Ceva din felul ei de a fi îi amintea totodată de Sophie, pe vremea cînd aceasta mai era castă încă, deşi ştia că Ilona e măritată de vreo patru ani. „E o fiinţă complicată."

Tînăra femeie se întinse pe canapea. Întocmai ca o mică sălbăticiune, care se simte adăpostită în bîrlogu-i din pădure, îşi căută îndelung poziţia cea mai comodă şi, în cele din urmă, cu genunchii îndoiţi, îşi adînci satisfăcută obrazul în pernă.

Sprijinit de perete, Michael stătea cu paharul de coniac în mînă. Îi despărţea întreaga lăţime

a încăperii. Își spuse: „Între ea și mine nu se află numai acești cinci metri, ci și ghețari și abisuri".

Cu pleoapele coborîte Ilona întrebă:

— De ce mă iubești? De ce?

Tăcut, străbătu cei cinci metri și se așeză în arcul strălucitor desenat de pîntecele și coapsele ei. Mîngîindu-i părul, spuse bine dispus:

— Fiindcă îmi place vîrful nasului tău... Și tu? De ce?

— Pentru că...

Rostise asta cu atîta dulceață, încît spusese totul.

Se bucurară din plin de simțămîntul de a fi una și aceeași ființă. Tăcură nemișcați.

După respirația Ilonei, își dădu seama că adormise. Desprinse pe fața femeii o fericire deplină și își dori să fie cuprins în visul ei. Îndrăgostit, gîndi: „Cel care n-a vegheat somnul iubitei, încă n-a aflat ce minunată-i viața".

Pleoapele ei palpitînde se deschiseră. Reîntoarsă din vis, îi întinse buzele. „E ea, cea adevărată", gîndi Michael sărutînd-o, și apoi nu mai gîndi la nimic.

În vis, ea pășise peste puntea ce-i despărțea, iar acum, trezită, o făcea în mod conștient. Își regăsise propria-i ființă.

În timp ce se îndrepta spre casă, prin Lützowplatz, încă pustiu de lume, soarele se și ivise și păsările ciripeau. Era adînc mișcat de fericire. Și nu mai era singur.

În ziua următoare, Ilona plecă la Varșovia, să-și vadă mama.

VI

MICHAEL nu mai ieșea seara în oraș; imaginea Ilonei îl țintuia la masa de lucru și stăruia în mintea lui în timp ce scria. Munci în fiece zi cîte cincisprezece ceasuri, pînă ce *Cvartetul vocal bărbătesc din Ochsenfurt,* cel mai scurt roman al său, fu gata.

În acest răstimp de trudă, de un an și jumătate, Michael ajunsese la convingerea că în secolul al XX-lea — secolul vitezei — orice temă de roman poate fi tratată măiestrit pe 300—400 pagini, dacă scriitorul izbutește — într-un limbaj clar și direct și folosind cele mai potrivite cuvinte — să zugrăvească numai esențialul cadrului în care se desfășoară acțiunea și situațiile, numai elementele caracteristice ale personajelor și totuși narațiunea să curgă ca un fluviu liniștit, ale cărui ape să adună ca de la sine. În acest fel, realitatea — nou creată de autor — din care nu existase mai înainte nici un element, i-ar apărea cititorului tot atît de adevărată, ca și realitatea însăși. Un roman scris în acest fel ar putea conține incomparabil mai mult material de viață și destine omenești decît un roman pe aceeași temă, extins la trei volume. În afară de asta, ar capta în mai mare măsură interesul cititorului. Numai că romanul concis pretinde totodată incomparabil mai multă dăruire de sine și

muncă, decît unul voluminos. Romancierul care ar renunța în acest mod spartanic la o mare parte din material și totuși la nimic ar fi îndrituit să-l invidieze pînă și pe un muncitor din mină.

Plecă la Leipzig și duse manuscrisul editorului său, Kippenberg. Înapoindu-se la hotel — era o dimineață limpede și însorită — voia tocmai să străbată Kirchplatz, cînd, deodată, auzi cîntul suav al unui cor de îngeri, ce părea să coboare din înaltul cerului și nu putea veni decît din ceruri. Intră în biserică. În afară de el, nu mai părea să fie nimeni. Întocmai ca în tablourile pe teme religioase ale vechilor maeștri, raze de soare — ca niște uriașe lame de ferăstrău — străpungeau pieziș întregul naos. Corul de băieți, care cînta un motet de Bach, nu se zărea — cîntul părea să se desprindă din înaltul boltei. Se așeză și ascultă furat, zguduit pînă în străfundul ființei sale și i se păru că se află în sala de concert din München, unde auzise pentru prima oară în viață o simfonie de Beethoven. Își aminti: „Oare muzica asta a fost creată de un om ? Dacă e așa, atunci și un credincios poate să devină necredincios, înțelegînd că în afară de om nu există nici un creator."

În seara următoare se afla cu Kippenberg la biroul acestuia, cu manuscrisul dinainte. I-l împinse peste masă, în timp ce editorul îi împinse cecul pe care se afla o cifră de ordinul zecilor de mii. Partea financiară a afacerii era încheiată. Faptul că nu scrisese nici o scenă, nici o propoziţiune sau că nu modificase nimic cu gîndul la bani și că primea totuși bani pentru acest roman, îl umplu de satisfacție.

Kippenberg scosese din pivniță o sticlă de vin de Mosela. Cînd paharele fură umplute, zise că Michael a folosit într-un loc cuvîntul „popou". Propunea înlocuirea lui cu „fund". Michael tăie cuvîntul „popou" și scrise „fund". Și apoi, la un pahar de Mosela, pasionatul editor și Michael discutară despre poezia germană. Fu o seară minunată.

Cîteva zile mai tîrziu, Ilona se înapoie de la Varșovia însoțită de maică-sa, care era găzduită la Berlin de niște vechi prieteni. Se înapoiase și soțul Ilonei. Nu intentase acțiunea de divorț. Michael știa că de cîțiva ani hotărîseră, în mai multe rînduri să se despartă, dar că nu trecuseră la fapte. Nu cunoștea motivele, deoarece Ilona nu vorbise niciodată despre căsnicia ei și-i spusese doar întîmplător cîteva cuvinte despre soțul său, cuvinte pline de tact, de stimă. Că nici ea încă nu era decisă să facă acest pas serios, asta o înțelese Michael de abia mai tîrziu. Dar avea de pe acum o vagă bănuială și instinctul îi spunea că nu trebuie să lupte pentru a o cuceri pe această femeie, deoarece între ei nu va putea niciodată rezulta o legătură trainică, dacă Ilona nu va fi venit alături de el absolut din proprie inițiativă. Un magnet, ori are suficientă putere de atracție, ori n-o are.

O invită la prînz împreună cu mama. Fata din casă, o fire liniștită, care începuse încă de la ora opt dimineața să pregătească mîncarea și pusese masa cu deosebită grijă — cumpărînd pînă și flori — îl privi oarecum speriată cu căutătura ei de animal nevinovat, întrebîndu-l doar din

ochi dacă a făcut totul cum trebuia. Îşi pusese o rochiţă drăguţă din stambă. Michael observă abia acum că se subţiase mult şi căpătase un ten impecabil şi strălucitor. În cei trei ani scurşi, devenise o fată drăgălaşă. I-o spuse. Nimic nu tresări pe faţa-i veşnic prietenoasă, doar privirea blîndă, ca de animal, grăia. Michael îşi zise : „Ce soţie bună ar putea fi. Liniştită. Cu copii sănătoşi."

Mama Ilonei — care avea doar vreo cincizeci de ani — îi întinse lui Michael o mînă subţire, bătrînă, fără vlagă, exact ca şi fiică-sa. Era micuţă şi delicată. Chipul frumos modelat era ofilit şi urîţit prin ochii bazedovieni. Părea că înlăuntrul ei se mişcă neîntrerupt un motor, pricinuindu-i tremurul abia perceptibil de pe faţă. Din felul în care se uita la Ilona, Michael îşi dete seama că în viaţa ei nu exista nimic altceva decît dragostea pentru acest copil.

Trecură în sufragerie. Mama aranja într-una cîte ceva la bluza fără cusur a Ilonei şi în timp ce aceasta inspecta cu lornionul masa pusă, continuă să o tot aranjeze, aruncîndu-i cînd şi cînd cîte o scurtă privire speriată. Michael gîndi : „Îşi vîră cu de-a sila dragostea şi acolo unde dragostea n-are ce căuta".

În timpul mesei, la fiecare gest, la fiecare neglijenţă, mama avea de făcut cîte o observaţie unei fetiţe de opt ani, care de fapt era o femeie căsătorită de patru ani : ba că Ilona, care mînca supa într-o ţinută exemplară, ar trebui să tragă farfuria mai aproape, căci astfel ar sta mai drept ; a sta atît de încovoiată e cît se poate de

dăunător sănătăţii, şi în nici un caz frumos. Ba că n-ar trebui să-şi pună atît de mult ruj pe buze, fiindcă se pătează şervetul. Ba că ar trebui să taie carnea în bucăţi mai mărunte şi să le mestece cu grijă, altfel o să se îmbolnăvească de stomac. Cît dură prînzul, automatul criticizant se roti neîncetat înlăuntrul mamei. Cînd şi cînd, conştiinţa ei — care nu se putea autoînşela — o silea să arunce acele scurte priviri speriate, ce păreau a spune victimei cicălite pînă în măduva oaselor : „Ştiu că e o crimă ; dar nu pot altminteri".

La început, toate astea îl amuzară pe Michael. Cînd văzu însă că drăgăstoasele observaţii critice acţionau asupra Ilonei ca nişte lovituri pe o rană deschisă, căzu pe gînduri. De fiecare dată, buzele ei tremurătoare se răsfrîngeau aşa cum se răsfrîng la un copil certat pe nedrept, exact ca şi atunci cînd i se păruse că Michael socoate că n-are o gură frumoasă, ci una prea mare. Îşi spuse consternat : „Nu e de mirare că se consideră în permanenţă atacată, chiar şi atunci cînd nimeni n-o atacă. Un copil sensibil, care e cicălit în acest chip de dimineaţă şi pînă seara, ani şi ani de-a rîndul, fireşte că devine un om cuprins de nesiguranţă, fără putinţă de a-şi găsi echilibrul."

Dintr-o relatare a mamei despre maică-sa, Michael pricepu că şi faţă de ea fusese săvîrşită aceeaşi crimă în ce priveşte educaţia. Gîndi : „Se pare că şi păcatele părinţilor care îşi educă greşit copiii se răzbună pînă într-a treia şi a patra spiţă". Dar el va rupe acest lanţ distru-

gător, căci ştie acum prin ce şi-a pierdut Ilona echilibrul lăuntric şi asta îl va ajuta s-o elibereze de toţi monştrii psihici şi s-o readucă în miezul fiinţei sale. Fu un prînz de neuitat.

La plecare, Ilona îi întinse lui Michael o mînă fără vlagă ; era crispată şi închisă în sine. Stăpînită de un neputincios amestec de dragoste şi ură, privea prin lornion la faţa tremurătoare şi ofilită a mamei şi, mută, plecă împreună cu ea.

Michael rămase cîteva clipe cu ochii aţintiţi pe tăblia goală a mesei sale de lucru. Ca întotdeauna cînd abia apucase să termine o carte, mai era încă stăpînit de frigurile creaţiei şi setos să înceapă imediat o nouă lucrare. Ştia din experienţă că dacă nu pornea îndată, se va desprinde treptat, că se va face în el un gol şi, prin aceasta, o pauză de lucru, a cărei durată nu era de prevăzut.

Se simţea în puteri şi ar fi lucrat şi zece ore pe zi. Dar nici una din temele la care gîndise nu-l fascina într-atît, încît să-l hotărască a duce iar pe umeri crucea multiubită. Îşi irosi vremea zadarnic, luni şi luni trecură, un timp preţios, pierdut pentru opera vieţii sale, pentru care o viaţă de om îi părea oricum prea scurtă. Sufletul îi era pustiu. Era o stare odioasă.

Se scurseseră astfel trei sferturi de an cînd, într-o bună zi, la Cafeneaua Romanică citi în ziar o notiţă care îl ului :

NU SE VĂZUSERĂ NICIODATĂ PÎNĂ ATUNCI

La Spandau, un fost prizonier de război în Rusia a fost condamnat la şase luni închisoare, deoarece a încercat să o convingă pe soţia unui tovarăş de arme — căzut prizonier o dată cu el — că ar fi soţul ei care, din eroare, fusese dat mort.

Această informaţie judiciară pătrunse în conştiinţa neavizată a lui Michael, îl afectă şi declanşă cu iuţeala fulgerului o imagine ce dispăru tot ca un fulger — un peisaj străin pe care nu-l văzuse niciodată. Simţi că i se pune un nod în gît. Nu înţelegea de ce îl impresionase atît de mult această notă, încît dintr-o dată să nu mai vadă şi să nu mai audă nimic în jurul său. Viziuni nedesluşite, pe care nu le putea fixa, apărură fugar, în lanţ, şi dispărură.

Abia după un şir de minute fu iarăşi în stare să gîndească. „Dar e imposibil ca acest caz să se fi petrecut întocmai. Cei doi doar nu s-au întîlnit niciodată, iar dacă femeia l-ar fi cunoscut dinainte pe acest bărbat, atunci de abia omul n-ar fi putut presupune că-l va crede soţul ei. Numai un bolnav mintal şi-ar fi putut închipui una ca asta. Această notă e o pură născocire şi încă una idioată."

Întoarse pagina, fără să se mai gîndească la nota aceea şi începu să citească un articol economic. Frazele şi tabelele cu cifre se înceţoşară. „Şi dacă bărbatul o fi iubit-o pe această femeie ? Se ştie doar, că celui care iubeşte i se poate părea posibil chiar şi imposibilul. Da, însă nu putea s-o fi iubit — o femeie pe care nu o văzuse vreodată."

Se strădui să citească articolul economic, dar nu pricepu nimic, capul nu-i mai lucra. Sufletul îi era încă inundat de acel val dogorîtor şi în-

cerca zadarnic să reconstituie imaginile fugare de mai înainte. Fără să-şi fi plătit cafeaua ieşi din cafenea şi o luă agale în jos pe Tauentzienstrasse.

„Un bărbat iubeşte o femeie, pe care n-a văzut-o niciodată." Această idee se înfipse în creierul său şi se ţinu scai de el. Cu ochii la oameni şi vitrine, de fapt nu vedea. Dintr-o dată, Tauentzienstrasse îi apăru ca un peisaj pustiu de stepă, în care lucrau doi prizonieri de război.

— Bună ziua, zise el absent unui cunoscut care trecu salutîndu-l, şi repetă ca un automat fraza: Un bărbat iubeşte o femeie pe care n-a văzut-o niciodată.

Peisajul de stepă se aşterne în faţa lui, pustiu, la o depărtare de nedesluşit. Cei doi prizonieri care se zăresc, mici ca două musculiţe, îşi vorbesc.

Abia acum începe Michael să chibzuiască. „Dacă unul dintre ei, mistuit de dor, vorbeşte în această mare singurătate — ani de-a rîndul şi zi de zi — despre soţia lui, cum arată, cum este, povesteşte totul despre ea, şi cele mai intime lucruri, totul, în sufletul celuilalt ar putea într-adevăr să se înfiripe imaginea ei şi să-l copleşească în asemenea măsură, încît s-o iubească pe această femeie pe care n-a văzut-o niciodată şi să ajungă, în această dragoste nebunească, să creadă pînă la urmă că ar fi soţul ei."

Înflăcărat, Michael plăsmui în continuare: „Îndrăgostitul se întoarce din prizonierat. Ştie unde locuieşte femeia. Ştie cum e zugrăvit palierul, cunoaşte fiecare mobilă din bucătăria care slujeşte totodată şi drept cameră de locuit, ştie unde stă sobiţa şi unde patul; că arzătorul cu gaze

şuieră; că vătraiul are un mîner de alamă şi femeia trei aluniţe cafenii pe trup şi unde anume, căci tovarăşul mistuit de dor îi povestise totul. Copleşit de simţămintele sale, intră în casă şi îi dă ziua bună de parcă ar fi soţul ei... Iar femeia?"

Stătea în faţa unei vitrine şi privea la nişte ghete pe care nu le vedea. „Judecata îi spune că el o minte. Dar sentimentul lui nu minte. Dacă nu raţionează, simte şi ea la fel şi ceea ce simţi nu-i minciună... După un an, soţul se întoarce."

Merse alene mai departe: „Ar putea să se nască de aci povestea unei iubiri, căreia îi stau în cale cele mai grele piedici, o poveste minunată, în care şi ceea ce pare imposibil devine posibil şi se împlineşte, datorită dragostei".

Dezlănţuit, Michael purtă cu sine peisajul solitar de stepă cu cei doi prizonieri de război în timp ce străbătu Nürnbergerstrasse şi coborî cele trei trepte de piatră ale micuţei cafenele unde avea întîlnire cu Ilona la ora şase. Era de abia ora patru. În răstimp de două ore scrise pe un şervet de hîrtie prima frază din *Karl şi Anna*:

> Departe, departe, deasupra orizontului boltit al stepei, la hotarul dintre Europa şi Asia, se ivi, mai mic decît o pasăre cîntătoare, un punct ce se apropia de doi bărbaţi — cu cea mai mare viteză de zbor, şi totuşi părea să stea nemişcat în îndepărtata zare albastră, atît de copleşitoare în imensitatea lor erau aci cerul şi pămîntul.

Nu se mai gîndi la nota judiciară, care îi servise doar ca scînteie, ca și fitilul de aprindere ce declanșează explozia dinamitei. Dar *Karl și Anna* nu s-ar fi născut, dacă Michael n-ar fi citit în ziar notița de cîteva rînduri.

Ilona veni să-l ia. În cele nouă luni, în care el nu fusese în stare să lucreze, se văzuseră zilnic — doi îndrăgostiți, ce voiau să se căsătorească repede, cît mai repede cu putință. Soțul ei se afla din nou la Paris și de astă dată ea fu informată de avocat că intentase acțiunea de divorț.

Consecințele războiului pierdut nu se mai simțeau. Situația economică n-ar fi putut fi mai bună, nici dacă Germania ar fi cîștigat războiul. Sume uriașe de capital particular american fură „pompate" în țară. (Între 1925 și 1929, treizeci de miliarde.) Pînă și oricare oraș german putea să obțină un împrumut american. Producția de oțel — barometrul unei țări industriale — și exportul de produse finite erau considerabil mai crescute decît înainte de război. Cele treizeci de miliarde acționau de sus în jos, pe verticală, asupra întregului popor.

O Germanie nouă răsărise din cenușă. Un fel de basm al cenușăresei devenise realitate pentru o întreagă națiune.

Acea perioadă era o dovadă a faptului că puterea și ascensiunea economică fertilizează și creația intelectuală și artistică. Chiar și pictorul începător nu mai flămînzea ; picta, și chiar și vindea. Diverși mecenați îi însoreau existența. Producția de cărți era mai mare ca oricînd. Noua orientare expresionistă, născută în Germania, influența creația poetică europeană. Teatrele, opera, sălile de concert erau arhipline. Artiști din Europa, veniți la Berlin, de la Paris, de la Londra și Roma, erau încîntați și nu mai voiau să plece. Atmosfera Berlinului era încărcată cu electricitate. Multe lucruri îi aminteau lui Michael de timpurile de dinainte de război, cînd sosise și el de la München la Berlin. Curentul care mîna viața devenise însă acum incomparabil mai larg și mai adînc și mîna cu el o viață frumoasă, viguroasă. Michael și prietenii lui erau conștienți de acest prezent plin de roade și își spuneau unul altuia : „Ce bine ne merge !"

În decurs de nouă luni, Michael desăvîrși *Karl și Anna,* o nuvelă tradusă apoi în toate limbile europene și chiar și în ebraică, idiș, rusă, *basic english* [1] și într-un dialect indian. Succesul de răsunet mondial al cărții coincise în timp cu căsătoria Ilonei cu Michael : primăvara timpurie a anului 1928.

La scurtă vreme după cununie, pe cînd se afla într-un magazin de marochinărie de pe Tauentzienstrasse ca să-i cumpere Ilonei o poșetă, lui Michael îi fu dat să trăiască o întîmplare care-l mișcă. Ochii vînzătoarei trupeșe — pe-al cărei bust impunător, aproape la orizontală, se ținea un nasture de sidef descusut, ce nu reușea să cadă — prinseră a străluci, cînd spuse :

— Nu-i așa că sînteți domnul Vierkant ? V-am văzut fotografia în ziar. Știți că soțul meu și cu mine vă datorăm fericirea noastră ?

[1] Formă simplificată a limbii engleze alcătuită dintr-un număr restrîns de cuvinte (850).

— Mie, cum aşa ?

— Da, dumneavoastră. Am citit împreună *Karl şi Anna* şi drept urmare ne-am hotărît să ne căsătorim. Sîntem foarte fericiţi !

Michael nu putu să ascundă bucuria ce-l cuprinsese, bucuria că o scriere a lui intervenise direct în viaţa oamenilor. Îşi aminti că, pe cînd avea vreo douăzeci şi trei de ani, trăise o întîmplare asemănătoare, la München. El şi Henry, tînărul francez, merseseră pe Ludwigstrasse în urma unei perechi şi, plini de tinerească voie bună, fredonaseră un cîntec. Domnul elegant — în frac şi cilindru — strînsese discret braţul soţiei sale. Abia cînd îi depăşiră, Michael văzu că bărbatul era Frank Wedekind [1], care scrisese textul acelui cîntec şi se trudea în zadar să-şi ascundă bucuria.

(Că o carte poate influenţa direct viaţa, fie în chip tragic, fie în chip fericit, Michael o aflase mai demult. Tulburată de lectura nuvelei *Temeiul*, o operă gravă scrisă de Michael împotriva pedepsei cu moartea, o rusoaică — studentă — se sinucisese în camera ei din Rankerstrasse. Ceva mai înainte un deputat socialist dintr-o ţară răsăriteană îi scrisese lui Michael că în timpul unei expuneri făcute în parlament, privitor la legea pentru desfiinţarea pedepsei cu moartea, se referise de cîteva ori în cuvîntul său la cartea *Temeiul*. Pedeapsa cu moartea fusese desfiinţată şi, trebuie admis că şi cartea lui contribuise la aceasta.)

[1] *Frank Wedekind* (1864—1918), scriitor şi actor german, precursor al expresionismului.

Michael scrise piesa de teatru *Karl şi Anna* în trei săptămîni. Construcţia impecabilă a frazelor din proza sa şi punerea esenţialului, scos în evidenţă în chipul cel mai plastic, la unicul loc cuvenit, era pentru Michael încă şi acum o trudă la fel de obositoare, ca şi la începuturile carierei sale de scriitor ; în schimb, replicile scurte izvorîseră din sentiment şi închipuire, aşternîndu-se ca de la sine pe hîrtie.

Chiar şi cîntărirea, pe bază afectivă, a secundei scenice, care poate fi de zece ori mai lungă decît secunda ceasornicului, îi reuşi fără nici o trudă. În timp ce scria, vedea neîncetat scena, intrarea şi ieşirea din scenă a personajelor, gesturile şi mimica lor. Îşi spunea necontenit că, deoarece fiecare scenă în sine trebuie să ducă acţiunea mai departe şi să sporească tensiunea pentru scena următoare, ea pierde din efectul dramatic dacă durează chiar şi numai cîteva secunde în plus sau conţine o replică de prisos. Dramatizarea nuvelei *Karl şi Anna* fu pentru Michael o experienţă răscolitoare.

Pe cînd scria piesa, Michael descoperi că şi după cîte o scenă enervantă cu Ilona, era în stare să dea totul în lături şi să lucreze mai departe. În cele nouă luni dinaintea căsătoriei, răstimp în care se văzuseră zilnic, se iscaseră, tot zilnic, stări de tensiune iritante şi, uneori fără nici un motiv, ca din senin, chiar certuri serioase. Michael îşi spuse că nu e bine să cedeze de fiecare dată, pentru că altminteri, acest mod distrugător al convieţuirii lor va fi considerat pînă la urmă de amîndoi ca un fapt dat, imuabil, şi deci fără vreo speranţă ca lucrurile să se

mai poată vreodată îndrepta. Dar atunci cînd Michael nu ceda, se pornea un război otrăvit, apăsător, care putea să dăinuie zile în şir ; adeseori, ţinea însă chiar şi atunci cînd el ceda. Se întrebă dacă, oricum, Ilona mai e în stare să-i lase măcar posibilitatea de a ceda pentru a restabili pacea, ea, care nu putea trăi decît în vrăjmăşie — aşa cum apucase încă din copilărie — alături de cicălitoarea ei mamă. Stăpînindu-şi uneori mînia ce sta să izbucnească la iscarea vreunei scene, Michael exploda în schimb mai tîrziu — într-un moment nepotrivit, cu totul nejustificat, dîndu-i astfel cîştig de cauză Ilonei. Şi tocmai în situaţii de felul acesta, cînd el era nedrept, ea devenea triumfător-afectuoasă şi blîndă. Nedreptatea săvîrşită împotrivă-i, Ilona o primea bucuroasă şi plină de satisfacţie, ca pe un dar preţios.

Michael nu putea trăi în vrăjmăşie. Era cu desăvîrşire descumpănit. Scenele ce se înşiruiau ca nişte perle otrăvite îi zdruncinau echilibrul sufletesc. Se hotărîse să divorţeze, cînd Ilona îi împărtăşi că aşteaptă un copil. Această veste îl împinse din nou către ea.

În iarna anului 1928, Ilona — acum într-un stadiu avansat al sarcinei — merse împreună cu Michael la „Berliner Staatstheater“ la premiera piesei *Karl şi Anna.* Spectacolul fusese pus în scenă cu deosebită grijă de Erich Engel, un tînăr regizor cu o deosebită capacitate de pătrundere. Käthe Dorsch o juca pe Anna, Oskar Homolka pe Karl, Heinrich George pe Richard — soţul Annei.

Michael, care văzuse de atîtea ori cum la premieră autorii sînt stăpîniţi de emoţii cumplite, privea cu interes, de sus din lojă, toaletele şi fracurile din stal, pe deplin liniştit, de parcă ceea ce urma să se petreacă nu l-ar fi privit în mai mare măsură decît pe oricare alt spectator. Că această stare de calm şi siguranţă se datora unei recrudescenţe a grandomaniei lui salvatoare, înţelese abia cîteva zile mai tîrziu.

În sfîrşit, cortina se ridică, publicul de premiere berlinez — primejdios de sever în materie de critică — se linişti şi lui Michael îi fu dat să audă cum în liniştea absorbitoare a sălii ticsite erau rostite cuvinte scrise de el. Abia acum îşi dădu seama, fără falsă modestie, că era cineva şi gîndi : „Trebuie să-ţi dai importanţă, altfel nu izbuteşti să scrii“.

Spectacolul pregătit cu grijă se desfăşură ca şi cum piesa s-ar fi jucat de la sine. Multe detalii avură efectul pe care Michael sperase că-l vor avea. Dar scrisoarea lui Richard, prin care perechea de mari şi simpli îndrăgostiţi află că el trăieşte şi se va întoarce, şi că îi poartă Annei lui o dragoste neştirbită, avu un efect la care Michael nici măcar nu visase. În timp ce-i citea Annei scrisoarea fatală, pe obrajii lui Homolka şiroiau lacrimi, iar liniştea sălii se transformă într-o linişte de tumultoasă zguduire lăuntrică.

Piesa reţinu atenţia clipă de clipă şi reuşi să amplifice necontenit tensiunea sufletească, pînă la căderea cortinei.

Criticul dramatic cel mai de seamă al Germaniei, care publicase în 1914 poezia războinică *Fiecare pas pe meterez, un englez, / Nencetat retez*

un francez, / Vin de hac oricărui rusnac, scrise în cronica sa, ca de obicei originală cu orice preţ : „Ceea ce este mai valoros la *Karl şi Anna* e un ţipăt al Käthei Dorsch".

(Piesa fu jucată în fiecare oraş din Germania în care exista un teatru şi în principalele capitale din lume.)

Cîteva zile după premieră, Michael începu să scrie un nou roman, inspirat de un sentiment ce se născuse pentru prima oară în sufletul lui la vîrsta de doisprezece ani, cînd citise o istorioară din literatura pornografică. Fata de pe coperta viu colorată a broşurii de zece pfenigi, în pielea goală — un copil din flori — i se păruse minunată puştiului de doisprezece ani. Ea cutreieră multe ţări, ajunge la Roma şi devine în cele din urmă papesă. Ori de cîte ori îşi amintea de această poveste de proastă calitate — chiar şi după decenii — se trezea în el acelaşi sentiment. Acesta era, deşi în povestea în cauză nu fusese nici urmă de iubire incestuoasă, identic cu sentimentul care îl determină să scrie romanul *Frate şi soră.* Nu avea nici o explicaţie pentru acest fapt şi nici n-o căuta.

Pe Konstantin, principalul personaj masculin, Michael îl învesti cu unele calităţi de-ale sale, mult idealizate. Pe frumoasa Lydia o creă din neantul populat, de unde poetul îşi făureşte eroii săi ideali. Din experienţa sa de meşteşugar al scrisului, Michael ştia că o dragoste mare nu poate fi zugrăvită convingător, decît dacă se loveşte de puternice împotriviri. Konstantin şi Lydia află abia după căsătoria lor că sînt fraţi, născuţi din aceeaşi mamă. În timp ce scria romanul, nici Michael însuşi nu ştiu de la început dacă dragostea poate învinge această piedică neînchipuit de cumplită. Era pe cale să exploreze un tărîm cu desăvîrşire necunoscut. În timpul muncii de creaţie îi urmări pas cu pas pe cei doi îndrăgostiţi, analizîndu-i şi identificîndu-se cu simţămintele lor.

La 24 februarie 1929, Ilona născu un băiat, pe care îl botezară Andreas. Naşterea fusese foarte grea. Michael stătuse la picioarele patului şi privi cutremurat obrazul ei, verde-negricios, pătat şi răvăşit. Părul încleiat de sudoare era lipit pe frunte, buzele învineţite şi întredeschise tremurau la fiecare respiraţie. Acum, nimic nu-l mai poate despărţi de Ilona !

Zece zile mai tîrziu, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic, faţa Ilonei avea din nou scînteierea minusculelor perle de şampanie turnată într-o cupă.

Michael îşi spuse că ceea ce el şi simţămintele sale nu izbutiseră să realizeze va izbuti acest măreţ fenomen al naturii. Soţia lui purtase în pîntece un copil, îl hrănise cu sîngele ei şi îl născuse în chinuri ; un copil sănătos. E o realizare, o mare realizare, de care va fi mîndră, şi pe drept. Acum, nesiguranţa nu mai poate găsi nici un punct vulnerabil în fiinţa ei. Acum, se va împăca desigur cu sine şi va avea încredere în ea.

Michael trebui să constate însă că monştrii psihici născuţi din traumatizările suferite în copilărie pot fi mai puternici decît îndrituirea cîştigată în chinuri, de a avea încredere în sine. Ilona nu putea încheia pace cu ea însăşi şi de aceea nici cu Michael. Ca şi mai înainte, at-

mosfera căminului era otrăvită de neînțelegeri ce puteau izbucni la o simplă privire a lui, la un cuvînt bineintenționat, dar prin care ei i se păruse că a fost criticată și atacată. Michael pierdu orice speranță. Conchise : „O cheie potrivită pentru această cetate nu există".

În ceasurile luminoase, Ilona avea un farmec al ei. Era o ființă nobilă, incapabilă să facă vreun rău. Dar a trăi cu ea în înțelegere nu era posibil. Michael renunță. Conviețuiră mai departe în aceeași casă, sufletește despărțiți, mergînd fiecare pe drumul său. Aceasta fu prima înfrîngere serioasă din viața lui.

Ca scriitor prinsese teren solid prin munca sa de-a lungul a douăzeci de ani. Cărțile îi apăruseră în toate limbile europene, cu bani ploua din toate colțurile cerului și fusese ales chiar și membru al Academiei.

În timp ce crea romanul *Frate și soră,* Michael se zăvorî din nou într-un turn de nepătruns și, fără a-și menaja propria-i persoană și dispoziția sa sufletească de moment, scrise zi de zi minimul stabilit, adică o pagină și — cînd mergea bine — cîteva propozițiuni în plus. În fiecare zi se ducea apoi pentru o jumătate de ceas la Cafeneaua Romanică, din atașament pentru vremea cînd făcea parte din boemă, dar și din pricina lui John Höxter, care își încasa zilnic renta — două mărci pentru morfină — și era mînios dacă Michael nu apărea la timp.

Într-o zi, pe cînd ieșea din cafenea — după ce John Höxter rostise ca de obicei în schimbul celor două mărci cele cinci cuvinte despre starea vremii, și, ca de obicei, se ridicase după o clipă

și dispăruse — un bărbat, numai zîmbet, cu mîna întinsă, veni cu pași mari spre Michael. Era Johannes Wohl, Oscar Wilde al Germaniei. Avea încă și acum aceleași plete, cu părul dat spre spate, dar rărit, ceea ce îi avantaja fruntea înaltă. Frumoasa lui gură era, ca și odinioară, plină de prospețime.

Michael își aminti îndată cum, la douăzeci și trei de ani, băiețandru neștiutor, se trăsese instinctiv înapoi, îngrozit, cînd Oscar Wilde îi cuprinsese umerii, în Cafeneaua Stephanie, spunînd: „Te-ai făcut frumos !" Bucuros de această revedere după douăzeci de ani, îl întrebă pe Wohl cu ce se ocupă și cum îi merge.

— Bine, îmi merge bine. Sînt căsătorit. Soția mea e învățătoare. Avem patru copii.

Scoase din portofel un ziar vechi, rupt la îndoituri și îi arătă lui Michael eseul său despre Stefan George. Acestei pasiuni din tinerețe îi rămăsese credincios.

Întîlnirea îl determină pe Michael ca, în drum spre casă, să arunce o lungă privire retrospectivă — pînă la „ultima bancă" din clasa sugrumată de spaimă a învățătorului Dürr. Gîndi cu melancolie : „Un mare scriitor, unul dintre cei cu adevărat mari, n-am devenit. N-am fost în stare. Dar am făcut ce-am putut și chiar și un pic mai mult. Amin."

În toamna anului 1929, Michael își termină romanul *Frate și soră.* Considera că, din punct de vedere al limbii, este cea mai izbutită carte a sa și își spuse că, pînă la urmă, tot a învățat să scrie.

Migălise şi de data aceasta fiecare pagină de cîte douăsprezece ori ; biroul fusese în permanenţă acoperit cu un noian de foi. Acum, biroul era gol, mort ca unul dintr-un magazin de mobile. Doar o scrisoare venită cu poşta de dimineaţă zăcea pe el. Redactorul de foiletoane al ziarului „Berliner Tageblatt“ adresase fiecărui scriitor german cunoscut întrebarea, care femeie îl ajutase mai mult în munca sa.

Perioada în care, cu ajutorul neasemuit de mare al Lisei, scrisese *Banda de hoţi* şi *Temeiul*, vremurile grele, frumoasele şi fericitele vremuri de neuitat, alături de ea, se depănară ca un film dinaintea ochilor săi. Îi ridică Lisei în scris un monument şi încheie prin cuvintele : „Lisa a fost evreică“. Cîteva zile mai tîrziu îşi citi răspunsul în ziar. Redactorul tăiase ultima propoziţiune : „Lisa a fost evreică“.

Michael se duse îndată în oraş. Theodor Wolf, conducătorul celui mai mare ziar german, ţinînd între buze un chiştoc — nu mai mare ca o unghie de jăratic — spuse zîmbind cu bonomie vizitatorului său indignat, că aşa ceva n-ar trebui, desigur, să se întîmple. Toată povestea îi părea însă fără importanţă. (Că redactorul paginii de foiletoane, discipol al redactorului-şef Theodor Wolf, evreu plin de omenie, era încă de pe atunci membru al partidului nazist, se află de abia în anul ciumat 1933. După o viaţă închinată muncii, Theodor Wolf muri într-un lagăr german de concentrare.)

Michael, care scrisese nuvela şi piesa *Karl şi Anna,* ca şi romanul *Frate şi soră* fără întrerupere, în lanţ, era epuizat şi avea nevoie de odihnă, întocmai ca un ogor, care după un şir de recolte anuale trebuie să se odihnească, pentru ca azotul necesar noilor culturi să se formeze din nou.

Citea mult. Citea şi din cărţile sale şi era cînd şi cînd plăcut surprins de cîte o propoziţiune, de aparenta uşurinţă cu care era formulat cîte un proces psihic greu de zugrăvit, doar într-o singură frază. Deoarece acum era un simplu cititor al acestor fraze şi sistemul său nervos nu mai era împovărat de trudnicul proces de creaţie, prin care izbutise să le dea în cele din urmă viaţă, în timpul lecturii fu cuprins de mai multe ori de teama că n-ar mai fi în stare să scrie aşa ca odinioară.

După ce citise o descriere de-a lui, făcu în gînd următoarea reflecţie profesională : „Descrierile lungi ale unor privelişti nu pot capta interesul cititorului. Romancierul care nu poate zugrăvi o privelişte într-o singură propoziţiune, atît de plastic, încît cititorul să o perceapă vizual şi olfactiv, ca şi cînd s-ar afla chiar în mijlocul ei, ar trebui să se hotărască de a nu mai descrie niciuna.“

Michael citi de la un capăt la altul romanul *Cvartetul vocal masculin din Ochsenfurt,* cea mai „frumoasă“ carte a sa, impresionat mai ales de figura Hannei, graţioasă ca un arc, mlădie, dar nu slabă, o arzătoare fiinţă exotică, o îmbinare de măsliniu şi roz, o fiinţă în care — în ciuda nevinovăţiei celor şaisprezece ani ai săi — mijesc toate elementele seducător-feminine ; dar, deşteaptă fiind şi cu o intuiţie pătrunzătoare, face o adevărată echilibristică pe muchia primejdiilor

legate de maturitatea ei precoce. Michael o crease pe Hanna din neant — ea fusese în vremea aceea idealul feminin după care tînjea. În timpul lecturii, zîmbind la adresa propriei sale persoane, își dădu seama că imaginea pe care și-o dorea în plăsmuiri de vise era încă și acum tot ea, Hanna, care nu exista în realitate.

Se scurseseră cîteva luni cînd, într-o bună zi, la Cafeneaua Romanică, fu lovit de trăsnetul realității : colo, la două mese depărtare, ședea Hanna.

Dacă ar fi zărit oricare alt personaj de roman pe care îl plăsmuise din neant, Michael ar fi fost probabil doar surprins și dornic să afle dacă și ca structură psihică este aidoma cu ființa creată de el. Întîmplarea, egală cu o minune, că plăsmuirea de vis, izvorîtă din ceea ce el își dorise ca bărbat, ședea acum vie în fața sa, îi tăie răsuflarea. De fapt, „întîlnirea" îi tăiase răsuflarea.

„Hanna" purta bascul alb așezat ștrengărește pe pletele negre ca pana corbului, care-i cădeau în bucle sclipitoare pînă pe umeri. Capul, modelat armonios, era mic, fețișoara delicată, măslinie, cu o tentă de roz, iar cînd îi mulțumi chelnerului cu un surîs, dezvăluindu-și dinții ca perlele din gura plină de tinerească prospețime și cam mare, ea imprimă spontan pînă și acestui zîmbet trăsătura șăgalnică din zestrea ei de viitoare femeie — o fată cu sînge iute, care se află de abia pe pragul vieții. Ceea ce îl impresionă însă pe Michael mai mult ca orice era expresia feței : putere de simțire, împletită cu umor și voioșie, iar în privire și în linia gurii, cu bu-

zele ei spirituale, o irezistibilă curiozitate de a cunoaște viața. Era cu adevărat Hanna.

Toți clienții din cafenea îi aruncară pe furiș priviri repetate și chiar chelnerul, care se ocupa de ea mai mult decît ar fi fost nevoie, păru să simtă că avea ceva deosebit. Pînă și îmbrăcămintea — un taior impecabil din postav roșu — făcea ca acest copil ocrotit al unor oameni înstăriți să producă o notă distinctă în cafeneaua de artiști, încețoșată de fumul țigărilor. Și apoi, deși în mijloc erau destule mese goale, ea se așezase la prima măsuță, chiar lîngă ușă, ca și cum ar fi intrat doar pentru cîteva minute. Nu se atinsese de cafea și nu-și scosese mănușile albe din piele de căprioară.

Michael simți cum, prin apariția ei, ceva sărbătoresc se descătușează în pieptul lui și fu învăluit de aceeași simțire gingașă ca și atunci, în urmă cu douăzeci de ani cînd, după noaptea petrecută pe o bancă în Tiergarten, încă ud de ploaie, o văzuse la Cafeneaua Vestului pentru prima oară pe Lisa. Ca și atunci, nu era nici fericire și nici suferință ; era aleasa hărăzită de soartă, ale cărei căi sînt de nepătruns.

De astă dată, sentimentul avea și o nuanță de melancolie. „Hanna" putea să aibă douăzeci, cel mult douăzeci și doi de ani ; el avea patruzeci și opt. Diferența de vîrstă era prea mare. Își spuse însă îndată, fu silit să-și spună : „Simțirea n-o poți stinge după plac. Există, sau nu există." Nu-și luă ochii de pe ea în timp ce, profund neliniștit, chibzuia ce-ar putea întreprinde ca s-o cunoască de îndată.

Un tinerel înalt şi deşirat intră grăbit — tipul de intelectual german, cu frunte înaltă, ochelari şi părul dat pe spate. Spuse :

— Scuză-mă, Charlotte, am fost reţinut la redacţie.

Plecară.

Michael simţi cum toată partea stîngă a trupului îi arde. Îl întrebă pe chelner, întrebă pe fiecare cunoscut din cafenea. Nimeni nu ştia cine era, nimeni n-o mai văzuse vreodată acolo.

Săptămîni în şir se trudi să afle cine era. N-o mai reîntîlni pe Charlotte.

În iarna anului 1930, plecă la Paris pentru premiera piesei *Karl şi Anna.* Gaston Batu semna regia, Marguerite Chamoix juca rolul Annei. Michael nu bănuia de fel, că îi fusese atribuit rolul unui *„ambassador of goodwill"* [1]. În lojă luase loc alături de el ambasadorul german von Hösch; în ziua următoare, acesta dădu o recepţie în onoarea lui. Fură prezente o sută de persoane, printre ele şi miniştri ai guvernului francez care, zece ani mai tîrziu îl internară pe Michael, emigrantul antinazist, într-un lagăr de concentrare.

După cîteva săptămîni, la întoarcere, Michael găsi o Germanie schimbată. Prăbuşirea subită, în anul 1929 — de pe înălţimi ameţitoare pînă în abis — a cursurilor la bursa din New York, căreia îi urmase criza cea mai puternică a economiei mondiale din era industrializării, începuse să semene ruină în Germania de abia către sfîrşitul anului 1930. Motorul economiei germane

[1] Ambasador în misiune de bunăvoinţă (engl.).

mai funcţionase un timp, nealimentat. El se opri, aşa-zicînd, peste noapte, atunci cînd piaţa mondială nu mai putu să absoarbă produsele finite germane, prin care economia germană se menţine sau piere.

Milioane de oameni deveniră şomeri, alte milioane nu mai lucrau decît trei zile pe săptămînă. Socotind şi soţiile şi copiii celor loviţi, douăzeci de milioane vegetau într-o mizerie fără ieşire. Disperarea se cuibări în sînul familiilor, iar numărul de membri ai partidului nazist al micii-burghezii spori.

Realitatea plină de jale a acestei perioade constitui tema romanului lui Michael despre şomaj intitulat *Din trei milioane, trei.*

Călătorind de la Paris la Berlin, dornic să-şi omoare timpul, Michael notase pentru atelierul său de creaţie cîteva reflecţii, legi ale măiestriei, care lui îi deveniseră fireşti încă de multă vreme. Înainte de a începe să scrie prima frază a noului său roman, reciti aceste note.

„În roman, autorul nu trebuie să-şi exprime părerea, nu trebuie să se facă simţit.

Dezbaterile filozofice n-au ce căuta aici. Cine vrea să citească tratate filozofice se adresează filozofilor. Scriitorul care încearcă sub forma unor dezbateri filozofice să răspundă într-un roman la întrebări fără răspuns — ca de pildă, dacă inspiraţia vine de la Dumnezeu sau de la Satana — dezvăluie lipsă de voinţă sau de putere de plăsmuire şi rămîne peste măsură de dator artei. Filozofia unui roman trebuie să fie cuprinsă în însăşi întregul plăsmuit. Romancierul

n-ar trebui să vrea să fie mai profund decît este omul şi lumea.

Dacă romancierul s-ar mărgini să aştepte inspiraţia, nu şi-ar putea niciodată desăvîrşi opera. Inspiraţia vine arareori şi niciodată fără contribuţia autorului ; ea se produce în timpul muncii şi prin muncă. Dacă se naşte, dacă pe această cale laborioasă se înfiripă «o idee», acest filon de aur al inspiraţiei trebuie curăţat de balastul unui sentimentalism inutil şi, de obicei, trebuie mai întîi să scrii pagini şi pagini pentru a putea aşeza ideea astfel curăţată la locul unic, potrivit în context, pentru ca aceasta să devină într-adevăr un filon de aur. Inspiraţia este un dar, care devine un adevărat dar abia după o muncă perseverentă la masa de lucru.

Dacă din cauza temei nu pot fi omise acţiunea, întîmplările captivante, ele nu trebuie să aibă în roman mai multă importanţă decît culorile stoarse din tub pe paletă, de către pictorul ce le foloseşte în tabloul său.

Chiar şi cea mai desăvîrşită plăsmuire a personajelor în acţiune încă nu este artă. Arta este ceea ce nu se spune, dar este totuşi spus în chip tainic, ceea ce pulsează printre rînduri, naşte simţăminte, pătrunde dincolo de bariera intelectului, în simţirea cititorului.

Mulţi romancieri au scris propoziţiunea «Cerul era albastru». Şi ea este într-adevăr o capodoperă, dacă dinaintea cititorului se deschide dintr-o dată bolta azurie. Aceasta se poate întîmpla numai dacă simpla propoziţiune «Cerul era albastru» se situează în singurul loc potrivit al descrierii peisajului. O jumătate de rînd prea devreme sau prea tîrziu şi ea reprezintă doar trei cuvinte banale."

Michael îşi propuse să aplice cît va putea mai bine aceste cerinţe ale artei. În noul său roman, personajul principal şi cauza a tot ceea ce se întîmpla sau nu se întîmpla urma să fie şomajul.

Trei bărbaţi, după ce aşteptaseră ani de-a rîndul, zi de zi, la oficiul de plasare — ai cărui funcţionari n-aveau nici ei de lucru — părăsiră într-o bună zi oraşul, mergînd la voia întîmplării, fără să ştie încotro s-o apuce. Posedau şaptezeci de pfenigi şi umorul îndîrjit al celui căruia viaţa îi e indiferentă şi nu i se mai poate întîmpla nimic, pentru că prea i s-au întîmplat multe. Au renunţat să mai caute ceva ce nu exista în Germania ; ocolesc oraşele, deoarece lîngă fiecare coş de fabrică aşteaptă de lucru, zadarnic, mii de şomeri. Printr-o împrejurare norocoasă — aidoma ca în basme — reuşesc să emigreze în Argentina, ţara unde sperau că vor putea munci. Curînd după sosirea lor, ca urmare a unui şomaj de proporţii uriaşe, izbucneşte o revoluţie, la care participă şi ei luptînd. Sînt deportaţi. Slabi ca nişte schelete şi lipsiţi de orice speranţă, după o odisee de doi ani, se întorc pe jos în oraşul lor de baştină, deoarece numai acolo pot primi ajutor de şomaj.

Michael scrise un an şi jumătate la această carte. Cînd apăru, în toamna anului 1932, în Germania existau şapte milioane de şomeri şi alte şapte milioane care lucrau numai trei zile pe săptămînă. Socotind laolaltă şi femeile şi co-

piii, mai mult de jumătate din popor trăia într-o mizerie fără scăpare.

Acesta fu terenul prielnic pentru omul mlaştinilor, Hitler.

În ciuda cronicilor elogioase, romanul *Din trei milioane, trei* avu puţină căutare. Erau puţini cei care mai aveau bani pentru cărţi. Intrigat de una dintre critici, Michael o reciti ; Emil Faktor îşi încheiase aprecierile pozitive cu fraza : „Slăbiciunea romanului constă în faptul că autorul nu cunoaşte calea ieşirii din criza economică şi din şomaj". Michael găsi că îi cerea puţin cam mult. (Hitler cunoştea mijlocul de a lichida şomajul — înarmarea pentru cel de-al doilea război mondial, prin care au pierit douăzeci şi şase de milioane de oameni şi Europa a fost pustiită.)

Deşi la ultimele alegeri pentru Reichstag, în noiembrie 1932, naziştii pierduseră o parte din locurile lor şi nu aveau decît o treime din cele 608 locuri, la 30 ianuarie 1933 Hindenburg îl numi pe Hitler în funcţia de cancelar al Reichului, în scopul de a zădărnici exproprierea pămînturilor în Prusia Orientală.

La 27 februarie, acest guvern solemn înscăunat, al poporului lui Beethoven şi Goethe, puse la cale incendierea Reichstagului, pentru a putea aresta pe cale legală mii de comunişti, chiar în noaptea incendierii.

În acea noapte, Michael se afla la Barul Mampe de pe Kurfürstendamm. Un vînzător de ziare se repezi înăuntru. Manşeta lată a ziarului trîmbiţa : „Comuniştii au incendiat Reichstagul !"

Toată lumea ştiu de îndată cine dăduse foc Reichstagului. Un prieten de-al lui Michael, marele romancier şi maestru al limbii germane Joseph Roth [1], declară profetic :

— Dacă ăştia cred cumva, că şi politica mondială e posibilă prin metode gangstereşti, sînt de pe acum condamnaţi şi vor sfîrşi ca nişte gangsteri.

Se duse în grabă acasă, îşi făcu bagajele şi plecă la Paris.

Ca şi alţi antinazişti, şi Michael spera că guvernul bavarez se va opune domniei naziştilor. Se hotărî să se ducă la München.

Înainte de plecarea acceleratului de noapte, se plimba în sus şi în jos pe peron, trecînd de fiecare dată pe lîngă un bărbat gras, pe care nu îl luă în seamă. Grăsunul fuma o ţigară şi vorbea cu două doamne bătrîne, care stăteau la fereastra unui compartiment de clasa întîi. Lîngă el se afla un bărbat neglijent îmbrăcat, cu picioare strîmbe, cu pălăriuţă boţită, de pluş verde, pusă hoţeşte pe cap. Faţa lui — slabă, gura şi nasul oblice şi pocite — era dură ca lemnul de stejar.

Michael vru să-şi aprindă o ţigară. Pe cînd se apropia de grăsunul care fuma, continuă totuşi să-şi caute chibriturile. Vîrînd încă o dată, automat, mîna în buzunarul hainei, cel cu picioarele strîmbe căută cu un gest fulgerător revolverul din buzunarul de la spate. În ochii lui aproape închişi scăpără deodată o privire de ucigaş şi abia în acea fracţiune de secundă Mi-

[1] *Joseph Roth* (1894—1939), scriitor austriac, autor al unor romane realist-critice ca *Marşul lui Radetzky*, *Iov* etc.

chael văzu că grăsunul care fuma era Hermann Göring. Odată pornit, nu mai putea da înapoi, iar o şovăire temătoare, acum cînd era cu mîna încă în buzunarul aparent suspect, l-ar fi determinat de asemenea pe însoţitorul personal al lui Göring să tragă. Trebuia să termine cît mai calm cu putinţă ceea ce începuse. Göring îi întinse ţigara. Mîna criminală a gărzii personale apăru de la spate, fără revolver.

Michael urcă în tren, săltat de conştiinţa că se aflase doar la un pas de moarte. Din compartiment văzu trei ofiţeri SS-işti zvelţi, în uniformă neagră, prezentîndu-se unul după altul lui Göring ; bătură din călcîie, îşi turuiră rapoartele, bătură iar din călcîie şi dispărură în goană. De fiecare dată, Göring îşi ducea mîna cu ţigara, uşurel, la borul pălăriei. Asta ştia s-o facă încă de pe atunci.

La München, Michael îl întîlni pe Max Pallenberg [1], cu care se văzuse în ultimii ani zilnic. Deoarece Pallenberg se afla într-un sanatoriu, pentru un examen medical general, dormi şi Michael acolo. După examinarea care durase zile în şir, Pallenberg spuse zîmbind, aşa cum numai o minte ageră poate zîmbi :

— Toate organele mele sînt sănătoase, doar eu sînt bolnav.

În sanatoriu, îngrijirea era dată de maici catolice. După cîteva zile, Michael observă că maica superioară, o persoană plinuţă, a cărei faţă în-

[1] *Max Pallenberg* (1877—1934), actor comic german, interpret al unor roluri celebre din teatrul clasic şi modern.

florea ca un trandafir de sub boneta albă şi scrobită, se îndrăgostise de el. Maica superioară găsi ieşirea din impas, purtîndu-se cu el ca o mamă. Fu mişcat.

Într-o zi, după ce îi revizuise lenjeria, îi cîrpise două perechi de ciorapi şi îi curăţase pieptenele şi peria, îi spuse lui Michael — pe un ton matern-dojenitor — că are absolută nevoie de papuci de casă noi, cei vechi fiind scîlciaţi de atîta purtat. Michael se duse îndată în oraş. Voia să-şi cumpere şi o trusă de voiaj.

În Max-Josef-Platz se întîlni cu un colaborator de la „Tagebuch", Josef Bornstein care, după părerea lui Michael, era autorul celor mai bune articole scrise în limba germană. În chip ciudat, şi Bornstein voia să-şi cumpere o trusă de voiaj. Sau poate că nici nu era chiar atît de ciudat ? Oare antinaziştii germani simţeau de pe acum ceea ce încă nu ştiau : că îi aşteaptă marea călătorie, de ani şi ani, prin toate ţările planetei ?

Cînd ieşiră din magazinul aşezat pe o străduţă îngustă, văzură cum nişte oameni se năpusteau, ghemuiţi, traversînd Max-Josef-Platz, de parcă ar fi vrut să se salveze de o primejdie nevăzută. Totul se petrecu într-o tăcere deplină şi tocmai această tăcere părea stranie : guvernul se retrăsese în culise, iar naziştii münchenezi şi începuseră să-i vîneze pe antinazişti.

În dimineaţa următoare, după ce împachetase lucrurile lui Michael şi se ridică din genunchi, zîmbind timid, maica superioară îl întrebă dacă îi îngăduie să-l conducă la gară.

În taxi, Michael şezu pierdut în gînduri apăsătoare. Oare tot ceea ce îşi dorise ca boem, în

cei opt ani de foamete, şi realizase apoi printr-o muncă grea de-a lungul a douăzeci de ani, să fie şters cu buretele — miezul şi sensul vieţii sale ? Oare el însuşi va fi şters cu buretele, în ţara limbii sale ? În „Völkischer Beobachter“ [1] apăruse cu cîteva săptămîni în urmă un articol la adresa lui, garnisit cu ameninţări şi ocări sălbatice. Va mai reuşi oare să treacă frontiera elveţiană ? Şi atunci îşi spuse zîmbind : „Aşa cum stau lucrurile, nu-mi poate fi decît de folos că o soră, în veşmîntul unui ordin catolic, mă conduce la gară — fac impresia unui ins bolnav, cu opinii conservatoare“.

Cînd Michael voi să urce în tren — îşi şi strînseseră mîinile de bun rămas — maica superioară se îmbujoră deodată, scoase din faldurile veşmîntului ei un bucheţel de violete şi i-l oferi. Pe amîndoi îi cuprinse o stinghereală de neînvins.

Trenul se puse în mişcare. Călugăriţa ridică încet mîna, făcu un gest timid de adio, doar din degete. El privi în urmă — maica superioară stătea în loc, în alb-negru, singură pe peronul pustiu. Cu încetineală şovăielnică, ea mai ridică o dată mîna.

Michael trecu nestingherit graniţa Elveţiei. (În ziua următoare, refugiaţi politici fură ridicaţi din trenuri.) Se duse la Zürich.

Începu cea de a doua emigrare a sa. Avea să dureze şaptesprezece ani.

[1] Principalul organ de presă al naziştilor, condus din 1922 de către Alfred Rosenberg, unul dintre criminalii de război condamnaţi la moarte în procesul de la Nürnberg.

VII

DIN cei cincizeci de ani cîţi avea, Michael trăise un sfert de veac la Berlin, locul său de muncă, atelierul său plin de atmosferă, viaţa sa. Vara, ori de cîte ori pleca la ţară, îl cuprindea curînd dorul de Berlin. De fiecare dată se înapoiase mai devreme de cum plănuise şi coborîse bucuros din tren, în gara Anhalt, bucuros că se află din nou în focarul încărcat cu electricitate al Germaniei. Înţelegea acum de ce, în ziua întoarcerii sale dintr-o călătorie de cincisprezece luni în jurul lumii, Max Pallenberg, pe care îl întrebase ce anume îl impresionase mai mult, răspunsese radios : Berlinul.

De astă dată, nici o înapoiere nu mai era posibilă. Pe deasupra oricărei alte noi supărări sau bucurii, gîndul acesta paralizant îl însoţi zi de zi, de-a lungul celor şaptesprezece ani nesfîrşit de lungi, şi mai presus de toate, asemeni propriei sale respiraţii, sentimentul apăsător al imposibilităţii unei înapoieri în Germania, în atelierul său, în viaţa sa, în peisajul său, cu care se simţea contopit ca o părticică din el, o vale, un pom, un rîu, într-un amurg de vară. Viaţa sa nu mai era viaţa sa. Era un om frînt în două.

În anul 1934, cînd la un banchet al Pen-Clubului din Londra, dat în cinstea scriitorilor germani emigraţi, H. G. Wells vorbise despre opera

lui Michael, acesta fusese obsedat de gîndul : „Lui îi este îngăduit să trăiască în țara sa". Și în alte țări ale Europei Michael desprinsese din tonul fără echivoc al bucuriei răutăcioase și compătimirii reci, manifestate de foștii săi admiratori, că scriitorul apatrid se prăbușește în respectul celorlalți, ca un titlu fără preț la bursa valorilor. Acceptase acest gînd cu resemnare, se închisese în carapacea sa — era singur.

Noul președinte nazist al Academiei Scriitorilor, din care făcea parte și Michael, îl chestionase pe o fițuică „tip" dacă recunoaște regimul național-socialist. În caz contrar, urma să fie exclus. „Veți răspunde cu da sau nu." Michael nu-i răspunse, căci pînă și un „nu" i se părea prea mult.

În vara anului 1934 citi în „Züricher Zeitung" că i se luase cetățenia din cauza cărții sale antirăzboinice : *Omul este bun.* Această lovitură îi zdrobi inima. Rămase încremenit în mijlocul străzii, cu ziarul în mînă. Simțea un gol în piept. Acum se alăturase și el acelei cete mereu reîmprospătate de-a lungul mileniilor de surghiuniți, care plătesc în felul lor, pentru ca lumina să nu se stingă niciodată. Iar Michael nu dorea decît să-și facă datoria.

Andreas, fiul lui, creștea într-un excelent internat de băieți : Institutul Montana de lîngă Zürich. În fiecare săptămînă venea să-l viziteze pe Michael, aducîndu-i întotdeauna o notă cu tot felul de dorințe. Pe listă figurase o dată, subliniat cu o linie groasă : *un briceag.*

Cu vădită mîndrie, Michael își amintea discuția în legătură cu briceagul. Spusese :

— Știu eu prea bine ce înseamnă un briceag pentru un băiat și ți-aș cumpăra cu plăcere unul. Dar mă tem că ai să te tai.

Băiețașul, care avea șase ani, făcu în tăcere cîțiva pași alături de tatăl său și în cele din urmă izbucni :

— Tată, dacă nu-mi cumperi un briceag, n-am cum să-ți dovedesc că nu mă tai.

Copleșit de logica fiului său, Michael îi cumpărase unul.

În vara anului 1935 își termină romanul *Tovarăși de vis* pe care începuse să-l scrie la Berlin. Cartea apăru la Amsterdam în Editura Querido, unde doctorul Landshof, un emigrant, specialist cu experiență în probleme editoriale, înființase și o secție pentru literatura de limbă germană. Cu aceasta binemeritase de la scriitorii emigrați germani, care o dată cu țara își pierduseră și patria editorială.

În toamna anului 1936 apăru în Editura Querido o ediție completă a operelor lui Michael, care fuseseră interzise și arse în Germania. Faptul că în ciuda mențiunii „interzis și ars" cărțile îi puteau fi citite acum nu numai în traducere, ci și în limba sa maternă, era o consolare în drumul spre necunoscut.

În 1937 Michael plecă la Paris. Pe atunci, francezii își mai petreceau zilele și nopțile fără grijă, cu toate că înarmarea Germaniei se desfășura din plin de patru ani. Observatori politici experimentați, al căror cuvînt nu era luat în seamă de puternicii lumii, declarau că în anul 1933 o singură frază fără echivoc spusă de premierul Angliei în Camera Comunelor ar

fi dus la înlăturarea lui Hitler ; pe cîtă vreme acum, războiul de agresiune al Germaniei, şi cu el şi tragedia întregii omeniri, oricum nu mai puteau fi evitate. (Doi ani mai tîrziu, cînd izbucni războiul datorită invaziei trupelor naziste în Polonia, iar Varşovia fu distrusă în urma bombardamentelor aeriene, Michael avu convingerea că istoria nu va putea absolvi puterile occidentale de greaua vină de a fi asistat pasive la înarmarea Germaniei.)

La început, emigranţii crezuseră că Hitler nu se va putea menţine la putere mai mult de cîteva luni. Pe atunci, nu erau decît nişte spectatori miraţi şi uneori amuzaţi ai unei comedii brutale ce se desfăşura acolo, în Germania, şi care nu putea fi luată în serios. Considerau cu neputinţă ca un popor pătruns de o înaltă şi respectată tradiţie culturală cum erau germanii să se supună metodelor naziste care, la început, în ciuda monstruozităţii lor, trezeau numai ilaritatea unei lumi uluite la culme.

Numai puţini dintre ei — şi printre aceştia Michael — îşi spuneau, şi erau convinşi, că reprezentanţii industriei grele şi ai capitalului financiar, care alimentaseră şi înainte partidul lui Hitler cu multe milioane, împingîndu-l pînă la urmă la putere, îşi vor menţine creatura şi o vor sprijini, ştiind că le va apăra ca nimeni altul interesele economice, în primul rînd pe calea înarmării. Întemeindu-se pe acest raţionament, Michael putu să prevestească îndelungata domnie a lui Hitler. Era însă luat în rîs.

Cu trecerea anilor pălise şi dispăruse de-a binelea speranţa emigranţilor de a se mai putea reîntoarce în patrie. Cuvîntul „dezrădăcinat" luă înţelesul cel mai crud. Emigranţii erau ai nimănui şi primeau lovituri asemenea unor cîini rătăciţi, vagabonzi ; dar cel mai crunt erau loviţi cînd încercau, în ţara gazdă, să-şi cîştige minimul necesar pentru existenţă. N-aveau dreptul să muncească şi orice încălcare era pedepsită cu asprime, fiind urmată pînă la sfîrşit de expulzarea într-o altă ţară, în care de asemenea le era interzis să muncească, altminteri urmînd a fi aspru pedepsiţi. Emigranţii îşi salvaseră viaţa, dar mulţi considerau că nu merită să mai fie trăită şi îşi puseră capăt zilelor.

Lovitura de graţie îl nimerise în plin pe scriitorul emigrat — opera vieţii sale era întreruptă. Abia acum înţelese el, că scriitorul care e smuls din torentul nestăvilit, plin de vitalitate al poporului de aceeaşi limbă cu el şi e lipsit de acea imponderabilă consonanţă continuă cu cititorii, încetează de a mai exista. În emigraţie cînta pe o vioară de piatră, la un pian fără coarde, iar în ţara sa, ceea ce scrisese înainte de emigraţie era dat uitării. Roadele şi efectul unei munci de decenii erau distruse la fel ca şi oraşele germane după război. Scriitorii germani rămaşi în Germania nazistă o duceau mai bine şi totuşi nu erau invidiaţi de scriitorii emigraţi, care trebuiau să soarbă întregul amar.

La Paris se găseau zeci de mii de emigranţi. În oraşul luminii viaţa lor era întunecată ; iar frica de autorităţi, de poliţişti, care se jucau după poftă, cu sadism de-a destinul, îi însoţea pretutindeni, torturîndu-i şi în somn. Pentru poliţia

franceză emigranţii erau un puhoi de spurcăciuni ce năpădise ţara şi erau trataţi ca atare.

În aceste condiţii înjositoare Michael începu să scrie un roman. Acum, cînd cititorii din Germania erau inaccesibili, îşi dădea seama că scriitorul creează pînă la urmă numai pentru sine, pentru bucuria şi chinul său, şi pentru că trebuie să scrie. Noua sa lucrare era plănuită ca un roman cuprinzător de dragoste, despre viaţa unei fete, de la vîrsta de treisprezece ani pînă la vîrsta la care şi fiica ei împlineşte treisprezece ani.

Scrisese abia cîteva capitole cînd, în septembrie 1939 — diviziile blindate germane trecuseră peste graniţa polonă — fu expediat, asemeni altor zeci de mii de emigranţi, într-un lagăr de concentrare, un lagăr de triere de lîngă Paris. De aici, emigranţii fură îmbarcaţi — asemenea unor vite — şi expediaţi cîteva săptămîni mai tîrziu spre o duzină de alte lagăre permanente.

Lui Michael nu-i ajută la nimic faptul că în şcolile superioare franceze se preda limba germană folosindu-se romanul său *Banda de hoţi*, nici faptul că, în urmă cu zece ani, la recepţia dată de ambasada germană, cu ocazia premierii piesei sale *Karl şi Anna*, miniştrii francezi îi strînseseră mîna ; şi nici faptul că era un emigrant politic, un duşman declarat al naziştilor nu-i folosea la nimic.

Se afla laolaltă cu o mie patru sute de evrei bătrîni într-o gospodărie ţărănească părăsită, cu şure şi grajduri fără uşi şi fără ferestre, în care ţineau loc de culcuş nişte paie vechi, împuţite, aşternute pe ciment. Era octombrie, şi se şi lăsase frigul, un frig umed care te pătrundea pînă în oase. În prima săptămînă patru dintre ei se îmbolnăviră de pneumonie. Medicul, emigrant şi el, fu silit să asiste neputincios la moartea unuia, căci din partea administraţiei lagărului nu se putea obţine nici măcar o tabletă de aspirină.

În tot lagărul nu se afla decît un robinet de apă, la fel de mare ca robinetul de alamă din bucătăria unei gospodării sărace şi — din motive de neînţeles — apa se închidea în fiecare dimineaţă la ora zece. Michael nu lua parte la bătăliile zilnice ale celor o mie patru sute pentru un pumn de apă, cu care n-ar fi putut decît să întindă şi mai mult jegul de pe mîini şi de pe faţă. El deveni o stoică statuie de jeg.

Gospodăria, păzită zi şi noapte de soldaţi cu puştile încărcate, nu putea fi depăşită nici cu un pas, iar curtea era atît de mică încît, dacă voiau să respire un pic de aer curat, cei o mie patru sute de oameni erau siliţi să se mişte într-un zigzag neîntrerupt, răsucindu-se strîns lipiţi unul de altul. Chiar dacă ar fi stat cu toţii nemişcaţi, curtea tot ar fi fost ticsită pînă la refuz.

În această moară omenească în veşnică mişcare — un terci de oameni cenuşiu şi păstos — se afla şi unul, un evreu austriac, care purta la butonieră bareta Legiunii de onoare franceze. Michael îl rugase să nu scoată bareta roşie — era „şic" în această ambianţă.

Singurul subiect de discuţie era întrebarea—la care nu găseau răspuns — de ce ei, victime şi duşmani notorii ai naziştilor, erau trataţi ca inamici leproşi ai Franţei. Un emigrant evreu, care

datorită vîrstei nu fusese internat în lagăr, răspunsese la această întrebare într-o revistă săptămînală ce apărea la Paris. Cumpănind în articolul său necesitatea pentru Franţa de a se apăra, şi soarta grea, demnă de compătimit a nefericiţilor evrei — jertfe ale nazismului — el trase concluzia, pe baza unei obiectivităţi plină de cele mai subtile nuanţe, că Franţei nu i se poate reproşa nicidecum faptul că vîră evreii, victime ale lui Hitler, în lagăre de concentrare, căci în definitiv şi ei sînt germani.

Unul dintre cei internaţi în lagăr, medic stomatolog din Berlin, care primise revista, citi respectivul articol celor o mie patru sute de tovarăşi de suferinţă, în curtea lagărului. După o tăcere mormîntală de cîteva clipe, se dezlănţui o furtună de proteste violente. În vacarmul ce se iscase, dentistul întrebă urlînd dacă un emigrant evreu este chemat să justifice măsurile luate de guvernul francez împotriva emigranţilor evrei.

Ceva mai tîrziu, indignat şi alb ca varul, dentistul veni la Michael şi-l întrebă dacă socoate că autorul ar fi scris articolul şi în cazul cînd ar fi fost internat într-un lagăr de concentrare. Îl întrebă bîlbîindu-se din pricina agitaţiei :

— Ar fi scris el cumva acest articol şi aici, în lagăr ?

În urma unor ploi ce nu mai conteneau, curtea se transformase într-o groapă de lut, acoperită de apă, peste care nu se mai putea trece. Deţinuţii zăcură în şure şi grajduri, unde stăruia o duhoare grea de om. Şi aici, pe culcuşul său de paie împuţite, Michael scrise mai departe la romanul

său de dragoste. Terminînd descrierea unei păduri de brazi cu fraza „zburînd, mierla părea că trage o săgeată neagră de la pîrîu spre vîrful bradului ce se legăna sub greutatea ei, iar ea se legăna o dată cu el, cîntînd", îi veni să rîdă de curata lui nebunie de om teafăr, care zugrăveşte paradisul tocmai aici, în mijlocul acestui iad ce duhneşte îngheţat şi înecat în murdărie.

După şase săptămîni fu eliberat din lagăr un număr mic de emigranţi, printre care şi cunoscutul medic otorinolaringolog doctorul Friedmann din Berlin şi Michael, deveniţi între timp prieteni. Fură conduşi pînă la gară şi eliberaţi. Aici intrară în restaurantul gării, unde lui Michael i se întîmplă ceva cutremurător — comandînd cafea chelnerul le aduse într-adevăr cafeaua, şi încă de o asemenea manieră, de parcă ar fi servit doi oameni.

La Paris, în cele şase luni care urmară, Michael realiză încă vreo cîteva capitole ale noului său roman. Scria lungit în pat cînd, într-o dimineaţă, la începutul lui mai 1940, doi poliţişti intrară în cameră, îi cercetară actele şi îl somară ca în dimineaţa următoare să se prezinte la un lagăr de triaj.

Luă manuscrisul cu sine.

Din cei douăzeci de mii de emigranţi adunaţi în lagăr fură selecţionaţi două mii care, după o călătorie de douăzeci şi patru de ore cu un tren ce abia mergea, fură debarcaţi în capătul cel mai îndepărtat al Bretaniei, la Quimper.

În marşul lor spre Audierne, unde se afla lagărul, emigranţii fură scuipaţi, loviţi cu pumni şi bastoane, iar cei care nu se fereau destul de

iute erau izbiţi şi de pietrele zvîrlite de locuitorii plini de ură ce se aflau de o parte şi de alta a şoselei. (Ceva mai tîrziu, comandantul lagărului îi informă pe locuitori printr-o notiţă în ziar că emigranţii sînt victime şi duşmani ai naziştilor.)

Armatele germane pătrunseseră în Olanda şi Belgia. Cîteva săptămîni mai tîrziu, Parisul capitulă fără luptă, iar la 19 iunie se răspîndi în lagăr înfricoşătoarea ştire că germanii au ajuns la Quimper şi că în cîteva minute pot sosi pe motocicletele lor pînă la lagăr.

Toţi erau încremeniţi de spaimă. Printre cei două mii de internaţi se aflau mai mult de cinci sute care aveau fii, ostaşi în armata franceză, iar unii — printre ei şi Michael — aveau motive şi mai serioase să nu se teamă de nimic mai mult decît de a cădea în mîna naziştilor.

Comandantul lagărului primise de sus ordinul lipsit de sens de a nu-i elibera pe deţinuţi, deşi războiul era pierdut. El le comunică acestora, că sentinelele franceze au ordin să tragă asupra oricui ar încerca să fugă din lagăr. Le spuse celor patru emigranţi care formau delegaţia trimisă în biroul său :

— Unde vreţi să fugiţi ? Toată Bretania e ocupată. Deci, cum şi unde ? În mîna nemţilor ? În condiţile astea rămîneţi mai bine aici.

Unul dintre emigranţi obiectă :

— Este totuşi o deosebire între a fi predat aici, fără nici o apărare nemţilor şi a încerca să-ţi salvezi viaţa printr-o fugă, chiar dacă aparent ar fi zadarnică. Daţi drumul din lagăr acelora dintre noi care vor să rişte.

Comandantul ripostă :

— Ţinînd seama de ordinul primit de sus, nu pot îngădui aşa ceva. Acum sîntem cu toţii în aceeaşi situaţie. Dumneavoastră aveţi cinstea de a împărtăşi soarta Franţei.

Cu aceasta, convorbirea luă sfîrşit.

În mijlocul panicii fără seamăn a celor două mii, Michael îşi făcu bagajul. Se temea că nemţii îl vor întreba de ce a părăsit Germania, deşi nu este evreu. Ce se va întîmpla atunci cu el, un emigrant politic, adversar declarat al naziştilor ?

Un avocat evreu din Praga, care zăcea prăbuşit pe culcuşul său, alături de Michael, spuse pierdut :

— Imposibil, clar că este imposibil — cum vrei să ieşi de aici ?

— Peste zid !

— Sentinelele franceze au să tragă.

— Dacă vrei să mă urmezi, împachetează. Nu e timp de discuţii.

— Afară sînt nemţii. Ce se va întîmpla dincolo, chiar dacă reuşim să scăpăm din lagăr ?

— Asta nu ştiu.

— Riscăm să fim împuşcaţi de sentinelele franceze sau, dincolo, de nazişti.

— Aşa e. Dar dacă rămînem aici pînă vin nemţii, unii dintre noi nu vor mai avea nici măcar de ales între riscul de a fi împuşcaţi şi moartea sigură într-un lagăr de concentrare german.

Şi continuă să împacheteze de zor.

În faţa hotărîrii de nestrămutat a lui Michael, cehul începu să-şi adune lucrurile agăţate de un cui. Vecinii de pat îi priveau prostiţi şi începură

la rîndul lor să împacheteze. Zece minute mai tîrziu, două mii de cufere și boccele erau gata făcute, deși nimeni nu știa cum va ieși din lagăr.

Deodată se auzi un fluierat — semnalul adunării. Toți se aliniară în curte, încremeniți și muți. Michael se strecurase în ultimul rînd al formației în potcoavă, cu spatele spre un zid în care se găsea o deschizătură ce dădea în partea dinapoi a curții. Legătura cu lucruri se afla lîngă el.

Comandantul se așeză la mijlocul formației și spuse :

— Ați aflat din partea delegației voastre de ce nu vă pot elibera. Paza a fost întărită. Sper că nimeni dintre voi nu este atît de lipsit de rațiune, încît să încerce o evadare. Vă atrag încă o dată atenția că sentinelele au ordin să tragă. Despachetați-vă lucrurile și păstrați liniște !

În tăcerea mormîntală ce se așternu, se auzi duduit de motociclete. Un sublocotenent german și doi soldați cu pistoale automate intrară pe poartă. Sublocotenentul privi cu atenție în jur, se întoarse și făcu semn și celorlalți soldați să intre.

În curte domnea liniștea provocată de o spaimă cumplită. Se auzi un hohot de plîns.

În timp ce soldații germani intrau, Michael și cehul, ascunși de oamenii încremeniți în formă de potcoavă, o zbughiră spre partea dosnică a curții, urmați de un conducător sindical, om de șaizeci de ani, originar din München și de un ziarist austriac, care publicase articole antinaziste în presa franceză și engleză.

Sub ochii sentinelei franceze tîrîră o masă pînă la zidul înalt și puseră pe o ea o ladă. În față răsunară comenzi. Auziră pași — un pluton de soldați germani se îndrepta spre partea aceasta a curții.

Soldatul francez, zăpăcit de apariția nemților, în puterea cărora se găsea și el și dezorientat de schimbarea neașteptată a raportului de forțe — se vedea limpede, că nu mai știe ce are de făcut — privi în lături cînd cei patru se cățărară pe zid.

Aceștia săriră jos și o luară la fugă, în cîmp deschis, spre fundul văii.

Cînd Michael se uită înapoi după cehul care căzuse sărind, văzu trei soldați germani pe creștetul zidului. Deodată se lăsară în genunchi și se auzi răpăit de mitralieră.

Cei patru își aruncară legăturile, fugiră pînă la un pîrîu, îl trecură în goană, se cățărară pe malul drept și rămaseră cu privirea pironită în gol, neștiind pe moment încotro s-o apuce, pentru a nu cădea în mîna nemților.

Un băiețaș de școală sări de pe bicicletă și, cu emoționată solicitudine, le arătă drumul spre coastă, unde nu puteau fi zăriți de nemți.

În calea lor se afla o colină abruptă. Pe culme, sindicalistul sexagenar se clătină și căzu mort la pămînt, răpus de un atac de cord.

Ceilalți se năpustiră, poticnindu-se și răsuflînd din greu, în valea arătată de băiețaș și, deodată, zăriră marea. O luară la goană de-a lungul coastei, împinși de sentimentul că fiecare salt îi duce tot mai departe de lagăr. Abia cînd se lăsă întu-

nericul făcură un popas, la adăpostul unui povîrniș de lut.

Ținta lor era Anglia. Un bătrîn pescar le nimici însă orice iluzie, căci germanii rechiziționaseră combustibilul de-a lungul întregii coaste, pentru ca bărcile pescărești să nu mai poată ieși în larg. El spuse :

— Vor să împiedice ca tinerii noștri să fugă de partea cealaltă, în Anglia. Noaptea, scormonesc marea cu reflectoarele bărcilor cu motor. Acum nu se mai poate strecura nici măcar o barcă obișnuită, cu vîsle.

Marea și cerul se întunecaseră. Își continuară drumul în beznă, mereu de-a lungul coastei, întreaga noapte.

Patru zile moarte le petrecură descumpăniți într-o colibă de piatră, părăginită. Un țăran le aduse pe furiș de-ale mîncării. Duduitul repetat al motocicletelor ce treceau pe lîngă ascunzișul lor le trezea de fiecare dată teama că într-o bună zi ar putea fi descoperiți, dacă ar rămîne acolo. Dar nu știau încotro s-o apuce. În spatele lor se afla marea, iar în față, armata germană.

Ieșiră pentru a douăzecea oară la țărm, de unde nu pornea nici o cale din Franța, spre libertate. Într-un tîrziu, Michael spuse ceea ce și ceilalți gîndiseră, dar nu rostiseră, deoarece părea irealizabil :

— Numai dintr-un port la Marea Mediterană mai putem ieși din Franța. Nu ne mai rămîne decît fuga spre Mediterana.

Ziaristul austriac zise zîmbind amar, ca și cînd și el s-ar fi gîndit la această posibilitate :

— Aici sîntem la Oceanul Atlantic. Mediterana, să spunem Marsilia, se află la o mie de kilometri de noi. Și deoarece trebuie să evităm în ocoluri mari toate orașele și localitățile ocupate de nemți, am avea de străbătut cel puțin două mii de kilometri. Și asta, pe jos ! Trenul nu circulă.

Cehul exclamă disperat :

— Dar între Oceanul Atlantic și Mediterana se găsește armata germană !

La care Michael răspunse :

— Și aici.

Cînd se treziră a doua zi, afară ploua. După discuții fără sfîrșit, hotărîră, deoarece o soluție posibilă nu exista, să încerce imposibilul — fuga de la Oceanul Atlantic spre Mediterana, printre rîndurile armatei germane.

Cehul, un bărbat deosebit de fricos, spuse disperat :

— Asta e moarte sigură.

Spre prînz, cînd ploaia încetă, porniră. N-aveau nimic de cărat. Trei vagabonzi cu barba mare coborau șoseaua, pe care ar fi putut fi opriți în orice moment de motocicliștii germani. O luară peste cîmp.

După patru ore, ocolind un orășel ocupat de nemți — la care ar fi putut ajunge pe șosea într-o jumătate de oră — zăriră de pe o colină iarăși Oceanul Atlantic, uimitor de aproape, și își dădură astfel din nou seama că din cauza inevitabilelor ocoluri fuga spre Mediterana ar putea să dureze luni de zile.

În sate domnea o liniște de un soi deosebit. Oamenii străbăteau în alt fel ulița familiară și

priveau altfel în jur. Peste ţara lor apăsa greu destinul.

Un jandarm rural, care era în măsură să ştie, căci tocmai se întorsese din orăşelul vecin, îi asigură că pot să înnopteze liniştiţi acolo, deoarece nu sînt nemţi.

Cei trei străini nebărbieriţi şi prăfuiţi nu trecură neobservaţi în orăşel. Dar localnicii aveau în privire ceva ce amintea de un pact încheiat tacit cu fugarii, împotriva duşmanului comun.

Străbătură o străduţă lăturalnică, foarte îngustă, îndreptîndu-se spre strada principală ce se întindea de-a curmezişul ; lîngă zidul bisericii, stăteau tăcuţi şi nemişcaţi — ca şi cînd s-ar fi aflat în faţa unui sicriu — peste o sută de localnici.

Cei trei, care din străduţa îngustă nu puteau încă să vadă ce se întîmplase acolo, merseră mai departe spre colţul străzii, nebănuind nimic şi se pomeniră deodată în faţa unor motociclişti şi soldaţi germani, ce coborau din autocamioane. Sublocotenentul, care conducea operaţia de ocupare a orăşelului, stătea în mijlocul străzii, cu ţigara atîrnînd aproape perpendicular între buze şi privea cercetător spre cei trei vagabonzi încremeniţi de spaimă.

Deodată se petrecu ceva de necrezut. Michael îşi aminti — şi acum, începu ca şi atunci să-i bată inima — de scena din gara Anhalt, cînd sub privirile gărzii personale gata să tragă în orice moment, îi ceruse foc lui Göring. Că se repeta o întîmplare pe care o credea unică în felul ei, nu-şi putea explica decît prin faptul că

orice vechi fumător, de cîte ori se enervează sau se află în primejdie, îşi aprinde automat o ţigară.

Ca şi Michael, atunci, austriacul îşi înfundă mîinile în buzunare, în căutarea chibriturilor şi traduse în fapt un impuls de o fracţiune de secundă, cînd făcu cei doi paşi pînă la sublocotenent, trebuind şi el, ca şi Michael atunci, să termine cît mai calm ceea ce începuse.

Luat prin surprindere, sublocotenentul îi oferi foc şi urmări cu interes de fumător cum austriacul îşi aprindea ţigara.

Tăcuţi, coborîră pe şosea. Austriacul şopti doar :

— Nu vă uitaţi înapoi !

Cînd ajunseră în dreptul ultimelor căsuţe, în spatele lor răsună duduit de motocicletă. Cehul şopti înspăimîntat :

— Sublocotenentul s-a răzgîndit !

Zgomotul se înteţi. Îşi continuară drumul fără a se întoarce. Un fior le străbătu spinarea. Neamţul trecu în goană pe lîngă ei.

Înnoptară în şura unei gospodării ţărăneşti singuratice. În zori, porniră mai departe. Nu se gîndeau la Marsilia, un petic de ceaţă pe o altă planetă ; ţelul lor era mereu doar satul următor. Cei trei fugari, care în coliba de piatră fuseseră ca paralizaţi şi morţi, mărşăluiau acum cu conştiinţa că fiecare pas îi apropie de salvare. Trăiau din nou, pentru că îşi mişcau picioarele, pas cu pas, spre o ţintă care continua să rămînă în aceeaşi ireală depărtare.

În fața lor, șoseaua se-ntindea în singurătatea din jur ca o panglică alburie, la nesfîrșire. Și totuși, seara, ea zăcea înapoia lor, uitată.

După două săptămîni — trebuiseră deseori să se ascundă în cea mai mare grabă din cauza trupelor germane — ghetele li se făcuseră praf, iar cămășile năclăite de sute de sudori se lipeau și noaptea pe ei. Michael, care împlinise cincizeci și șapte de ani, devenise un schelet.

Adăpost găseau la țărani. Deoarece fugeau de germani, erau bineveniți. Dormeau în șure. Michael își cususe în mantaua de ploaie manuscrisul romanului, spre a nu fi nevoit să-l ducă în mînă. Noaptea, răsucea mantaua în jurul manuscrisului, folosindu-l drept pernă.

Încă de la începutul evadării avuseseră intenția să-și cumpere biciclete, dar în magazinele rurale nu se găseau, iar în orașe și orășele se aflau germanii. Într-o bună zi avură însă noroc. Epuizați și leoarcă de sudoare, străbăteau unul după altul în arșița unei zile de iulie un drumeag lăturalnic. Acesta dădea în șoseaua națională, de care se temeau din cauza nemților și pe care pînă atunci o evitaseră. La colț se afla un birt și în aripa nouă a acestuia un magazin de biciclete.

Intrară în birt, se așezară la masa de lîngă fereastră și comandară ochiuri și pentru austriac, care se dusese pînă la magazin. În timp ce birtașul le turna vinul, intră un domn îmbrăcat orășenește, urmat de doi ofițeri germani, care discutau aprins despre Anglia. Cei trei clienți nou-veniți luară loc la barul situat în partea cea

mai întunecoasă a încăperii, cu spatele spre masa de lîngă fereastră. Vorbeau nemțește.

Michael îl trase înapoi pe scaun pe cehul care voi să se ridice. A fugi înainte ca hangiul să fi adus ouăle comandate, îi părea mai periculos decît a rămîne neobservat pe loc.

Electrizat, trăgea cu urechea la discuția de lîngă bar. Părea să fie vorba de o veche dispută între ofițerul superior și tînărul sublocotenent, care exclamă iritat :

— Englezii au pierdut la Dunkerque tot armamentul greu pe care l-au avut. Pe insulă nu le-a rămas cu siguranță aproape nimc. Acum n-au nimic. Trebue să invadăm Anglia !

Ofițerul superior răspunse contrariat :

— Nu pot decît să repet, că Statul-Major va fi știind ce are de făcut acum.

Sublocotenentul ridică disperat brațele :

— Dacă invazia nu are loc de îndată, cine știe, poate că va trebui să ne spunem cîndva : atunci am lăsat să ne scape lumea din mîini ?! Ce părere aveți ? îl întrebă el pe civil, dar acesta răspunse liniștit :

— *Heil* Hitler !

Replica aceasta îi închise și sublocotenentului gura.

Hangiul aduse ouăle. În fundul sălii se auzea vocea civilului.

— Franța e la pămînt, ***knocked out***[1]. Voi v-ați făcut treaba. Acum începe a noastră. Din păcate, mulți domnișori care ne interesează în mod deosebit se află în teritoriul neocupat.

[1]. Distrusă (engl.).

Agentul Gestapoului se ridică să plece.
În acest moment veni austriacul, strigînd radios :

— În magazinul de alături sînt zece biciclete. Putem alege.

Cînd zări clienţii de lîngă bar, îngheţă.

Dar pe agentul Gestapoului nu-l interesau de fel ţăranii francezi cu bărbi mari, care mîncau ochiuri şi beau vin roşu ; trecu pe lîngă ei şi părăsi localul. La scurt interval plecară şi cei doi ofiţeri.

— Reuşita fugii noastre depinde exclusiv de micile întîmplări neprevăzute, spuse Michael. Dacă ne-ai fi dat vestea bună, că alături se găsesc biciclete, nu în franceză ci în limba germană — ceea ce ar fi fost foarte firesc — apoi cu siguranţă că domnul de colo ne-ar fi poftit în biroul său.

Cehul cumpără trei biciclete. (Avea asupra sa o sumă importantă, pe care o purta la piept, sub cămaşă. Michael şi austriacul nu aveau nici un franc.) Pedalară o bucată pe şoseaua naţională, pînă la prima ramificaţie şi o luară pe acolo. Turul Franţei — pe cărări şi poteci — începu.

Cehul cel fricos constituia o grea povară psihică. Se opunea de fiecare dată să iasă din ascunzişurile sigure în care se adăposteau, silindu-i mereu mai întîi să discute ore în şir, fără nici un rezultat. Nu voia să rişte nimic, deşi trebuia să recunoască şi el că planul lor nu este realizabil decît prin înfruntarea în fiecare zi, de nenumărate ori, a primejdiei de a cădea în mîna nemţilor, care ocupaseră toate oraşele şi care puteau să răsară de oriunde, cînd nici nu te aşteptai. A nu ţine seama de el şi de teama lui şi a porni fără întîrziere era singurul mijloc să-l scoţi din bîrlog şi să-l faci s-o pornească din nou pe lungul lor drum.

În cele din urmă ajunseră în zona liberă, unde n-aveau a se teme de nemţi. Mergeau de douăzeci şi opt de zile şi ceruseră adăpost exact la douăzeci şi opt de ţărani — nu la douăzeci şi nouă. Pînă la Marsilia călătoriră cu trenul.

În comparaţie cu tratamentul aplicat emigranţilor de către poliţia din Marsilia, fuga din lagăr şi de la Oceanul Atlantic — prin mijlocul armatei germane, spre Mediterana — fusese o plăcere, e drept plină de aventuri şi obositoare. Michael îşi spunea pe atunci, că nu va fi niciodată în stare să înfăţişeze într-o manieră veridică vîrtejul neîntrerupt al ameninţărilor ce măcinau nervii, chinurile de iad ale emigranţilor înspăimîntaţi, cu totul dezorientaţi şi lipsiţi de orice ajutor.

Închisorile gemeau. Poliţia organiza în fiecare zi şi în fiecare noapte razii şi de fiecare dată dispăreau emigranţi, care nu mai apăreau nicicînd. Ceva anume lipsea în actele lor de identitate : o confirmare, o ştampilă sau o dovadă de punere în libertate semnată de cîte un comandant de lagăr — o hîrtie, pe care un emigrant fugit din lagăr de frica nemţilor nici nu putea s-o aibă.

În afară de o puzderie de ştiri dintre cele mai fantastice, mai circula cu persistenţă şi zvonul — pe de-a-ntregul plauzibil — că nemţii se află în marş, gata să ocupe şi sudul Franţei şi deci şi Marsilia, drept care spaima emigranţilor cu ner-

vii oricum zdruncinați crescu la infinit, deoarece n-aveau dreptul să părăsească Franța. Fiecare își procurase viza de tranzit spaniolă și portugheză și o viză de intrare în vreo țară exotică. Dar autoritățile franceze nu acordau viza de ieșire. N-o acordau. Motivul nu putea să-l afle nimeni, deoarece un motiv lămurit nici nu exista. (Mai tîrziu, cînd nemții ocupară și sudul Franței, poliția franceză dădu pe mîna Gestapoului mii de emigranți, bărbați, femei, copii, care sfîrșiră în cuptoarele de la Auschwitz. Ei n-ar fi fost uciși în modul acesta îngrozitor, dacă autoritățile franceze le-ar fi acordat viza de ieșire.)

Din acest cerc al morții evadară în cele din urmă un număr de emigranți, printre care și Michael. Ei străbătură pe jos, fără viză de ieșire, granița franco-spaniolă din Pirinei. Mulți fură arestați încă pe drumul spre graniță, în gări, în trenuri, mulți chiar la graniță. Mulți preferară să moară decît să se întoarcă în iadul din Marsilia, luîndu-și viața chiar la graniță, la un pas de libertate.

La Lisabona, Michael obținu în cîteva săptămîni viza americană cu ajutorul organizației Emergency Rescue Comity, înființată de Franklin Delano Roosevelt, în scopul de a salva din mîinile naziștilor oameni de știință și oameni de artă cu reputație. La 9 octombrie 1940, Michael se îmbarcă. Inima îi era grea. Ce avea să facă el, un scriitor german, în America ! ?

VIII

ÎN TIMP CE vasul intra în portul New York, Michael contempla — ca atîtea milioane de imigranți înaintea sa — o uriașă și fantastică excrescență a mării, grandioasa siluetă neverosimilă a unor gigantice construcții, strîns înghesuite pe Manhattan, care reprezenta o valoare ce depășea o sută de miliarde de dolari și care fusese odinioară vîndut albilor de către indieni numai pentru douăzeci de dolari.

Michael ajunse în America în zdrențe, cu treisprezece dolari în buzunar și cu manuscrisul unui roman neterminat. Pe puntea de debarcare, un salariat al lui Warner Brothers îi înmînă un avans de două sute de dolari. (Cineaști germani aflați la Hollywood convinseseră pe conducătorii marilor studiouri să ofere unora dintre scriitorii germani imigrați „contracte pentru salvarea vieții“, pe timp de un an, cu o sută de dolari pe săptămînă.) În timp ce omul strecura chitanța semnată în buzunar, îi spuse lui Michael, rînjind prietenos, că peste o săptămînă e așteptat la Studioul Warner Brothers.

Hollywoodul se află la o distanță de 4800 kilometri de New York și călătoria cu trenul cel mai rapid durează trei zile și patru nopți. Lui Michael nu-i mai rămase deci multă vreme ca să se plimbe prin New York.

Seara, privi pe fereastra camerei sale de hotel, de la etajul al optsprezecelea. În depărtare luceau ochii zgîrie-norilor, ce se înălţau în întunericul nopţii pînă la cer, nenumărate pătrate de lumină tăcute, în diferite culori pastelate, gălbui, albastru-pal, roz — o imagine de basm. Iar în adîncul abisului, circulaţia clocotea.

În uriaşul garderob larg deschis atîrna, solitară, însingurată, mantaua de ploaie nespus de jegoasă. Cu o lamă de ras, Michael tăie căptuşeala şi scoase manuscrisul mototolit al romanului, care îi servise douăzeci şi opt de nopţi ca pernă, în exodul său prin Franţa. Privi cu adîncă satisfacţie manuscrisul salvat. Într-un tîrziu, citi cu sfială prima pagină, pe care o scrisese într-altă lume, într-altă viaţă, înainte de războiul hitlerist, datorită căruia Germania avea să fie pustiită pînă în inima ei.

În dimineaţa următoare sosiră cîţiva reporteri. Michael, care şi în ceasul cel mai întunecat din timpul fugii sale prin Franţa învinsă, prăbuşită, nu crezuse nici un moment în victoria finală a lui Hitler, spuse reporterilor :

— Nu Hitler va birui lumea, ci lumea îl va birui pe Hitler.

În timpul călătoriei spre Hollywood, prin faţa lui se perindă de cîteva sute de ori unul şi acelaşi orăşel, cu aceeaşi staţie de benzină, cu acelaşi *drugstore* [1] şi cinematograf. Părea că un constructor ce fabrica orăşele în serie ar fi construit cîteva sute, toate după acelaşi model — asemenea cutiilor de cuburi pentru copii — înşirîndu-le apoi de-a lungul drumului.

[1] Magazin specific Statelor Unite unde, pe lîngă medicamente, se vînd tot felul de mărfuri şi gustări.

Trenul rapid trecu o dată ore întregi prin lanuri de porumb, nimic altceva decît porumb şi apoi iarăşi — fără întrerupere — numai prin grîu, printr-o mare nesfîrşită de grîu. Michael citise că în agricultura americană nu există, ca în Europa, gospodării ţărăneşti cu cîteva ogoare şi cîteva vaci, deoarece agricultura e organizată, ca şi industria, exclusiv pentru producţia de mari proporţii. Îşi zise : „În toată America nu pare să se găsească nici măcar o singură grămadă de bălegar".

În Studioul Warner Brothers Michael primi un birou, o secretară, care vorbea engleza şi germana şi cele necesare scrisului, îndeajuns pentru o duzină de scenarii. Săptămîni de-a rîndul nu se întîmplă nimic. Michael citea cînd şi cînd, iar secretara îşi pieptăna şi îşi peria părul, îşi pensa sprîncenele, le îngroşa cu creionul, îşi făcea manichiura, lăcuindu-şi zilnic unghiile de cîte două ori, cu cea mai mare grijă. Maşina de scris dormea.

Michael trebuia să se prezinte la studio fix la orele nouă. Funcţionara din spatele ghişeului nota sosirea lui. La orele cinci pleca, după ce se plictisise o zi întreagă, iar pentru asta primea în fiecare săptămînă un cec de o sută de dolari.

Autorul american de scenarii din biroul de alături, care cîştiga 3500 de dolari pe săptămînă, îi lămuri misterul, explicîndu-i lui Michael de ce nu primea de lucru. Spuse zîmbind, plin de camaraderie :

— Ăștia sînt de părere că este exclus ca un scriitor care lucrează pentru o sută de dolari pe săptămînă să scrie ceva utilizabil.

Adăugă, că el își petrece zilnic cîte cincisprezece, douăzeci de minute la closet și calculase că Studioul Warner Brothers îi plătește numai pentru asta o sută de dolari pe săptămînă.

— *That means: five thousand and two hundred a year.* [1]

Pentru a-și îndulci plictiseala, Michael lua în fiece după-amiază cîte o ceașcă de cafea, de cinci cenți, în *drugstore*-ul din fața studioului. Aici serveau trei figurine discret parfumate, aidoma unor păpuși, surprinzător de natural fardate și al căror păr mătăsos și blond, ca de îngeri, cădea în ondule impecabile pînă pe umeri. Cu un surîs automat-grațios, păpușa cu chip de înger, care își mișca toate articulațiile — Michael nu le putea deosebi niciodată — încasa cei cinci cenți.

Pe peretele din stînga al bucătăriei a cărei ușă era larg deschisă, astfel că se puteau observa din local toate detaliile, atîrnau șase mașini strălucitoare — cilindri de nichel de o jumătate de metru înălțime — toate înconjurate de țevi de sticlă, în care circula apă colorată în roșu și verde atunci cînd șeful bucătar, în veșminte albe ca neaua, apăsa pe pîrghii și butoane, făcînd ca din cei șase cilindri să țîșnească în pahare diverse substanțe lichide, mai groase sau mai subțiri, diferit colorate. În față se afla o plită electrică strălucind toată și, la fel de strălucitoare, o mașină de gătit, cu gaze, avînd șase ochiuri.

[1] Asta înseamnă: cinci mii și două sute pe an (engl.).

Într-una din zile, durîndu-l gîtul, Michael comandă un lapte fierbinte. Păpușa cu chip de înger spuse cu părere de rău că, din păcate, mașina de fiert lapte nu funcționează. La întrebarea dacă nu s-ar putea fierbe laptele și pe mașina de gătit, pe obrazul de o frumusețe încremenită al păpușii se ivi pentru prima oară o trăsătură de viață autentică, și aceasta numai datorită uluirii ei că Michael întrevăzuse posibilitatea ca laptele să fie fiert pe plită și nu exclusiv pe mașina de fiert lapte. Mută, își scutură pletele, mirată de ideea europeanului trăsnit, se așeză în fața oglinzii și, rîzînd, își admiră dantura de un alb strălucitor.

După alte cinci săptămîni, Michael primi în sfîrșit dispoziția să scrie un scenariu după romanul american *Danger Signal* [1]. Warner Brothers cumpărase contra unei importante sume dreptul de ecranizare. Această carte era o pacoste a studioului. Michael știa că mai mulți scenariști, care primiseră onorarii fabuloase, scriseseră o jumătate de duzină de scenarii inutilizabile, pentru că după acest roman nu putea fi întocmit un scenariu corespunzător. Că nu era vorba de o comandă serioasă, Michael își dădu seama încă din zîmbetul mesagerului, care îi adusese romanul și vraful de scenarii vechi. Se urmărea, probabil, ca Michael să nu moară de plictiseală în biroul său. În asemenea condiții, firește că nu putea

[1] *Semnal de alarmă.*

manifesta un chef deosebit de lucru. Se puse totuşi pe treabă.

Certitudinea că pînă în octombrie 1941 va primi în fiecare săptămînă cîte o sută de dolari era pentru Michael în acele vremuri grele o mare salvare. Primea recunoscător cecurile şi îşi scria între timp la birou romanul. Heinrich Mann, al cărui birou era situat vizavi, îi mărturisi lui Michael că şi el comite acest furt. Marele romancier, un mare senior al spiritului, care scrisese o uriaşă operă de o viaţă şi care împlinise şaptezeci de ani, era de asemenea obligat să vină dimineaţa la ora nouă la studio şi să-şi piardă vremea stînd degeaba, de dragul celor o sută de dolari, deoarece, ca şi Michael, nu mai poseda nimic altceva decît cinstea de a fi un emigrant politic.

Cineaştii germani, care făcuseră carieră la Hollywood şi care de ani de zile cîştigau sume fabuloase şi duceau în vilele lor luxoase o viaţă de milionari ai dolarului, îl vizitară la început cu toţii pe Michael, conducîndu-l în ultimele modele Cadillac spre somptuoasele lor palate. Cînd mirosiră că Michael nu va fi o stea pe firmamentul Hollywoodului, nu-l mai cunoscură.

Deoarece la Hollywood cineva care cîştigă anual două sute de mii de dolari n-are relaţii cu cineva care cîştigă numai o sută de mii, Michael, care după trecerea unui an nu mai cîştigă nimic, avu ocazia ca nimeni altul să simtă din plin faptul, că aici hotărîtor e banul şi nimic altceva. Acum, cînd îl întîlneau, compatrioţii săi ce avuseseră succes îl tratau ca pe o fantomă

imaterială, invizibilă. El îşi spuse că, dacă ai umor şi ţinută, poţi face abstracţie de aceste întîmplări şi de altele chiar mai serioase. Continuă să-şi scrie romanul.

Michael, căruia clima puternică, înviorătoare a Berlinului îi priise în mod deosebit, avea nevoie la Hollywood de un surplus de energie ca să poată lucra la roman, deoarece capacitatea de concentrare i se redusese la minimum, datorită acţiunii anemiante a climei calde, tropicale, moleşitoare. „Nu e pic de aer în aer“, obişnuia el să spună. Inspirînd cu greu aerul, care practic nu exista, scria deseori cu o înverşunată energie din zori şi pînă în noapte la o propoziţiune, pe care în dimineaţa următoare trebuia să o şteargă. Pierdu la Hollywood multă vreme, o vreme preţioasă, ani de nerecuperat.

Telefonul lui suna arareori. Avea relaţii puţine, dînd bir cu fugiţii ori de cîte ori era posibil. În clima aceasta ce măcina timpul, trebuia să consacre întreaga zi romanului. O dată pe săptămînă vizita o pereche, nişte evrei emigraţi, pe care îi cunoscuse în Elveţia.

Într-o zi, pe cînd se ducea la aceşti prieteni, de astă dată pentru a-şi exprima condoleanţele — tatăl doamnei, în vîrstă de şaizeci şi şapte de ani, decedase — observă în lift şi un domn îmbrăcat în negru, cu un cufăr din lac negru, pe care în locul etichetelor-reclamă de hotel erau lipite nişte păsări din argint. Domnul în negru, cu valiza neagră, care arăta ca un iluzionist, era şeful băieşilor de cadavre şi machiorilor de la întreprinderea de pompe funebre din Hollywood.

Evelyn Waugh[1] l-a descris în romanul lui satiric *The Loved One*[2].

Doamna deschise uşa apartamentului. Băieşul o rugă să-l lase un timp singur cu răposatul. Peste o oră îi pofti în camera unde se afla mortul. Ca un pictor, care înfăţişa pentru prima oară clientului său portretul comandat — încă neuscat — el arătă, mîndru dar şi cu modestie, spre patul mortuar.

Omul de la pompele funebre umpluse toate cutele obrazului celui decedat cu un fel de chit de geamgiu, obrazul pămîntiu era dat cu un fard păstos de culoare roz, iar buzele le ciupise şi le frămîntase imprimîndu-le astfel un zîmbet radios.

Mortul de pe pat nu mai era mort ci dormea doar, visînd şi zîmbind transfigurat. Era o imagine cum nu se poate mai cumplită. Femeia, albă ca varul, fugi îngrozită din cameră.

O americană, vecină de-a lor — a cărei mamă murise de cancer la stomac în urmă cu o săptămînă şi care fusese îngropată ca un cadavru plin de viaţă, cu un zîmbet la fel de fericit — intră pe neauzite şi murmură cu vădită mulţumire :

— Ce bine că în realitate nici nu trebuie să ne luăm adio de la rudele noastre !

Michael trebui să-şi spună : „Cît de mici la suflet, cît de fundamental laşi trebuie să fie oamenii care sînt gata să se înşele singuri, camuflînd moartea rudelor cu chit şi cu farduri".

[1] *Evelyn Waugh* (n. 1903), scriitor satiric englez.
[2] Femeia iubită (engl.).

În ziua următoare avu loc înmormîntarea. Cimitirul era un parc uriaş, somptuos împodobit cu copiile în mărime supranaturală ale unor statui greceşti şi cu tot felul de grupuri plastice spectaculoase din marmură şi bronz, cu lacuri şi fîntîni — un parc de agrement. Cei doi soţi, împreună cu Michael, merseră cu maşina pînă la mormînt.

Alături, tocmai se îngropa urna cu cenuşa unei fete de şaptesprezece ani. În jurul mormîntului stăteau şapte persoane şi douăsprezece colivii din sîrmă aurită, în care se aflau douăzeci şi patru de canari. Participanţii ascultau cu satisfacţie cîntecul păsărelelor, vizibil convinşi că şi fata din urna funerară ascultă satisfăcută ciripitul voios. Domnea buna dispoziţie.

Michael revăzu în minte o înmormîntare în cimitirul unui sat european — fata decedată este cu adevărat o moartă, iar ţăranca, plîngînd în hohote, are curajul să îndure moartea fiicei sale.

După atacul japonez din 7 decembrie 1941 împotriva bazei navale de la Pearl Harbour şi după intrarea Americii în război, hotelul în care locuia Michael fu camuflat. Oaspeţii şedeau seara în holul mare şi, la flacăra sărăcăcioasă a lumînărilor, vorbeau în şoaptă despre bombardamentele japoneze, deşi ştiau cu toţii că nici un aviator japonez nu poate străbate cei opt mii de kilometri ca să arunce bombe asupra Hollywoodului. După cîteva zile, dispăru prilejul de senzaţie de a sta în hol, de vorbă, în şoaptă, în licărul lumînărilor. Reapăru lumina.

Cît ţinu războiul, victoriile şi înfrîngerile sîngeroase de pe cîmpurile de luptă ale Europei

fură urmărite de locuitorii Hollywoodului ca dintr-o lojă. În viaţa de toate zilele nimic nu se schimbase. Se putea cumpăra, acum, ca şi înainte orice.

Michael trăi neîmpăcat anii cînd ruşii, şi nu numai ruşii, aşteptau zadarnic „al doilea front". Nici poporul american nu putea înţelege de ce se tărăgăna an de an. Cînd aliaţii zdrobiră în Sicilia trei divizii şi jumătate germane, în timp ce ruşii trebuiau să lupte necontenit împotriva a două sute de divizii germane, Michael îşi puse întrebarea, dacă nu cumva aliaţii concepuseră încă de pe atunci o altă politică, politica lor de după război.

Timpul, golit de ceea ce se cheamă o viaţă adevărată, care nu putea exista pentru nimeni în oraşul filmului, zbura ca o pasăre incoloră ce brăzdează văzduhul. O lună trecea aici mai repede decît o zi în care ai trăit din plin într-alt loc. După ani şi ani, Michael avu simţămîntul că se află doar de cîteva săptămîni la Hollywood.

Un punct luminos exista însă în această existenţă pustie. Scăpat cu viaţă, datorită mîinii de ajutor dată de America, Michael înţelegea zi de zi, plin de recunoştinţă, ce însemna în anii sîngeroşi ai războiului să te afli într-o ţară care, spre deosebire de Franţa, lasă libertate deplină emigrantului căruia i-a acordat azil.

Chinuit mereu de clima tropicală, înăbuşitoare, care te moleşea, Michael scria în fiece zi cîteva propoziţiuni la romanul său, cu mult mai multă trudă ca oricînd. În primăvara anului 1944, atunci cînd penultimul capitol fu gata, ajunse în situaţia curioasă de a fi silit să se

oprească din lucru la romanul care trebuia să se încheie cu sfîrşitul războiului, deoarece trebuia să aştepte acest sfîrşit, pentru a-i putea descrie amănuntele cu fidelitate istorică.

Într-una din zile, prost dispus din cauză că de săptămîni nu mai lucrase nimic, se opri în faţa unei vitrine de pe bulevardul Hollywoodului, unde erau expuse articole bărbăteşti, iar în mijloc o cravată din mătase albastră, de-a lungul căreia era pictată o femeie goală, într-un colorit cum nu se poate mai autentic. Pe etichetă era scris „pictură manuală". (Cu cîteva săptămîni în urmă citise într-o revistă că în America există cravate pictate de mînă, originale, care costă o mie şi două mii de dolari şi cravate pictate de mînă, confecţionate în cîte un singur exemplar, care costă cinci mii de dolari.)

La vederea cravatei cu femeia goală, îşi aminti dintr-o dată de zîmbetul spurcat al unui bărbat pe care-l întîlnise cu patruzeci de ani în urmă, în Rothenburg pe Tauber. La vremea aceea, foarte, foarte îndepărtată, Michael răzuise în Rothenburg toţi pereţii şi toate plafoanele palatului în stil Ludovic al XVI-lea al baroanei Josepha de Uffendorf, pe care apoi le zugrăvi din nou împreună cu meşterul zugrav. Baroana Josepha avea pe atunci treizeci şi doi de ani şi era puţin fanată — o fată bătrînă, solitară, care nu mai putea spera că bărbatul visat cîndva are să mai vină şi să-i întemeieze un cămin. Cel care răzuia pereţii şi care avea abia douăzeci şi doi de ani se amorezase nebuneşte de ea. În camera servitorului, ai cărei pereţi fuseseră şi ei răzuiţi şi din nou zugrăviţi, atîrnase o gravură

în culori — o femeie grasă, în pielea goală și un domn în frac, cu un bici ridicat, gata să lovească. Servitorul îi arătase lui Michael gravura obscenă și adăugase în treacăt, zîmbind scîrnav : „Cînd îi aduc baroanei dimineața micul dejun în dormitor, stă întinsă în pat ca un îngeraș“. Michael, pe atunci cu totul nepriceput încă, nu se gîndise la nimic urît.

Dar acum, cînd datorită cravatei cu femeia goală își aduse aminte de vorbele servitorului și de zîmbetul lui spurcat, pentru prima oară după patruzeci de ani intră în aceeași stare de agitație ca și atunci cînd, din cauza cronicii judiciare apărute în ziar, fusese determinat să scrie *Karl și Anna.*

Orb și surd la tot ce era în jurul său, cufundat în gînduri, porni înapoi spre hotel și începu să scrie lucrarea intitulată *Nuvelă germană.*

Michael nu se mai gîndise patru decenii la vremea petrecută în Rothenburg. Acum se ridicase o cortină, ca la teatru. Îl năpădi un torent de amintiri, însuflețite de nenumărate amănunte. Inima și mintea îi ardeau.

Dorea să-l înfățișeze de astă dată și pe meșteșugarul german, în timp ce pilește o cheie, sau face un topor, ori o pereche de ghete, dă cu vopsea de clei plafonul unei săli sau construiește un scrin. Socotea că poate zugrăvi toate aceste procese de muncă atît de plastic încît cititorul să le poată „vedea“, fără ca acest lucru să-i creeze dificultăți, deoarece fusese lăcătuș și știa din experiență, că un ins care a învățat o meserie înțelege procesul de muncă al oricărei alte meserii și-l poate și înfățișa. Se temea însă că n-o să

izbutească să descrie destul de convingător, cu toate caracteristicile psihologice, dar fără a psihologiza, distrugerea Josephei de către servitor, care o seduce și o împinge la sinucidere.

Se întîmplă tocmai contrariul. Michael nu fusese niciodată atît de surprins de vreun proces din atelierul lui de creație. A construi tragedia Josephei cu elemente psihologice mereu noi, îi păru relativ ușor ; a descrie plastic cum vopsește un zugrav plafonul unei mari săli de recepție era incomparabil mai greu și mai obositor și îi cerea de o sută de ori mai mult timp decît îi trebuie zugravului ca să dea cu vopsea plafonul unei săli. Stătu înfierbîntat la masa de lucru și zugrăvi zile de-a rîndul plafonul unei săli.

În acea perioadă, Michael fusese deseori invitatul lui Thomas Mann. Seara, după ce luau masa, își citeau unul altuia : Thomas Mann cîte un capitol din romanul încă neterminat *Doctor Faustus,* Michael din *Nuvela germană,* de fiecare dată capitolul pe care îl scriseseră în săptămînile scurse pînă la întîlnirea lor. Thomas Mann părea să fie impresionat de *Nuvela germană,* iar Michael considera, și i-o spuse, că *Doctor Faustus* nu va deveni o operă mai puțin importantă decît *Casa Buddenbrook.* Au fost seri frumoase !

(După ani și ani, Michael citi în cartea lui Thomas Mann *Cum a fost creat doctor Faustus* despre sine și despre *Nuvela germană* următoarele : „Ascultam cu adevărată admirație cum citea, cu glasul scăzut, întretăiat uneori. Atmosfera vechiului orășel de provincie german [Rothenburg pe Tauber], excelent realizată din punct de ve-

dere literar ; amănuntele cu privire la meşteşuguri în care mecanicul şi lăcătuşul de odinioară se descurcau atît de bine şi cărora a ştiut să le dea un nimb specific «german» ; problemele de ordin psihologic aşezate la baza povestirii, şi anume contradicţia dintre sex şi iubire şi misterioasa demonie a întregului — toate acestea mă atrăgeau nespus de mult şi am rămas un admirator al prea puţin luatei în seamă povestiri, care este o capodoperă de mici proporţii".

Cîteva rînduri mai înaintea pasajului citat din care reieşeau laudele şi admiraţia, Michael citise fraza : „Este neîndoielnic că aceasta [povestirea] a preluat cîte ceva din spiritul lui Faustus — stări sufleteşti şi idei, care de altfel îi aparţineau şi lui, după cum îmi aparţineau şi mie".

Michael îşi puse întrebarea : „Ce urmăreşte Thomas Mann cu această frază, care este în sine o contradicţie ? De ce pretinde la începutul ei că *Nuvela germană* a preluat [«neîndoielnic»] cîte ceva din spiritul lui Faustus — stări sufleteşti şi idei — dacă la sfîrşitul frazei e nevoit a recunoaşte că acestea ne aparţineau deopotrivă, atît mie cît şi lui ? Oare l-a determinat simţul echităţii să revină la sfîrşitul frazei asupra celor afirmate ? Dar oare n-ar fi trebuit Thomas Mann, care cunoaşte omul, să-şi spună că cititorul de rea-credinţă va lua notă numai de prima parte a frazei şi că deci îl va considera pe Michael un plagiator ?"

Satisfacţia lui Michael produsă de lauda şi aprecierea colegului său, care doar cu o singură frază caracterizase excepţional de just miezul *Nuvelei germane*, se transformă în indispoziţie. În

cele din urmă îşi spuse : „Misterul, cu privire la modul în care un scriitor poate prelua de la un alt scriitor sentimente şi idei, aparţinînd deopotrivă unuia cît şi celuilalt, nu-l poate de bună seamă dezlega decît Thomas Mann").

Cînd războiul hitlerist, de pe urma căruia douăzeci şi şase de milioane de oameni îşi pierduseră viaţa, luă sfîrşit cu înfrîngerea Germaniei — ce putea fi întrevăzută încă de la bun început — Michael scrise ultimul capitol al romanului său. Acesta apăru mai întîi în limba engleză, sub titlul *Mathilde*, la New York şi Londra.

Spre sfîrşitul toamnei lui 1945, dreptul de ecranizare al lui *Karl şi Anna* fu cumpărat de Metro Goldwyn Mayer. Michael primi la 18 noiembrie cecul. În ziua de 19 se afla în tren spre New York.

La început, Michael făcuse deseori — în maşină— drumul de la Hollywood la ţărmul Oceanului Pacific şi, copleşit de un dor mistuitor, privise abătut în larg, cu simţămîntul că îndărătul acelui orizont îndepărtat s-ar găsi Europa. Abia după multe săptămîni îşi dăduse seama că îşi aţintise privirea în direcţia opusă Europei — spre Asia.

În tren, setea de viaţă, renăscută, îl împinse pe o culme de sănătoasă bună dispoziţie, aşa cum nu o mai resimţise de foarte mulţi ani, pentru că lăsase în urma sa veşnic însoritul iad lipsit de viaţă al Hollywoodului şi pentru că la New York avea să fie mai aproape cu 4800 kilometri

de Europa, ţinta sa. Ca şi odinioară, în vremurile de demult, avea iarăşi simţămîntul deplinei sale forţe interioare.

Ajuns la New York, Michael vizită în prima seară un vechi cunoscut din Europa. După masă trecu în camera alăturată şi privi pe fereastră, în noaptea iluminată. După puţin veni şi gazda, care întrebă zîmbind cu mirare :

— De ce stai aici ? Ce s-a întîmplat ?

Michael, care la Hollywood, unde şi în timpul iernii este vară, este veşnic vară, nu văzuse timp de cinci ani nici un fulg de zăpadă, răspunse, fără a-şi putea lua de la geam privirea parcă fermecată :

— Ninge !

I se părea că-şi ajunsese din nou viaţa din urmă. Ca un băieţaş sentimental trebui să-şi înghită şi să-şi înfrîngă emoţia, în timp ce privea alunecarea lină a fulgilor scînteietori ce cădeau pieziş, în tăcere, peste vehiculele care goneau ca turbate.

În timpul celor cinci ani de război, în New York nu se clădiseră case de locuit, iar populaţia sporise după sfîrşitul războiului cu sute de mii de noi sosiţi. Fără un noroc cu totul excepţional nu puteai găsi un apartament. Mulţi dintre cei în căutare de locuinţe îşi găseau salvarea prin moartea cîte unuia fără familie. Aşteptau în fiece noapte în faţa clădirii lui „New York Times", pînă cînd apărea ziarul la orele trei dimineaţa, studiau lacomi anunţurile mortuare şi, la ivirea zorilor, alergau la proprietari, în speranţa că vor obţine locuinţa celui decedat.

După luni de căutare zadarnică, Michael dobîndi în cele din urmă o locuinţă mobilată, în cel mai bun cartier al New Yorkului, mituind pe administrator şi, datorită nenorocirii chiriaşului precedent, un elveţian, care înnebunise şi fusese internat într-un ospiciu. Administratorul spusese glumind brutal :

— Omul trebuie să fi fost nebun, altminteri ar fi ştiut că îşi pierde locuinţa dacă înnebuneşte.

Cîteva zile după ce se mută în noua sa locuinţă, Michael citi în ziar că oraşul Würzburg nu mai există. Cu trupul ca de gheaţă citi relatarea despre distrugerea, în douăzeci şi cinci de minute, prin bombe incendiare, a oraşului său natal, a cărui existenţă numărase treisprezece veacuri.

Văzu în închipuire Würzburgul, oraşul celui mai nobil baroc şi văzu în acelaşi timp uriaşul morman cenuşiu de ruine, din care Würzburgul răsărea de îndată în toată splendoarea sa, oraşul care de fapt nu mai exista. Lovitura îl nimeri drept în inimă şi-i nimici simţirea. Lăuntric, deveni surd. Durerea lui era fără substanţă, aidoma acelei dureri pe care un om o mai resimte în braţul amputat. O parte a vieţii sale, bogată în trăiri sufleteşti, dispăruse pentru totdeauna. Nu mai avea nici un cadru material pentru milioanele de impresii din copilărie.

Din partea unui ofiţer american, care staţiona în Germania de sud şi pe care îl rugase să facă cercetări, Michael primi în aceeaşi zi comunicarea — ziarul cu groaznica veste se găsea încă în faţa sa — că sora şi fratele său mai trăiau, şi unde anume. (Deoarece scrisorile ce le adresase aces-

tora la începutul înscăunării lui Hitler la putere rămăseseră fără răspuns, nu le mai scrisese, de frică să nu-i pună în primejdie.) Durerea pentru Würzburgul distrus și bucuria că ai săi mai trăiau alternau în inima sa, strict delimitat, ca viața și moartea. Duse la cutia poștală o scrisoare adresată surorii sale, prima în interval de zece ani și apoi făcu o plimbare de documentare prin New York.

La Berlin, Michael hoinărise de nenumărate ori prin oraș. În timpul acestor plimbări îndelungate în cartierele oamenilor nevoiași putuse să-și dea seama direct — după fețele brăzdate — fără teorii de economie politică și fără statistici, de repartiția nesocială a bunurilor în Germania. Michael își spuse că și pe new-yorkezi și standardul lor de viață îi poți cunoaște cel mai bine, hoinărind pe jos.

În plimbările sale prin adîncile defileuri asfaltate ale New Yorkului, în care goneau neîntrerupt autobuzele, văzu și în cartierele oamenilor simpli, de cele mai multe ori, oameni bine hrăniți și curat îmbrăcați, care nu trebuiau să se întrebe cu ce o să-și mai plătească chiria, dacă își cumpără o pereche de ghete, unt, sau se duc să bea un *whisky* la primul bar întîlnit.

Scena în care un tînăr muncitor — de mînă cu cei doi băieți ai săi, curățel îmbrăcați — intră într-un *drugstore,* comandînd senin pentru sine și copiii săi sandvișuri și uriașe porții de înghețată, născu un simțămînt de satisfacție în sufletul lui Michael. El știa că standardul ridicat de viață al maselor americane era rezultatul grevelor celor mai sîngeroase și mai pline de jertfe ale erei

industriale. Își spuse : „Cămașa proaspăt spălată, purtată de acest tînăr tată, și înghețata pe care copiii săi o gustă cu atît nesaț au fost plătite cu mulți ani în urmă, și scump plătite".

Abia cu puțin timp în urmă, minerii și metalurgiștii făcuseră iarăși grevă. Michael, care ședea lîngă cei doi băieți, își notă cîteva idei : „Proprietarii imensului aparat în continuă dezvoltare, ai celui mai mare aparat de producție din lume, trebuie să fie necontenit convinși prin grevă că nu își pot vinde produsele, dacă o dată cu creșterea forței productive nu crește și puterea de cumpărare a maselor, prin urcarea salariilor. Ei încalcă neîncetat legea economică prin care se impune fără nici o excepție ca bogăția țării să fie repartizată oarecum mai rațional, căci altminteri, datorită puterii scăzute de cumpărare a poporului se nasc crize și șomaj, ceea ce face ca bogăția să devină nu numai sărăcie a maselor, ci și o cauză de uriașe pagube pentru întreprinzători, care zac pe stocurile lor de mărfuri nevandabile."

În timp ce Michael scria, tînărul tată urmărea zîmbind cum cei doi băieți ai săi sugeau cu cîte un pai restul de înghețată, care se topise.

Michael își cumpărase un aparat de radio bun și deosebit de potrivit pentru emisiuni muzicale, căci la New York se emitea de la orele șapte dimineața pînă la douăsprezece noaptea muzică clasică, imprimată pe discuri și executată de marile orchestre simfonice americane, sub conducerea celor mai renumiți dirijori ai Europei.

Constată cu bucurie că poate să lucreze concentrat și să perceapă totodată nestingherit

muzica. Cele două capacităţi opuse, creaţie şi recepţie, îşi aveau rădăcinile în aceeaşi zonă afectivă, adîncindu-se şi întărindu-se reciproc. Pe calea aceasta avansa mulţumitor cu lucrarea sa, deşi trebuia s-o întrerupă într-una pentru a regla aparatul de radio la minimum de intensitate, căci în pauze — şi chiar între părţile unei simfonii de Beethoven sau Mozart — se făcea reclamă pentru „incontestabil cel mai bun şi economic săpun de menaj din lume, un stilou care scrie sub apă, un laxativ eficace şi care acţionează plăcut". Nu învăţase încă să asculte o simfonie de Beethoven şi să-nghită cu acest prilej, cu urechile, un purgativ cu acţiune sigură.

La pagina economică a ziarului „New York Times", Michael citise că oamenii de afaceri americani investesc anual multe miliarde de dolari pentru reclamă. Trebui să admită că specialiştii în materie de reclamă — crainicii de la radio, şi desenatorii, şi creatorii anunţurilor din ziare şi reviste — care sînt plătiţi cu sume fantastice pentru a readuce aceste miliarde şi încă vreo cîteva sute în plus, sînt nişte maeştri neîntrecuţi ai sugestiei. În ciuda scepticismului său, chiar şi el fusese deseori momit să cumpere mărfuri, pe care din proprie iniţiativă nu le-ar fi luat niciodată.

— Monstrul reclamei şi-ar avea şi el partea de vină, îi spusese un profesor american de economie politică lui Michael, că, în ciuda salariilor mari, muncitorii americani trebuie să ducă de-a lungul întregii lor vieţi, neîntrerupt şi crîncen, lupta pentru fiece dolar. Banul greu cîştigat este supt de la masele hipnotizate prin reclamă şi

adus iar la patroni, a căror cifră de afaceri şi beneficiu gigantic cresc de la an la an. Rezultatul este că, pînă la urmă, omul din popor dispune de un frigider, o maşină de spălat, un aspirator, un radio, un televizor, o jumătate duzină de aparate pentru bucătărie, o asigurare contra accidentelor şi o asigurare pe viaţă, un loc de veci şi dreptul de a avea coşciug — dispune de totul, numai de viaţă nu. Căci omul simplu trebuie să plătească acest parc de maşini în rate, pentru fiecare bucată în parte, după valoare, săptămînal atîţia şi atîţia dolari, pentru toate laolaltă mult mai mult decît poate să plătească doar cu cîştigul său, astfel că şi soţia este obligată să muncească, în lupta de o viaţă întreagă pentru dolar. Iar seara, cînd soţul şi soţia se regăsesc şi stau unul în faţa celuilalt în expoziţia lor de maşini, sfîrşiţi de munca de peste zi şi socotesc cît mai au de plătit, vocea de la radio oferă iarăşi — în forma unei irezistibile sugestii — cel mai nou televizor „formidabil de perfecţionat, cu un ecran enorm mărit, lesne de plătit în rate de numai cîţiva dolari săptămînal". Americanul din popor, continuu hipnotizat de reclamă, rămîne, spre profitul oamenilor de afaceri, pînă la mormînt, un sclav înlănţuit de standardul său ridicat de viaţă. Profesorul de economie politică sărise mînios de pe scaun. *Yes, Sir, that's one side of the american way of life.* [1]

Michael spusese că în felul acesta se explică în parte şi înfricoşătoarea sărăcie sufletească a

[1] Da, domnule, acesta este un aspect al modului de viaţă american (engl.).

omului american. Datorită modului american de conducere a economiei, şi ca urmare a rolului ce-l joacă maşina în existenţa omului, el este prea mult împins către aspectele exterioare ale vieţii. Sufleteşte, insul american este fiinţa cea mai solitară de pe pămînt. În privirea mereu căutătoare a americanului se poate citi că nu trăieşte nici în trecut şi nici în prezent ci, totdeauna, numai în viitor — deci nu trăieşte, în ciuda spectacolului zgomotos al vieţii sale. Şi adăugase surîzînd :

— Dea Domnul ca omenirea să fie ferită de răspîndirea peste întregul glob a acestui *american way against life* [1].

În timp ce impunătorul „carusel New York", înţesat cu opt milioane de oameni, se învîrtea vertiginos în jurul dolarului, în locuinţa sa Michael lucra de dimineaţă pînă seara la scurte povestiri, care aveau drept cadru Germania nimicită de după război.

La încercarea de a scrie o scurtă povestire cu subiect din viaţa americană renunţase. Socotea că ar putea crea, fără dificultăţi deosebite, englezi, francezi, italieni, europeni de orice naţionalitate. Dar nu era în stare să scrie o poveste cît de cît verosimilă cu eroi americani, deoarece în America, întreaga structură a vieţii era cu totul alta decît în Europa, iar americanul reacţiona la toate întîmplările vieţii cu totul altfel decît europeanul. Deşi era de şapte ani în ţară, nu-l cunoştea

[1] Mod american împotriva vieţii (engl.).

pe american atît de aproape pe cît ar fi trebuit, pentru a-l putea înfăţişa în chip autentic.

Andreas, fiul lui Michael, care venise în 1941 împreună cu maică-sa în America şi se pregătea acum în Colegiul Swarthmore în vederea intrării la universitate, apăru deodată iarăşi la Michael, la miezul nopţii, neanunţat ca de obicei şi trîntindu-se pe canapea cît era de lung, spuse :

— *Old boy* [1], îmi trebuie pantofi şi-un costum şi bani pentru o motocicletă.

Andreas era un tînăr de statură atletică, mai înalt cu un cap decît Michael, fondist în echipa colegiului ; vorbea engleza ca un american sadea, în schimb germana şi începuse s-o uite.

Dorea să-şi petreacă două săptămîni de vacanţă la New York. După două zile dispăru fără să-şi fi luat rămas bun de la Michael. O săptămînă mai tîrziu reveni din Miami-Florida. Pe şoseaua ce duce spre Florida, reperase cu ochi de cunoscător o puternică maşină de cursă lungă, pe care o oprise făcînd semn cu degetul mare, băuse în Florida o ceaşcă de cafea şi plecase zece minute mai tîrziu din nou spre New York. Călătoria, dus şi întors 2800 kilometri, îl costase patru dolari.

— Destul de frumos peisajul în Florida, spuse el zîmbind molcom.

În acelaşi fel văzuse Andreas pînă atunci patruzeci şi două din cele patruzeci şi opt de state ale Americii şi în modul acesta călătorise de cinci ori de la New York la Hollywood, la Michael, de cinci ori cîte 9600 kilometri.

[1] Bătrîne (engl.).

În timpul vacanţei de vară, Andreas lucra pe undeva în America, asemenea majorităţii studenţilor, spălînd vase sau făcînd pe chelnerul, ca ajutor de zidar, sau ca tăietor de lemne la vreun gater. În acest timp agonisea atît cît îi trebuia pentru existenţă şi încă vreo cîteva sute de dolari pe deasupra, pe care îi cheltuia apoi fără nici o socoteală. În el se reflecta marea ţară a Americii, unde şi omul de condiţii modeste e cheltuitor.

Această deplină independenţă în manifestările exterioare ale vieţii era la Andreas compensaţia pentru sentimentul distrugător că ar fi un incapabil, mijlocul făurit de el însuşi pentru a contrabalansa grelele traume psihice produse de maică-sa încă din copilărie şi la care adăuga mereu altele. În ciuda dragostei neţărmurite pentru Andreas şi a imensei mîndrii iscate în sufletul ei de pe urma băiatului, Ilona critica, acum ca şi înainte, tot ceea ce făcea el, la fel ca şi maică-sa, care de-a lungul întregii vieţi criticase tot ce făcuse Ilona.

La acel prînz, desfăşurat în urmă cu douăzeci şi cinci de ani, cînd Ilona fusese timp de două ore neîntrerupt criticată de maică-sa, care fusese — la rîndul ei — la fel de dezastruos educată, Michael gîndise : „Se pare că şi păcatele părinţilor care îşi educă greşit copiii se răzbună pînă într-a treia şi a patra spiţă“. Acum fiul său dovedea cît de îndreptăţit fusese gîndul de odinioară.

În timp ce lucra la una din scurtele sale povestiri, în mijlocul unei propoziţiuni pe Michael îl fulgeră ideea unui roman, avînd drept cadru

Germania de după război. Îşi făcu şi cîteva însemnări. Romanul urma să aibă patru fire conducătoare de acţiune, strîns legate între ele : isprăvile unei bande de copii, al cărei şef, Petrus, deschide întrunirile secrete întotdeauna cu fraza : „Noi, ucenicii lui Christos, înfăptuitori ai dreptăţii, luăm de la cei bogaţi care au totul şi dăm săracilor, care n-au nimic“ ; neonazismul, ce putea fi prevăzut în Germania, întruchipat de un nou şi abject tineret hitlerist, reorganizat în ascuns ; tragica poveste de dragoste dintre o fată germană şi un soldat american ; soarta unei evreice care, neîntinată, este dusă la şaptesprezece ani într-un bordel pentru trupele germane din Varşovia şi pîngărită de mii de soldaţi şi se reîntoarce, distrusă sufleteşte, în oraşul natal, unde trăieşte fostul ei logodnic care o iubise.

Michael îşi spuse că ar putea să-şi aleagă drept loc de desfăşurare a întîmplărilor din acest roman, a cărui acţiune şi ai cărui eroi trebuiau creaţi, fără excepţie, din pură imaginaţie, oricare oraş din Germania. El alese drept cadru Würzburgul distrus, deoarece cu oraşul său natal avea cele mai mari afinităţi sufleteşti.

Scrise prima frază a romanului *Ucenicii lui Christos* la începutul lui ianuarie 1947, iar ultima frază, după ce lucrase aşa-zicînd zi şi noapte, la sfîrşitul lui decembrie 1947.

Voia să petreacă vara anului 1948 iarăşi în afara New Yorkului, în acelaşi loc unde în vara anului 1947 scrisese la *Ucenicii lui Christos*, la o fermă, al cărei proprietar primea oaspeţi cu plată. Tratativele cu editorii îl reţinură pînă la sfîrşitul lui iulie în New Yorkul dogorîtor, abu-

rind parcă, în care, de săptămîni, fiecare casă era un cuptor ce cocea oamenii, iar neîntrerupta presiune a aerului umed și lipicios comprima zi și noapte plămînii. Și în acea vară muriseră la New York duzini de oameni pe stradă, de insolație. Mii înnoptau în Central Park, sute de mii pe plaja nisipoasă a Oceanului.

Peste zi, Michael stătea gol pușcă la masa de scris, ud leoarcă de sudoare, ca și cînd ar fi fost cusut din creștet pînă-n tălpi într-un sac gros de blană. Gîndi, zîmbind înverșunat : „Indienii, care odinioară au vîndut Manhattanul pentru douăzeci de dolari, i-au păcălit pe americani ! Clima din Manhattan urlă — aici n-ar trebui să trăiască nimeni."

Epuizat în asemenea măsură încît ajunsese deseori să aibă amețeli, Michael izbuti la 1 august să plece la țară. Acest 1 august al anului 1948 avea să fie o zi memorabilă din viața sa.

Imediat după ce sosi la fermă, unde temperatura era cu vreo 12 grade mai coborîtă ca la New York, făcu o baie înviorătoare, apoi, în ținută de dineu, se așeză pe zidulețul ce îngrădea un rondou de flori și, deodată, inima începu să-i bată frenetic — colo, pe banca din fața casei ședea „Hanna", imaginea ideală a ceea ce visase ca bărbat, desprinsă aievea din *Cvartetul vocal bărbătesc din Ochsenfurt*. „Hanna" pe care o crease odinioară din pură imaginație, iar mai tîrziu o văzuse pe neașteptate, palpabil de reală în Cafeneaua Romanică, cîteva minute doar, și în ciuda unor căutări de săptămîni nu o mai revăzuse niciodată.

Michael o privi fascinat, ca și atunci, cu totul uluit că această fată, exotic-clocotitoare, cu un cap micuț și păr negru ca pana corbului ce cădea în valuri pe umeri, era pînă în cel mai mic amănunt imaginea fidelă a Hannei din romanul său.

Obrăjorul ei delicat, măsliniu și roz, cu o gură feminină periculos de proaspătă, cu o dantură superbă, iradia de-a dreptul frumusețea, în timp ce se întreținea, rîzînd, cu doi oaspeți. Purta o fustă largă țărănească, cu dungi țesute roșu pe roșu și în sus ceva alb și vaporos, fără mîneci, care îi lăsa articulația umerilor liberă, cu un decolteu ascuțit, adînc, pînă pe sînii mici.

Michael se liniști la gîndul că de astă dată ea nu mai poate să dispară fără urmă, doar după cîteva minute, ca într-un oraș cu milioane de locuitori. Se înțelege de la sine că luă hotărîrea de a face totul pentru a o cîștiga pe viață. Ca și odinioară, era paralizat de emoție. Totuși, mintea începu să socotească de la sine : „Hanna din Cafeneaua Romanică putea să fi avut vreo douăzeci și doi de ani, «Hanna» care șade colo pe bancă nu putea să aibă mai mult, deși de atunci au trecut optsprezece ani".

Cu toate acestea nu se îndoi nici o clipă că era una și aceeași. Gîndi : „Inima nu se poate înșela, inima știe — fără a socoti, de milioane de ori mai mult decît capul. Ea nu e nici fiica și nici sora mai mică a acelei «Hanna». Este chiar ea. Cu atîta precizie natura nici n-ar putea să se repete."

Michael se gîndise de nenumărate ori la ea și îi rămăsese adînc întipărită în minte imaginea fetei atît de bogat înzestrată de natură. În sufle-

tul lui ființa-i se păstrase la fel de vie timp de optsprezece ani. Misterul, cum de rămăsese pînă în cel mai mic amănunt la fel ca în urmă cu optsprezece ani, trebui să-l lase deocamdată nedezlegat.

Revăzînd în închipuire viața petrecută alături de Lisa, își aminti că atunci cînd aruncase prima privire asupra „Hannei", se născuse în el exact același simțămînt ca în clipa cînd o zărise pentru prima oară pe Lisa. Nu era nici fericire, nici durere. Acolo ședea tovarășa de viață. Era aleasa hărăzită de soartă, ale cărei căi sînt de nepătruns.

Acest simțămînt — unic în felul său — îl stăpînea și acum, laolaltă cu dorința impetuoasă de a-i mărturisi totul și de a și-o cuceri imediat, în asalt. Dar, avînd credința că în ciuda firii ei vesele, atunci cînd e vorba de hotărîri decisive e mult mai gingașă sufletește decît surorile ei atît de cumpănite, începu să se teamă de nerăbdarea sa, să se teamă de a nu o speria și ofensa. Șopti :

— Va fi soția mea !

Întîmplarea, atît de bizară, de a o întîlni după optsprezece ani în cu totul altă parte a lumii, populată de o sută cincizeci de milioane de oameni și tocmai la această fermă izolată, vizitată doar de cîteva duzini de oaspeți, îi confirmă o dată mai mult, că în viața unui om întîmplarea se poate identifica cu soarta.

Michael se culcă devreme, încă obosit de arșița New Yorkului. Gîndul că noaptea va dormi în aceeași casă cu ea, trezi un sentiment plăcut, care îl însoți credincios și în somn.

În după-amiaza următoare, după îndelungă căutare, o găsi în cele din urmă pe pajiștea fermei, sub un măr încărcat de fructe. Cu niște pieptănași de culoarea vinului roșu își ridicase pe creștet mulțimea buclelor negre, iar pieptul îi era acoperit numai cu o bucată de pînză albă îngustă. Deoarece în locul fustei lungi, țărănești își pusese un șort alb, el observă că era subțire, fără a fi însă slabă, potrivindu-se și în această privință Hannei din romanul său. Ședea lîngă un cărucior de copil în care se afla un sugar. „Copilul ei ?" se gîndi Michael neliniștit și o întrebă :

— E al dumitale ?

Răspunsul, că e copilul fermierului, nici nu-l mai auzi, deoarece îl și fermecase cu înfățișarea ei deosebită, cu expresia delicată a obrăjorului, pe care îi puteai citi limpede fondul sufletesc, biografia sufletească : o inimă caldă de omuleț exotic, cu o fire deschisă și o bogăție de sentimente înnăscută.

Sub privirea lui admirativă, nereținută, ea zîmbi stingherită și, răspunzînd parcă acesteia, își acoperi umerii goi cu un șal. Abia datorită gestului ei Michael își dădu seama că, împotriva intențiilor sale, fusese prea impetuos.

Își punea întrebarea, prin ce minune reușise natura această capodoperă, așezînd micul oval în chip atît de firesc : fruntea îngustă de fetiță, ochii căprui minunat tăiați — acoperiți de arcuri de mătase neagră — un năsuc fin, gura nespus de frumoasă și urechile mici, strîns lipite de cap, mai albe decît obrazul, un alb de porțelan. I-ar fi spus cu plăcere — dar renunță de frică să nu

fie prea repezit — că natura a făurit prin obrazul ei o capodoperă a proporţiilor, modelul celui mai frumos obraz de fată şi că un al doilea exemplar nu i-a mai reuşit şi n-o să-i mai reuşească nici într-o mie de ani.

Simţămintele sale îl împinseră la o declaraţie de dragoste. Dar se sili s-o facă printr-un mare ocol, pe care îl începu cu întrebarea dacă a fost vreodată, cu ani în urmă la Cafeneaua Romanică. După privirea ei întrebătoare, aţintită în gol, îşi dădu seama că nu-şi mai amintea.

— Era în urmă cu optsprezece ani. Purtai un basc alb şi un taior roşu din postav. După cîteva minute a apărut un tînăr înalt, blond, cu ochelari cu rame de os şi părul dat pe spate, şi a spus : „Scuză-mă, Charlotte, am fost reţinut la redacţie". Şi, dusă ai fost ! Nu te-am mai revăzut, deşi te-am căutat săptămîni în şir.

Atunci se făcu brusc lumină în memoria Charlottei. Zise tărăgănat :

— Da, desigur ! Şi adăugă zîmbind : Cu tînărul cel blond sînt măritată de paisprezece ani.

Asta era o piedică şi putea, în anumite condiţii, să devină o piedică greu de învins. Dar era totul în joc şi în asemenea condiţii nu trebuie să existe obstacole de neînvins. Deşi calculase cu o seară mai înainte că ea avea cel puţin treizeci şi nouă de ani, fu totuşi uluit : „Iată o fată care arată de parc-ar avea douăzeci şi doi de ani şi care declară că e măritată de paisprezece".

Spuse :

— Cum de e posibil că nu arăţi nici cu o zi mai mult decît în urmă cu optsprezece ani, asta n-o pot înţelege ! ? Dar în rest ştiu totul despre

dumneata. Cum eşti ! Şi cum ai fost ca copil ! Totul ! Am cunoscut pornirile dumitale cele mai intime, înainte de a te fi întîlnit în viaţă... Ai citit *Cvartetul vocal bărbătesc din Ochsenfurt ?*

Ea răspunse zîmbind :

— Hanna.

Michael gîndi bucuros : „Asta îmi vine într-ajutor". Şi rosti :

— Atunci trebuie să mă crezi că ştiu totul despre dumneata. Îţi poţi închipui ce a însemnat pentru mine s-o văd deodată pe Hanna mea, în realitate, în acea cafenea ? Şi ce trebuie să însemne pentru mine că acum, în sfîrşit, te-am întîlnit din nou ? El îi susţinu privirea. Doar n-am creat-o pe Hanna din romanul meu şi nici n-am zugrăvit-o atît de demnă de dragoste, aşa, fără nici un temei...

Charlotte abătu discuţia :

— Prietena mea din copilărie a căpătat din cauza dumitale o palmă, fiind prinsă că citea romanul de dragoste *Frate şi soră.* Părinţii nu-i dăduseră voie. N-avea decît paisprezece ani. Liesel adunase numeroase fotografii de ale dumitale, decupate din ziar. Era îndrăgostită de dumneata.

— *All right* [1] ! Şi dumneata ?

Ea ocoli abil întrebarea, povestind că juca la Teatrul de Stat din Berlin, pe vremea cînd se făceau repetiţiile pentru *Karl şi Anna.* Îşi propusese ca în timpul unei repetiţii să-l roage pe Michael să-i dea ei rolul Mariei, pentru care nu

[1] Bine (engl.).

se hotărîse încă interpreta. Dar că își pierduse curajul, văzîndu-l — tînără începătoare — că trece pe lîngă ea adîncit într-o discuție cu Käthe Dorsch.

La aceasta, Michael nu se mai putu stăpîni și îi spuse pe față ceea ce gîndea :

— Dacă n-ai fi pierdut curajul, ai fi fost de optsprezece ani soția mea.

Încercarea Charlottei de a transfera în domeniul glumei, printr-un zîmbet voit nepăsător, declarația de dragoste ce-i fusese făcută cu seriozitate incontestabilă și totodată de a masca cu acest zîmbet spaima ce se năștea în sufletul ei, eșuă sub privirea lui. Obrajii i se-aprinseră. Se ridică. O însoți tăcut spre casă.

În vestibul el își pierdu însă dintr-o dată stăpînirea de sine. Charlotte își propti amîndoi pumnii în pieptul lui și se smuci din îmbrățișare, speriată ca o viețuitoare a pădurii, căzută într-o capcană.

În timp ce ea gonea prin culoar, Michael se jură să nu mai facă nici un fel de încercări de apropiere, să nu-i mai arate nici cel mai mic interes. „Alt mijloc nu-mi mai rămîne, idiot ce sînt."

Nu-și mai vorbiră. Cînd o întîlnea întîmplător, Charlotte răspundea salutului cu un zîmbet candid. Simula indiferența, la fel de bine ca și Michael. Ceea ce se petrecuse în inima ei datorită lui, cum lupta împotriva sentimentului tot mai puternic pentru el, află abia după trei săptămîni, atunci cînd trebui să renunțe în cele din urmă la această luptă.

Îi povesti totul. După declarația lui de dragoste de pe pajiște și scena din vestibul, hotărîse să plece imediat, dar nu fusese în stare. În cele trei săptămîni își făcuse și desfăcuse mereu valizele. Pentru a nu fi silită să treacă pe lîngă Michael, nu mai intrase în sufragerie. Își vîrîse în cap că nu mai e întreagă la minte și avea de gînd să se supună unui examen medical. Soția fermierului îi spusese : „N-ai nevoie de nici un examen, nu ești bolnavă, boala ta e scriitorul ăsta". Atunci cînd în timpul unei seri distractive în barul fermei, dintr-o politețe bine jucată, Michael o invită și pe ea numai o singură dată la dans și o cuprinse cu brațul, puterea ei de rezistență se topi. Emoționată, era gata să plîngă, pentru că o ținea în brațe atît de gingaș, atît de ocrotitor. După dans, fugi îndată în camera ei. Și atunci se petrecu povestea cu pachețelul de ciocolată care se afla pe noptiera ei. Stăpînită parcă de o voință străină, se strecură în camera lui Michael și-i puse pachetul pe pernă. Cînd apoi — speriată de gestul făcut — voi să-și ia înapoi darul, pe cînd străbătea în goană culoarul nesfîrșit, Michael tocmai suia scara. Fugi îndărăt.

Michael privi mișcat pachețelul de ciocolată, acest „da" ce-l află pe pernă și intră, fără să bată în ușă, în camera Charlottei.

În dimineața următoare, în prezența lui Michael, aceasta îl chemă la telefon pe soțul ei și-i spuse că trebuie să divorțeze.

Charlotte fusese în același timp ca și Michael la Paris, Londra și New York. Deși amîndoi frecventaseră peste tot aceleași cercuri de actori, scriitori, compozitori, datorită unor împrejurări de

necrezut, nu se întîlniseră niciodată. (În vara anului 1947, după o lungă şedere la fermă, Charlotte o părăsise cu o oră înainte de sosirea lui Michael. Automobilele lor trebuie să fi trecut unul pe lîngă celălalt.) Acum, în sfîrşit, întîmplarea îi adusese după optsprezece ani laolaltă, la această fermă izolată. Michael gîndi : „Întîmplarea e oarbă, este şi atunci oarbă cînd i se pare o dată că vede ceva ; e numai ceea ce omul face din ea".

Din întîmplarea aproape miraculoasă că omuleţul de o frumuseţe neobişnuită, pe care odinioară îl crease plin de dor, din neant, îi aparţinea acum în realitatea sa palpabilă, izvora fericirea la cel mai înalt grad de simţire hărăzit omului.

„Soarta de a iubi, de care nu are parte decît unul dintr-o mie, le fusese dată lor — acel imperativ absolut, de nesesizat la izvoarele lui, care e independent de împrejurările de viaţă, de ceea ce e exterior, de caracter, de particularităţile celuilalt, care există sau nu există, care e greu ca plumbul şi imponderabil ca o boare, mai mic decît un atom şi mai mare decît universul, care îl înalţă pe cel atins în fericire şi îl prăvăleşte într-o asemenea durere, încît invidiază pînă şi pe un şobolan. Misterul de nedezlegat se dezvăluise într-însa."

Astfel descrisese odinioară Michael dragostea celor doi mari şi simpli îndrăgostiţi Karl şi Anna. Acum retrăia prin Charlotte, şi ea prin el, ceea ce scrisese odinioară. Simţeau asta şi cînd se uitau unul în ochii celuilalt, şi cînd priveau laolaltă o pasăre ce trecea în zbor, cînd îşi

vorbeau despre nimic şi despre toate, cînd, lungiţi în şezlonguri stăteau tăcuţi unul lîngă celălalt pe pajiştea fermei, cînd făceau o plimbare la *drugstore*-ul de pe şosea şi cumpărau fleacuri numai pentru plăcerea de a le cumpăra împreună, cînd însoţeau spre lac pîrîiaşul ce clipocea liniştit şi urcau apoi pieptiş poteca din pădure, cînd ea se căţăra înaintea lui şi apoi Michael înaintea ei, ca să-i arate cum trebuie urcat fără a osteni, rar şi mereu în acelaşi ritm, cu genunchiul neîncordat.

Cînd se înapoiau la fermă, toată lumea vedea cum stau lucrurile cu Charlotte, căci iradia toată de fericire, iar Michael, încrezut pînă în măduva oaselor, se purta ca şi cînd cel mai rar lucru de pe lume, acela de a putea ferici un om, era pentru el ceva de la sine înţeles.

Elementul vital al Charlottei era simţirea. Chiar şi observaţiile strălucitor de inteligente le făcea fără a reflecta nici o fracţiune de secundă, ele ţîşnind nemijlocit din simţire. Erau judecăţi impregnate de umor cu privire la lume şi la viaţă, întotdeauna exprimate numai prin fraze scurte, despre al căror cuprins un student în filozofie ar scrie o teză de doctorat de sute de pagini. Michael era cel care deseori trebuia mai întîi să reflecteze o clipă, încremenit de mirare, pînă cînd trăsnetul declanşat de Charlotte îl atingea şi pe el.

Îl surprindea în fiece zi din nou. Îşi punea întrebarea : „Cît va mai trece oare pînă o vei cunoaşte ? Ani ! Şi după ani şi ani, cînd vei crede că o cunoşti pe deplin, tot va mai izbucni ceva,

dintr-un strat afectiv, pe care nici măcar nu l-ai bănuit."

Într-o seară, pe cînd ieşea din casă, îl întîmpinară cascade de rîsete nestăvilite. Pe zidul împrejmuitor al rondului de flori şedeau toţi oaspeţii. La distanţa cuvenită de public, Charlotte istorisea o poveste înflorită cu sute de detalii comice, poveste pe care o plăsmuia din închipuire, în timp ce istorisea — cum Jette, căţeluşa ei, cea mai urîtă corcitură din lume, din care vezi pe toate drumurile, cu o dezgustătoare burtă trandafirie, un dinte ieşit în afară şi cu o coadă spartă în două, ce se bălăbănea formînd un vizibil unghi drept, se amorezase de un Dobermann arogant, premiat la concurs. Ea dădu povestirii un final tragic. Cînd vizitatorul îşi luă în cele din urmă rămas bun, iar Dobermannul, fără a o băga în seamă nici măcar cu o privire pe biata sa admiratoare, se aşeză pe locul din spate al Cadillac-ului decapotabil, Jette, de obicei obraznică şi neruşinată, se furişă tristă spre gardul grădinii, şi de acolo strecură în semn de adio lăbuţa printre gratiile de fier, cerşind încă o dată, disperată, dragostea.

Charlotte, mereu întreruptă de rîsul spectatorilor, jucase ca pe scenă povestea inventată. Întruchipase alternativ pe Dobermannul arogant şi pe Jette cea îndrăgostită fără speranţă, îngrozitor de urîtă, cu dintele ei crescut în afară. Din cînd în cînd, însă, obrăjorul Charlottei răsărea din nou, iradiind frumuseţe.

„Ce să mai spui şi de asta?" gîndi Michael, încîntat şi mîndru ca un director de teatru, a

cărui principală interpretă a încununat premiera cu un succes răsunător.

Charlotte îşi amînase cu o săptămînă despărţirea de Michael. Trebuia să se întoarcă la Washington. O conduse cu maşina o bucată de drum. Obrazul ei era oglinda inimii. Plîngea în tăcere. În cele din urmă nu mai reuşi să schiţeze nici măcar zîmbetul ei îndurerat şi izbucni într-un plîns sfîşietor.

Ferma, încă ticsită cu oaspeţi, deveni pentru Michael cel mai părăsit loc din lume. După cîteva zile plecă şi el la New York. La intrarea în oraşul cu opt milioane de locuitori, venind din aerul pur de ţară, automobilul se înşurubă într-o substanţă fierbinte ce-ţi tăia respiraţia, lipicios-umedă, mirositoare, parcă vizibilă, care nu mai putea fi numită aer. Cînd valea zgîrie-norilor plină de aburul dens, dogoritor — ca de infern — îl înghiţi împreună cu automobilul său, Michael, care locuise patruzeci de ani în alte metropole şi care iubea metropolele, îşi spuse : „Omul trăieşte greşit".

Scrisori zburară spre Washington şi de la Washington spre New York. În patru săptămîni, Michael, căruia dintre cîţi oameni cunoştea el îi plăcea cel mai puţin să corespondeze, scrise mai multe scrisori decît o făcuse în toţi ultimii zece ani ; şi deoarece începu să scrie şi o nuvelă cu Charlotte şi cu el, ca personaje principale, femeia pe care o iubea îi era neîntrerupt alături, de dimineaţă pînă în noapte, şi chiar şi în somn. Nu mai era singur în New York.

Era o operaţie deosebit de dificilă să descrie trăirea lui prezentă, fericirea clipei care îl stăpînea în tot şi în toate, această realitate trăită de el chiar în momentul creaţiei, deoarece nu exista nici un decalaj în timp. Şi era obligat totuşi să se situeze în afara operei, şi de astă dată chiar în afara propriei sale persoane, dincolo de autorul nuvelei, al cărei conţinut urma să fie experienţa lui prezentă. Ca un vrăjitor, era nevoit să realizeze minunea de a bea un pahar cu vin şi totodată să-l facă pe un altul să bea acelaşi pahar de vin. Era greu.

După trecerea a patru săptămîni, cele mai lungi trăite vreodată de Michael, pe cînd aştepta într-una din zile în faţa casei, se opri un taxi în care se afla Charlotte.

Mîinile ei tremurau. Zîmbea emoţionată şi speriată, de parc-ar fi făcut ceva prea îndrăzneţ. Fără a o atinge o luă cu un gest ocrotitor în braţe, fixînd-o doar cu o privire serioasă, care îi tălmăci că a o apăra de orice urgie a vieţii e parte integrantă din fericirea lui.

Charlotte rămase o săptămînă la New York. Această săptămînă ieşi din contextul oarbei scurgeri fără sens a zilelor, cărora numai acela le poate da un sens care renunţă să fugă o viaţă întreagă după ţeluri ce, o dată atinse, se dovedesc a fi nonsensuri. Ei îşi trăiau ţelul din plin, serioşi şi veseli totodată, iar hotărîrea lor de a aduce pentru aceasta orice sacrificiu era de la sine înţeleasă.

Nuvela, ale cărei personaje, Charlotte şi Michael, sînt ameninţate de un destin tragic, avea

drept cadru Berlinul postbelic. Iată-l stînd la biroul său, la New York, şi încercînd să înfăţişeze ceea ce el şi Charlotte — care citea lungită pe canapea, în spatele lui — tocmai trăiesc la Berlin, cum anume fusese vizitat de Charlotte (în realitate ea se aşeza mai comod pe canapea) în celula închisorii.

În timpul lucrului, încercă necontenit să se rupă de prezentul atît de viu. Îi fu imposibil. După cîtăva vreme observă însă că o desprindere totală nici nu era necesară. Constată că centrul capacităţii de plăsmuire se găseşte exclusiv în partea anterioară a corpului, sub stern şi înapoia frunţii. După cîteva ceasuri — Charlotte citise între timp un roman întreg, iar el nu scrisese decît o propoziţiune — Michael îi spuse :

— Nu sînt despărţit de tine nici în timpul lucrului ; te simt în spate.

Ea răspunse simplu :

— Eu pe tine peste tot.

„Asta-i deosebirea, gîndi fericit Michael. Ea n-are nimic altceva de făcut decît să mă iubească ; dar eu mai trebuie, pe deasupra, să şi descriu dragostea ei şi a mea. Vai, Doamne, ce minunată poate fi viaţa, care în ultimii cincisprezece ani a trecut orbeşte pe lîngă mine făcîndu-mi răni, dar, mi-a cruţat zilele ?"

În vremea cînd Michael scria nuvela, Andreas veni mai des la New York, cu noua sa motocicletă. El ezita de fiecare dată să locuiască la mama sa. De fiecare dată, Michael folosea în-

treaga sa putere de convingere, ştiind cît de nefericită ar fi Ilona dacă Andreas n-ar dormi la ea. Dar dimineaţa se întorcea apoi de fiecare dată un tînăr cu desăvîrşire năuc şi chinuit, care declara plin de ură că nu vrea să-şi mai vadă niciodată mama.

Michael încercase mereu în decursul anilor, ca prin scrisori sau prin discuţii îndelungi să-l facă pe Andreas invulnerabil faţă de criticismul morbid al Ilonei, pentru a păstra astfel neatinse dragostea filială şi respectul faţă de ea. Încercase mereu să intervină împăciuitor. Dar cînd îşi amintea de experienţa sa personală cu Ilona, în timpul căsniciei lor, de scenele care biciuiau nervii, izvorîte zilnic, fără nici o noimă, din nimic şi care îl hotărîseră pînă la urmă să se resemneze, trebui să-şi spună că pentru Andreas nu exista nici o salvare, ataşamentul său de copil dizolvîndu-se în decursul anilor într-o nimicitoare iubire-ură.

Avînd în faţă exemplul Ilonei, Michael putu să-şi dea seama că forţele negative pot fi mai puternice decît cele pozitive. Ştia că, spre propria ei nenorocire, Ilona va fi faţă de cel pe care îl iubea întotdeauna cea mai puternică, în sens negativ însă.

O femeie nobilă, care ar fi făcut fără să şovăie orice jertfă pentru fiul ei, şi care totuşi, în chip necesar, în ciuda iubirii ei copleşitoare, trebuia să-i provoace grele traume psihice, datorită greşelilor în materie de educaţie săvîrşite şi de mama ei. Aceasta, stăpînită de mania criticii,

provocase fiicei ei — în pofida unei iubiri exagerate — traume psihice ireparabile.

Andreas plecă, o dată mai mult chinuit şi plin de ură.

Michael îşi termină nuvela în nouă luni. În timp ce scria la ea, găsise şi respinsese o duzină de titluri. Deoarece ştia din experienţă că, dacă nu avea titlul unei cărţi încă înainte de a aşterne prima propoziţiune, nu-l mai putea găsi, i se adresă Charlottei.

Ea citi cele o sută de pagini, puse manuscrisul jos şi spuse, cu aceeaşi spontaneitate cu care i-ar fi zis bună dimineaţa :

— *Reîntoarcerea lui Michael.*

— Ăsta e titlul, recunoscu Michael uluit, ca şi cum ar fi zăcut nouă luni într-o încăpere cufundată în beznă şi ar fi descoperit deodată că are chiar lîngă el comutatorul.

O lună mai tîrziu, Michael începu să scrie aceste memorii ale vieţii sale. De data asta ştia titlul, încă înainte de a aşterne prima frază pe hîrtie. Scrise pe foaia încă imaculată : *La stînga, unde-i inima.* Era în mai 1949.

Charlotte obţinu divorţul abia în mai 1950. (Şi în America pot să treacă ani pînă se pronunţă un divorţ ; cununia durează doar cîteva minute.)

Legaţi pe viaţă, Charlotte şi Michael plecară în vara anului 1950 din nou la fermă.

Michael lucră mai departe la aceste memorii despre viaţa sa, a căror primă jumătate se născuse în anul precedent. Ca şi în urmă cu patru-

zeci de ani, cînd începuse să scrie *Banda de hoți*, se strădui să construiască fiecare propozițiune cît mai clar și mai simplu cu putință, pentru ca orice cititor să înțeleagă fără trudă ceea ce citește. Era credincios principiului de bază : efortul trebuie să-l facă scriitorul, nu cititorul.

După ce scria o pagină, o citea de îndată Charlottei care, ca și Lisa, era de un spirit critic incoruptibil. Spre deosebire de Lisa însă ea nu putea spune pînă la cel mai neînsemnat amănunt, ce era nelalocul său în propozițiune și cum se putea aduce o îmbunătățire. Simțea doar că ceva nu e bine ; iar după ce modifica, Michael trebuia să admită că judecata ei pur afectivă fusese justă. Gîndi : „E bine pentru un scriitor să aibă o soție care, ca și o sită fină, nu cerne decît ceea ce e bun".

Într-o zi, la masă, Andreas apăru neanunțat în sufragerie. Sosise pe jos la ora trei dimineața, suise pe fereastră într-una din camere și cu o dezinvoltură de toată frumusețea își scosese hainele și se culcase. Acest lucru i se păru perfect normal și se mira că Michael se miră.

Băiatul defini numaidecît, la masă, natura legăturilor dintre el și Charlotte ; se socotea bărbatul matur care, generos, lasă să treacă de la el mofturile unei fete tinere.

— ***But you are a nice girl*** [1], spuse el de sus, după ce consumase meniul supraabundent de două ori, de la supă pînă la desert.

[1] Știi că ești o fată drăguță (engl.).

După-amiază o rugă pe Charlotte să facă împreună cu el o plimbare cu automobilul fermei. După un sfert de oră opri pe șosea.

— Aici ar putea să fie, spuse el rămînînd pe gînduri, apoi coborî și își scoase valiza dintr-un tufiș.

Pînă în acest loc călătorise într-un elegant și rapid Cadillac și căutase apoi în întunericul nopții, ceasuri în șir, ferma izolată. Nu mai fusese niciodată prin partea locului.

Pentru Andreas era cît se poate de firesc ca, lăsîndu-se în voia unei inspirații de moment să întreprindă ceva în necunoscut, fără să se sinchisească de loc cum are s-o scoată la capăt. Fără bani din New York în Florida, o ceașcă de cafea, și înapoi la New York, două mii opt sute de kilometri — de ce nu, din moment ce la New York se plictisise ? Filozofia sa era : „Am să mă descurc". Și se descurca.

În manifestările exterioare ale vieții lui Andreas nu i se putea întîmpla nimic ; dar psihic i se întîmplase prea mult din cauza neîntreruptei cicăleli a mamei sale. Încrederea în sine îi era zdruncinată. În forul său interior era nesigur și neajutorat ca un copil, certat zilnic pe nedrept. Aceasta se vădi o dată mai mult cînd, fără să-și dea seama, dezvălui motivul care-l mînase spre tatăl lui.

Stînd lungit pe pajiște în fața lui Michael, cu coatele sprijinite pe genunchi, ținîndu-și capul în palmele făcute căuș, ghemuit ca și cum ar fi fost acoperit de un morman de pietre, întrebă

pe un ton ce părea să arate că se gîndise de mii de ori la asta :

— De ce n-am şi eu un dar deosebit, ca tine ? Din mine nu va ieşi niciodată nimic.

Îl privi pe Michael insistent, întrebător şi totodată pierdut, de parcă ar fi aşteptat un verdict ucigător.

Michael avu intuiţia că acum este unul din acele ceasuri din viaţa unui tînăr, cînd o vorbă bună poate tămădui şi cînd drumul vieţii celui mutilat poate fi scos din punctul mort şi pornit din nou cu însufleţire. Zîmbind, el mărturisi adevărul :

— La vîrsta ta nu credeam nici eu că voi deveni ceva. Asta a durat ani. Eram scufundat în disperare, pînă la gît. Cînd în cele din urmă am început să scriu, împlinisem douăzeci şi opt de ani. Pot să te asigur că la vîrsta ta aş fi fost absolut incapabil să realizez un articol de talia celui scris de tine la colegiu cu privire la Mexic. Articolul tău ar putea să apară în orice ziar mai de seamă. Nu vreau să spun cu asta să te faci scriitor. Lasă timpul să hotărască. Într-o bună zi ai să ştii ce vrei să devii. Eşti un om sănătos, cu o inimă caldă, deştept. Ăsta-i esenţialul. Nu-mi fac nici o grijă în privinţa ta.

Andreas răspunse :

— Ei, asta o spui doar aşa !

Dar zîmbea liniştit, ca şi cînd ar fi stăpînit de mult ceea ce abia luase în stăpînire.

Căzură de acord ca să studieze deocamdată economia politică, deoarece această disciplină reprezintă o bază potrivită pentru multe profesiuni.

Înapoierii lui Michael în Europa, pe care o hotărîse cu zece ani în urmă, cînd se îmbarcase cu inima grea la Lisabona — gîndindu-se ce avea să facă el, un scriitor german în America — nu-i mai stătea nimic în cale. Charlotte comandă biletele de vapor pentru traversarea pe „Flying Enterprise", care se scufundă un an mai tîrziu.

În primăvara anului 1933, cînd, la Berlin, Michael încuiase pentru ultima oară poarta casei, cu credinţa că nu va mai reveni niciodată, fusese tare amarnică dezlipirea de gardul grădinii, despărţirea de viaţa sa de pînă atunci. În timp ce părăsea pe „Flying Enterprise" încet, portul New York — cu conştiinţa că nu va mai reveni niciodată — trebui să-şi întoarcă privirea de la Manhattan, cuprins de o adîncă tristeţe pentru despărţirea de America, unde lăsa din nou în urmă o parte a vieţii sale : străzile New Yorkului pe care le străbătea zilnic, papetăria în care cumpărase zilnic ziare, vînzătorii din *market* [1] care îl salutau prietenos, îl serveau rapid şi conştiincios şi-l întrebau plini de solicitudine cînd să-i trimită pungile mari de hîrtie, umplute pînă sus cu de-ale mîncării, chelnerii din cafenele, care îl îndrăgiseră şi de aceea, rînjind prietenos, i se adresau numindu-l *chief* [2], barmanul, care paria cu el doi contra unu, în timp ce urmăreau la televizor meciul de box, inimosul om simplu al Americii,

[1] Piaţă (engl.).
[2] Şefule (engl.).

care luptă dîrz pentru existența sa în New York-ul vijelios, și chiar și singurătatea grea pe care o prețuiești atunci cînd devine doar o amintire. Nu părea să fie mult și totuși ce mult era ! Era o parte din viața sa, pe care o lăsa în urmă.

„Flying Enterprise“ ieșise în larg. Michael privi îndărăt spre îndepărtata siluetă aerian-cenușie a Manhattanului. Charlotte stătea lîngă el, dînd frîu liber lacrimilor.

IX

DEBARCARĂ în portul Le Havre. Aici, văzură primele ruine — monștrii uriași, ca de pe alte tărîmuri, ce năpădiseră omenirea și acum putrezeau. În întreaga Americă nu exista nici o ruină. Acolo nu fusese război. Acum se aflau însă în Europa rănită, sfîrtecată, ce se ținea pe picioare numai cu cîrje și proteze ; trebuia și erau hotărîți să ducă pe umerii lor totul, așa cum se înfățișa, și oricum avea să fie.

Străbătură Belgia și sosiră la orele două dimineața la Aachen. Erau în Germania. Ce va fi ? Nu știau ce-i așteaptă, erau ca niște exploratori în pădurea virgină. Frînți de oboseală se luară după hamalul care-i conduse la un hotel, prin fața unor monștri întunecați, de pe alte planete, ce proiectau siluete zimțate pe cerul înstelat.

Cu douăzeci de ani în urmă, Charlotte jucase teatru la Aachen. Cînd se trezi dimineața, privi zăpăcită camera de jur împrejur, iar și iar, asemenea cuiva care nu găsește ieșirea dintr-un labirint. Îl întrebă pe chelnerul care adusese micul dejun :

— A fost o casă particulară aici ? Ne aflăm în Zollernstrasse 25 ?

— Da, da ! Dar după război, casa avariată de bombe a fost transformată în hotel. Numai partea asta a rămas neatinsă.

Fără să știe, Charlotte își petrecuse prima noapte în Germania, într-o cameră care, cu două decenii în urmă, fusese ani de-a rîndul dormitorul ei.

Michael se duse la gară, pentru a se informa care-i cel mai bun tren spre Würzburg. În librărie, o baracă de scînduri, cu o tăblie de lemn așezată pe căpriori, se interesă zîmbind de cărțile sale. Numi cîteva titluri.

Tînărul librar nu auzise nici de titlurile acestor cărți și nici de numele lui Michael. Un librar german nu știa nimic de Michael, care, scurtă vreme înaintea plecării din New York, văzuse cărțile sale în vitrina unei librării de pe Fifth Avenue, iar pe „Flying Enterprise" observase un pasager care era cufundat în lectura ediției franceze a romanului *Karl și Anna.* În țara sa de baștină cărțile lui Michael fuseseră interzise și arse. Cititorii germani sub vîrsta de patruzeci de ani nu știau nimic despre el. Pe Michael îl biruise Hitler.

Cînd coborî din tren, sora lui zîmbi, dar trebui să-și strîngă buzele, pentru că o podidise și plînsul. Ultima oară se văzuseră în urmă cu douăzeci de ani. Lui însă i se păru că plecase abia de o zi și că se reîntorsese doar din localitatea vecină. Depărtările în spațiu nu-l despărțeau de oamenii care îi erau dragi, iar distanțe mari nu mai existau în simțirea sa. Lumea devenise mică. Spuse :

— Asta e Charlotte.

Atunci cînd în locuința sa din New York, Michael văzuse cu ochii inimii Würzburgul distrus, din uriașul morman cenușiu de ruine orașul natal răsărise pe loc, în toată splendoarea sa. Față în față cu realitatea îngrozitoare trebui să-și spună însă : „În Würzburg pot fi iar clădite case noi de locuit, dar bijuteria arhitecturală a Germaniei, orașul celui mai nobil baroc nu va mai reînvia niciodată". În timp ce pășea pe străduțele întortocheate ale rămășițelor fără viață ca printr-un cimitir străvechi, plin de pietre funerare doborîte, avu simțămîntul că orașul e mort și trebui să îndure ireparabilul morții, care îngheață și distruge încă în germene orice simțire. Reflectă : „Negustorul își poate amortiza paguba". Michael nu putea amortiza Würzburgul ; pentru el, cuvîntul „inconsolabil" primi cea mai crudă semnificație.

Primarul general veni la hotel să-l salute. În afară de acest gest de amabilitate, în jurul lui Michael, care după o emigrație de șaptesprezece ani abia așteptase să revadă înainte de toate orașul său natal, domnea o liniște ciudată. La Würzburg sosise un fel de voiajor comercial, a cărui marfă nu valora doi bani. Toți erau indignați ; căci în romanul *Ucenicii lui Christos,* despre care ziarele tăceau mîlc, denigrase, chipurile, Würzburgul și pe locuitorii săi.

Michael se abținu să-i întrebe pe domnii ziariști și pe ceilalți administratori ai onoarei Würzburgului, dacă este o crimă și o defăimare a orașului să stigmatizezi rușinoasele fapte ale re-

gimului nazist şi, totodată, să arăţi că părerea lumii, după care poporul german ar fi săvîrşit în totalitatea sa aceste fapte ruşinoase, este o minciună a întregii lumi. Se abţinu să explice păzitorilor onoarei Würzburgului, că vinovat este ucigaşul şi nu acela care îl învinuieşte pe ucigaş de crimă.

Michael scrisese trei romane, spre lauda şi cinstirea oraşului Würzburg, cărţi care au apărut în toate limbile europene. Maldărele de scrisori primite de el, scrisori din toate ţările Europei, erau o dovadă că mii de străini, îmboldiţi de lectura acestor romane, veniseră la Würzburg pentru a vedea ceea ce citiseră. La Würzburg se părea că nimeni nu voia să ia cunoştinţă că — pe cînd Michael începuse să scrie cel de-al patrulea roman, avînd drept cadru tot oraşul său natal — datorită celei mai îngrozitoare fapte ruşinoase din istoria omenirii, săvîrşite de regimul nazist, şase milioane de evrei îşi pierduseră viaţa în camere de gazare şi cuptoare. La lectura *Ucenicilor lui Christos*, oricare dintre cititorii din Würzburg, dacă era de bună-credinţă, putea să-şi dea seama că în acest roman nu sînt stigmatizaţi Würzburgul şi locuitorii săi, ci monştrii setoşi de sînge ai regimului nazist. A-i stigmatiza pe ei, şi numai pe ei, fusese datoria de conştiinţă a lui Michael, indiferent de oraşul german pe care l-ar fi ales drept cadru.

Primirea nedemnă în oraşul natal nu l-ar fi supărat pe Michael, care îşi cunoştea concetăţenii. Ceea ce îl amăra era îndrăzneala sfruntată

că, faţă de vina regimului nazist înaintea lumii întregi — regim ai cărui *sturmführeri* şi *gauleiteri* săvîrşiseră orori şi la Würzburg — se mai putea găsi careva să-l acuze pe unul ca el, indiferent cine ar fi fost acela. Micimea omenească — cu ochii la ceafă — care se erija în judecător împotriva unuia ca el, asta era ceea ce îi otrăvi lui Michael şederea în oraşul său natal.

Înaintea plecării, Michael îi invită pe membrii de odinioară ai *Bandei de hoţi* — mai trăiau cu toţii — la un chef de pomină. Cu euforie bachică, întretăiată de melancolie, ei schimbară cu Michael amintiri. Rămase uimit de capacitatea sugativă a „hoţilor“, care se mai ţineau destul de bine atunci cînd pe masa rotundă zăceau duzini de halbe goale. Abia cînd dădură de aerul rece al nopţii deveniră un grup de cheflii ameţiţi, care nu se mai puteau ţine pe picioare decît sprijinindu-se reciproc, ca boxerii, cînd sînt *groggy* [1]. Dar căpitanul Piele-Albă, odinioară căpetenia bandei de hoţi, acum un bărbat cu o burtă enormă şi chelie, îşi pilota curajos oamenii exact ca în urmă cu cincizeci şi cinci de ani, scoţîndu-i şi de data aceasta, nevătămaţi, din primejdioasa lor aventură.

Charlotte şi Michael se stabiliră la München. Michael scrise mai departe la aceste memorii. Între timp citea corecturile noilor ediţii ale cărţilor sale, care apăreau acum iarăşi şi în limba ger-

[1] Năucit, ameţit (engl.).

mană. În mai 1952 termină romanul *La stînga, unde-i inima.*

Într-o noapte liniştită, Michael aruncă o privire retrospectivă asupra vieţii sale. Şade în ultima bancă, un copil timorat, pe care învăţătorul Dürr nu-l mai strigă la tablă, pentru că „din prostul ăsta tot n-o să iasă niciodată ceva". Dinaintea menghinei îşi sfredeleşte ani de-a rîndul creierul, chibzuind ce-ar putea să devină şi ajunge ca tînăr lăcătuş, la München, în Cafeneaua Stephanie care-i devine universitate. După opt ani de foamete, scrie la Berlin *Banda de hoţi,* primul său roman, în care îl înfăţişează şi pe învăţătorul Dürr, ucigaşul de suflete. Ideea că un om este decapitat îl chinuie ani de zile. El scrie *Temeiul,* o poveste împotriva pedepsei cu moartea, în care învăţătorul Dürr este ucis. Cu *Banda de hoţi* şi cu *Temeiul* s-a eliberat de acei monştri psihici cu care îl împovărase educatorul său, pe drumul vieţii.

Este adversar al războiului, emigrează în Elveţia şi scrie o carte împotriva războiului : *Omul e bun.* Munceşte zi de zi, ca orice muncitor, îi apare volum după volum, în timp ce trăieşte plin de succese ani minunaţi în oraşul Berlin, care între 1925 şi 1930 a fost metropola metropolelor. În 1933 părăseşte din nou totul, emigrează a doua oară şi scrie o carte împotriva naţional-socialismului : *Ucenicii lui Christos.*

Viaţa sa a fost aceea a unui romancier german care a luptat în prima jumătate, atît de furtunoasă istoriceşte, a veacului al XX-lea. Cărţile apărute sînt imagini ale eului său. Încă din tinereţe s-a preocupat de lucruri care nu priveau persoana lui şi este de părere că oamenii care nu fac la fel trebuie să-şi piardă stima faţă de ei înşişi ; că se sinucid din punct de vedere moral.

Marea lui fericire a fost convieţuirea cu Lisa ; cea mai mare durere, moartea ei.

„Şi ce concluzii trage din experienţa vieţii sale ? se întreabă Michael în sinea lui. Cu riscul ca unii infailibili să arunce prima piatră asupră-i îşi va scrie profesiunea de credinţă pentru tineretul european lipsit de speranţă, care nu mai crede în nimic."

El consideră că în organizarea economică capitalistă, această fază istorică a unei îmbogăţiri incalculabile a statelor industriale, manifestarea bunelor însuşiri ale omului, fie bogat, fie sărac, nu este posibilă. Este întru lauda omului că sub dominaţia economică a unei extreme inegalităţi a mai rămas încă şi atîta omenie în el. Michael crede că mersul istoriei se îndreaptă, în linii mari, pe baza unei legi imanente, spre organizarea economică socialistă ; crede că oamenii şi popoarele asuprite, care împing viaţa înainte, acţionează doar ca organe executive ale istoriei, ca grăunţele de nisip ce scrîşnesc în angrenajul realităţii respective. El le spune tuturor acelora ce vor să audă ca şi celor ce nu vor să audă, că grăunţele de nisip vor birui, căci mersul istoriei spre orînduirea economică socialistă nu poate fi prin nimic oprit în liniile lui mari.

Michael nu crede într-un război atomic, pentru că după acesta și învingătorul ar fi gol pușcă și rănit de moarte ; pentru că prin acesta capitalismul s-ar sinucide și ar sfîrși în barbarie, pentru că după acesta un chintal de briliante uriașe ar valora mai puțin decît un pumn de grîu, dacă după un război atomic ar mai fi să fie oameni și boabe de grîu. (Cel mai mare fizician atomist al lumii, un om genial, care în domeniul său cunoaște incontestabil mai mult decît aventurierii încăpățînați, a declarat — cu toată seriozitatea — că este posibil ca după un război atomic să înceteze orice dezvoltare pe pămînt. Nimeni nu poate dovedi contrariul.)

Michael își spune că omul care posedă acum mijlocul de a se extermina pe sine, dacă ar face-o, va fi adus dovada că a fost de la început o creatură nereușită, de o genialitate rău utilizată. Dar Michael crede în om.

El crede că orînduirea socială a lui „mai vreau — mai vreau — mai vreau" va fi înlocuită în anul 2000, și fără război atomic, prin organizarea economică socialistă. Crede că urmașii copiilor noștri vor putea fi mai fericiți, decît ne-a fost nouă hărăzit să fim.

Michael crede că omul va putea să fie omenos, și va fi omenos, atunci cînd nu va mai fi prin nimic silit să fie neomenos. El crede în om, deoarece crede în privirea copilului nevinovat.

Cînd Michael îi citi Charlottei profesiunea sa de credință, ea zîmbi și spuse :

— Da.

După care Michael îi spuse Charlottei sale :

— Îți mărturisesc acum, care este cea mai mare fericire a unui bărbat : cea mai mare fericire îi e hărăzită atunci cînd femeia pe care o iubește, îl iubește. Cine n-a cunoscut asta, înseamnă că n-a trăit.

Terminat în mai 1952

Leonhard Frank

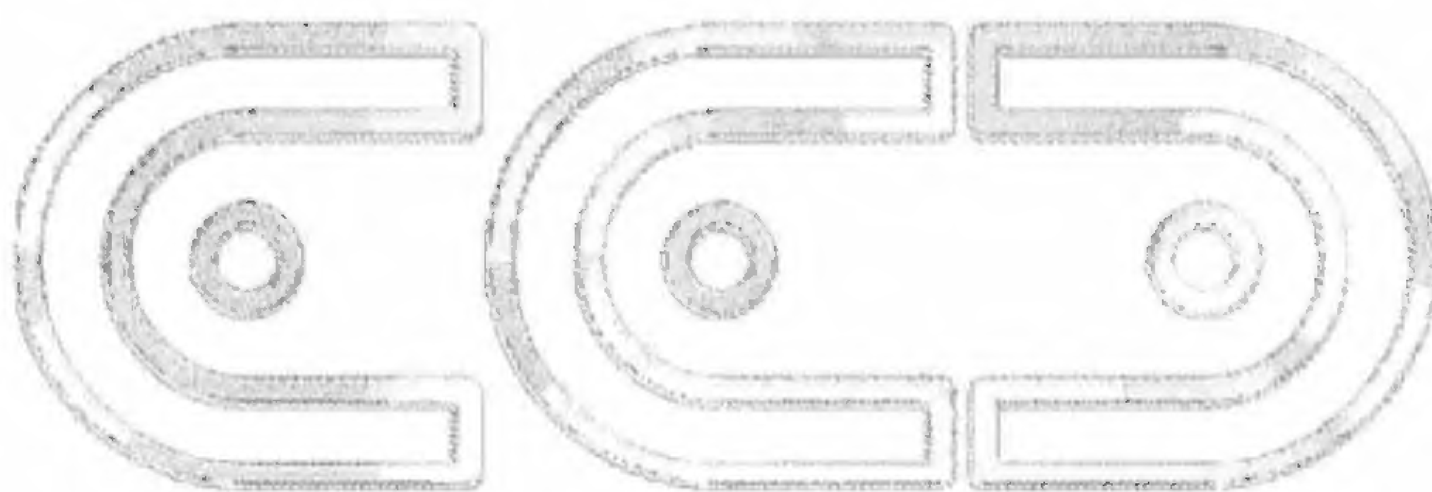
Redactor responsabil : SUZI HIRSCH
Tehnoredactor : SORINA MALCAŞ

Dat la cules 26.01.1965. Bun de tipar 14.03.1965. Apărut 1965. Tiraj 15160 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt ediţii mat tip B de 63 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 11,47. Coli tipar 8,87. A nr. 20793. C. Z. pentru bibliotecile mari 83. C. Z. pentru bibliotecile mici 83—31=R.

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", Str. Grigore Alexandrescu nr. 93—95, Bucureşti — R.P.R., comanda nr. 122.

Scanare și prelucrare digitală

de

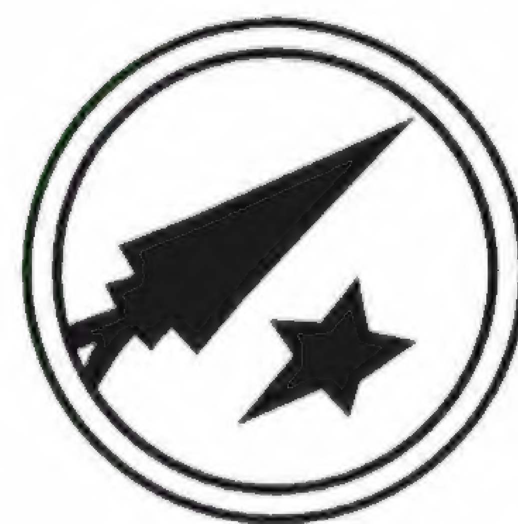
Anonim

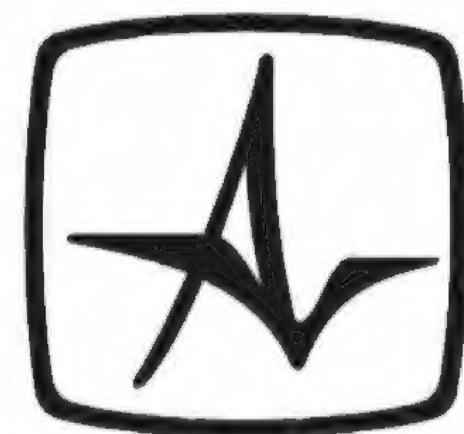

și

CAT Graur

Antwerpen

2023